

Kur'ân
Okuma Sanatı
TECVID

Kur'ân
Okuma Sanatı
Tecvid

Dr. Alican DAĞDEVİREN



KUR'ÂN OKUMA SANATI TECVİD

Copyright © Işık Akademi Yayınları, 2009

Bu eserin tüm yayın hakları Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'ye aittir.

Eserde yer alan metin ve resimlerin Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'nin önceden yazılı izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.

Editör

Zühdü MERCAN

Görsel Yönetmen

Engin ÇİFTÇİ

Kapak

İhsan DEMİRHAN

Mizanpaj

Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN

978-975-6079-25-6

Yayın Numarası

22

Basım Yeri ve Yılı

Çağlayan Matbaası

Sarıncı Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir/İZMİR

Tel: (0232) 252 20 96

Nisan 2009

Genel Dağıtım

Gökkuşuğu Pazarlama ve Dağıtım

Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi

Mahmutbey/İSTANBUL

Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Işık Akademi Yayınları

Emniyet Mahallesi Huzur Sokak No: 5

34676 Üsküdar/İSTANBUL

Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20

www.akademiyayinlari.com

İçindekiler

| | |
|-------------------------------|----|
| SUNUŞ..... | 13 |
| ÖNSÖZ..... | 15 |
| GİRİŞ..... | 17 |
| TECVIDİN TANIMI, KONUSU,..... | 17 |
| GAYESİ VE HÜKMÜ | 17 |
| I. Tecvidin Tanımı..... | 17 |
| II. Tecvidin Konusu | 18 |
| III. Tecvidin Gayesi | 18 |
| IV. Tecvidin Hükümü..... | 18 |

Birinci Bölüm

KUR'ÂN HARFLERİ VE ÖZELLİKLERİ

| | |
|-------------------------------|----|
| I. HARFLER | 21 |
| A. HARFİN TANIMI | 22 |
| B. HARFLERİN İSİMLERİ..... | 22 |
| C. HARFLERİN OKUNUŞU..... | 23 |
| 1. Harekeler | 24 |
| a) Üstün (ˆ)..... | 24 |
| b) Esre (˘)..... | 24 |
| c) Ötre (˙)..... | 25 |
| d) Tenvin (ˆ , ˘ , ˙) | 25 |
| 2. Cezim (˘) | 26 |
| D. HARFLERİN ÇEŞİTLERİ | 27 |
| 1. Aslı Harfler | 27 |

KUR'ÂN OKUMA SANATI TECVİD

| | |
|--|----|
| 2. Fer'î Harfler | 27 |
| a) Teshil ile Okunan Hemze (الْهَمْزَةُ الْمُسَهَّلَةُ)..... | 27 |
| b) İmâle ile Okunan Elif (الْأَلِفُ الْمُمَالَةُ) | 28 |
| c) İşmam ile Okunan Sâd (الصَّادُ الْمُسَمَّمَةُ)..... | 29 |
| d) Tefhim ile Okunan Lâm (الْلَامُ الْمَفْحَمَةُ)..... | 30 |
| e) İhfâ ile Okunan Nûn (النُّونُ الْمُحْفَاةُ)..... | 30 |
| II. HARFLERİN ÇIKIŞ YERLERİ “MAHREC” | 31 |
| A. MAHRECİN TANIMI | 31 |
| B. MAHRECİN KISIMLARI | 32 |
| 1. Hakiki Mahrec | 32 |
| a) Boğaz (الْحَلْقُ)..... | 33 |
| b) Dil (الْلسَانُ) | 33 |
| c) Dudak (الشَّفَتَانِ)..... | 36 |
| 2. Takdirî Mahrec..... | 37 |
| a) Geniz (الْخِشُومُ)..... | 37 |
| b) Ağız ve Boğaz Boşluğu (الْجَوْفُ) | 37 |
| C. MAHREC ŞEMASI | 38 |
| III. HARFLERİN SIFATLARI | 39 |
| A. SIFATIN TANIMI | 39 |
| B. SIFATIN KISIMLARI..... | 39 |
| 1. Kuvvet Açısından Sifatlar..... | 40 |
| a) Kuvvetli Sifatlar..... | 40 |
| b) Zayıf Sifatlar | 40 |
| 2. Devamlılık Açısından Sifatlar | 42 |
| a) Lâzimî Sifatlar..... | 42 |
| b) Ârizî Sifatlar | 42 |
| 3. Zıtlık Açısından Sifatlar..... | 43 |
| a) Zıddı Bulunan Sifatlar | 43 |
| c) Zıddı Bulunmayan Sifatlar..... | 53 |
| C. SIFATLARI BİLMENİN FAYDALARI | 57 |

İçindekiler

| | |
|---|----|
| IV. TERKİP HALİNDEKİ HARFLERİN TELAFFUZU | 59 |
| A. ART ARDA GELEN HAREKELİ İKİ HARFİN TELAFFUZU | 59 |
| B. BİRİNCİSİ HAREKELİ İKİNCİSİ SAKİN İKİ HARFİN TELAFFUZU..... | 60 |

İkinci Bölüm

KUR'ÂN OKUMA KURALLARI

| | |
|--|----|
| I. HARFLERİN UZATILMASI “MED” | 65 |
| A. MED VE ÇEŞİTLERİ..... | 65 |
| 1. Meddin Tanımı | 65 |
| 2. Med Harfleri..... | 65 |
| 3. Med Sebepleri | 67 |
| a) Hemze | 67 |
| b) Sükûn..... | 67 |
| 4. Med Çeşitleri..... | 68 |
| a) Aslı Med | 68 |
| 1- Medd-i Tabîî..... | 69 |
| 2- Zamir..... | 70 |
| b) Fer'î Med..... | 73 |
| 1- Medd-i Muttasıl..... | 73 |
| 2- Medd-i Munfasıl..... | 75 |
| 3- Medd-i Lâzım..... | 77 |
| 4- Medd-i Ârız | 79 |
| 5- Medd-i Lîn..... | 82 |
| B. MED ŞEMASI..... | 84 |
| II. KARŞILAŞAN HARFLERİN OKUNUŞLARI..... | 85 |
| A. İZHÂR..... | 85 |
| 1. İzhârın Tanımı..... | 85 |
| 2. İzhârın Çeşitleri..... | 86 |
| a) Sakin Nûn ve Tenvinin İzhârı | 86 |
| b) Sakin Mîmin İzhârı | 87 |

KUR'ÂN OKUMA SANATI TECVİD

| | |
|--|-----|
| c) Kamerî İzhâr..... | 90 |
| d) Kelime İzhârı | 91 |
| 3. İZHÂR ŞEMASI | 92 |
| B. İDĞÂM | 93 |
| 1. İdğâmın Tanımı..... | 93 |
| 2. İdğâmın Unsurları | 93 |
| 3. İdğâmın Şartları..... | 93 |
| 4. İdğâmın Kısımları | 95 |
| 5. İdğâm Çeşitleri | 95 |
| a) İdğâm-ı Mealğunne..... | 96 |
| b) İdğâm-ı Bilâğunne | 97 |
| c) İdğâm-ı Misleyn | 98 |
| d) İdğâm-ı Mütectaniseyn | 100 |
| e) İdğâm-ı Mütectaribeyn | 101 |
| f) İdğâm-ı Şemsiyye..... | 102 |
| 6. İdğâmın Faydası..... | 104 |
| 7. İdğâmından Sakınılması Gereken Harfler | 104 |
| 8. İdğâm Şeması..... | 106 |
| C. İHFÂ | 107 |
| 1. İhfânın Tanımı | 107 |
| 2. İhfâ Çeşitleri..... | 107 |
| a) Sakin Nûn ve Tenvinin İhfâsı | 107 |
| b) Sakin Mîmin İhfâsı..... | 109 |
| D. İKLÂB..... | 110 |
| E. SEKTE | 112 |
| F. KARŞILAŞAN HARFLERİN ŞEMASI | 116 |
| III. HARFLERİN KALIN, İNCE VE VURGULU OKUNUŞU | 117 |
| A. HARFLERİN KALIN VE İNCE OKUNUŞU | 117 |
| 1. Ra Harfinin Okunuşu | 117 |
| a) Ra Harfinin Kalın Okunuşu | 117 |

İçindekiler

| | |
|--|-----|
| b) Ra Harfinin İnce Okunuşu..... | 119 |
| c) Ra Harfinin Hem İnce Hem Kalın Okunuşu..... | 120 |
| 2. Lafza-i Celâl'in Okunuşu | 122 |
| a) Lafza-i Celâl'in Kalın Okunuşu | 122 |
| b) Lafza-i Celâl'in İnce Okunuşu..... | 122 |
| 3. Kalın ve İnce Okunan Harflerin Şeması | 124 |
| B. HARFLERİN VURGULU OKUNUŞU "KALKALE" | 125 |

Üçüncü Bölüm

KUR'ÂN OKUMA ŞEKİLLERİ VE İLGİLİ BAZI HUSUSLAR

| | |
|--|-----|
| I. KUR'ÂN OKUMA ŞEKİLLERİ..... | 129 |
| A. TERTÎL (التَّرْتِيبُ) / TAHKÎK (التَّحْقِيقُ) | 129 |
| B. TEDVÎR (التَّدْوِيرُ)..... | 130 |
| C. HADR (الْحَدْرُ) | 131 |
| II. İSTİAZE VE BESMELE | 133 |
| A. İSTİAZE..... | 133 |
| B. BESMELE..... | 134 |
| C. SÛRE BAŞLARINDA İSTİAZE | 135 |
| VE BESMELE..... | 135 |
| D. İKİ SÛRE ARASINDA BESMELE..... | 137 |
| III. TEKBİR | 139 |
| IV. TİLÂVET SECDESİ..... | 143 |
| V. VAKIF, İBTİDA VE KURALLARI | 145 |
| A.VAKIF | 145 |
| 1. Vakfın Tanımı..... | 145 |
| 2. Vakıf İşaretleri..... | 146 |
| 3. Vakfın Kuralları..... | 150 |
| a) Sükûn Üzere Vakıf Yapılan Yerler | 150 |
| b) Elif Üzere Vakıf Yapılan Yerler..... | 153 |

KUR'ÂN OKUMA SANATI TECVİD

| | |
|---|-----|
| B. İBTİDA | 154 |
| 1. İbtidanın Tanımı..... | 154 |
| 2. İbtidanın Kuralları..... | 154 |
| VI. VASIL VE KURALLARI..... | 157 |
| A. VASLIN TANIMI | 157 |
| B. VASLIN KURALLARI..... | 157 |
| VII. TEMSİLÎ TİLÂVET | 161 |
| A. TEMSİLİN TANIMI VE ÖNEMİ..... | 162 |
| B. TEMSİLÎ TİLÂVET PRENSİPLERİ..... | 163 |
| 1. Ses Tonunu Alçaltmak (Hafđ-ı Savt) | 163 |
| a) Zem İfade Eden ya da Batıl Sözleri Yansıtan Âyetler... 163 | |
| b) Dua, Yakarış ve Pişmanlık İçeren Âyetler | 164 |
| c) İnkârcıların Pişmanlıklarını Dile Getirdikleri Âyetler . 165 | |
| d) İnananların yada Meleklerin Bazı Sorularının ve | |
| İsteklerinin İfade Edildiği Âyetler..... | 165 |
| e) Hz. Peygamber'e Uyarı Niteliği Taşıyan Âyetler..... | 167 |
| 2. Ses Tonunu Yükseltmek (Ref-i Savt)..... | 168 |
| a) İlähî Emir ve Yasakların İfade Edildiği Âyetler | 169 |
| b) Hak ve Hakikate Vurgu Yapan Âyetler..... | 170 |
| c) Müjde, Mükâfat ve Rahmet İçeren Âyetler..... | 171 |
| 3. Kelimelerde Ses Vurgusu Yapmak | 172 |
| VIII. KUR'ÂN OKUMADA DUDAK HAREKETLERİ | |
| “DUDAK TALİMİ” | 177 |
| A. TANIMI VE ÖNEMİ..... | 177 |
| B. DUDAK HAREKETİ İLE İLGİLİ KURALLAR..... | 178 |
| 1. Üstün ve Esrede Normal | 178 |
| 2. Ötre ve “Vâv”da İleride | 178 |
| 3. Sakin Harfte, İzhâr, İhfâ ve İklâbda “Sâkin Harfin | |
| Öncesine” Uygun..... | 179 |
| 4. İdğamda “Müdğamün Fih”e Uygun | 180 |

İçindekiler

| | |
|---|-----|
| IX. KUR'ÂN OKUMA HATALARI “LAHN” | 181 |
| A. LAHNİN TANIMI | 181 |
| B. LAHNİN KISIMLARI | 181 |
| 1. Lahn-i Celî | 181 |
| 2. Lahn-i Hafî | 183 |
| X. ÂSİM KIRAATİNE AİT BAZI OKUYUŞ ÖZELLİKLERİ | 185 |
| A. VASIL VE VAKIF İLE İLGİLİ HUSUSLAR..... | 185 |
| 1. Bismelenin Sûre Başlarındaki Hemzelere Vaslı | 185 |
| 2. Hurûfu Mukattaada Vakıf ve Vasıl..... | 186 |
| 3. “عَیُّوْهَا: Eyyüha” Kelimesinde Vakıf..... | 187 |
| B. DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN BAZI KURALLAR | 187 |
| BİBLİYOGRAFYA..... | 189 |

SUNUŞ



Kur'ân, yeryüzüne göklerin yıldızlarının yere ağması gibi rahmet sağanakları hâlinde inmeye başlayınca dünyada bir gulgule koptu. Çünkü o, En Büyük'ten gelen en büyük haberdir (en-Nebeü'l-Azîm). Bugüne kadar Müslümanlar yâd yerlerde çok dolaşıp, çok yorulup boşuna zaman harcadılar. Artık ümmetin Kur'ân muhitine dönme zamanı geldi.

Bugün Müslümanların yapacağı nedir? Kendilerine Yaratıcıları tarafından lûtfen ve keremen; hidayet, rahmet, müjde ve şifa olarak gönderilen Kur'ân'a dönmektir. Bu dönüş, elbetteki onu okumayı öğrenmekle başlar. Bütün kitaplar arasında –sema-vî kitaplar da dahil– sadece bizim kitabımız Kur'ân adını almıştır. Yeryüzünde o kadar çok okuyucusu var ki sanki okunan kitap manasına geldiği halde sanki okuma denince "Kur'ân" akla gelir. Onu okuyan bu ümmetin en iyileri olmaya lâyıktır.

Peki Kur'ân'ı okuyan bizler, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) okuduğu şekilde nasıl okuyabiliriz? Yani onu nasıl okursak, doğru okumuş oluruz. Hz. Peygamber'den (s.a.s.) Kur'ân okumayı öğrenen sahabe, ondan tabiîn ve tebe-i tâbiîn nesillerinin içerisindeki seçkin Kur'ân okuyucusu hafız ve kurranın okuduğu gibi okursak o zaman, Kur'ân kendisine indirilen Hz. Peygamber (s.a.s.) gibi Kur'ân okumuş oluruz. Çünkü yanlış okununca mana değişir,

doğru manayı vermez, mana bozular, dolayısıyla bu yanlış okuma namazda olursa namaz da bozular. Onun için Kur'ân okuma tâ başlangıçtan günümüze hep bir “fem-i muhsin”den yani Kur'ân okuma usul, kural ve tatbikatını yani tecvid ve kıraatini bilen bir ehil, iyi ve güzel okuyan ağızdan alınıp öğrenile gelmiştir. Bugün de yapacağımız aynı şeydir. Bu maksatla tecvid ilmi ihdas edilmiştir. Çünkü kendi kendine öğrenilen Kur'ân ve tecvid okumalarında yanlışlar çıkmaktadır.

Değerli kardeşimiz, Kur'ân hocası ve tefsir doktoru Dr. Ali-can Dağdeviren bu tecvid kitabını işte bu maksatla hazırlamıştır. Kendisini tebrik ediyor, tecvidinin faydalı olmasını diliyorum.

Bu münasebetle okuyuculara, okumasını öğrendikleri Kur'ân'ın manalarını öğrenmeye, anlamaya ve öğrendikleriyle amel etmelerini öğütüyorum. Çünkü onda öyle yüklü manalar varki, Kur'ân eğer bir dağa indirilseydi, onun sorumluluğunu yüklenmek korkusundan dağ parça parça olurdu. Bu Kur'ân'la arz parçalanır, dağlar yerinden oynar, yürütülür, ölümler konuşur olurdu. Sorumluluklarımızı bilmek için okuyucular, Kur'ân'ın manasına da yönelmelidirler.

09.09.2005

Prof. Dr. Veli ULUTÜRK
SAÜ İlahiyat Fakültesi
Tefsir Ana Bilim Dalı Başkanı

ÖNSÖZ



Kur'ân, ilk asırlardan günümüze; elden ele, dilden dile, gönülden gönüle aktarılarak gelmiştir. Onun, asırlar ve nesiller boyu vahyedildiği şekliyle muhafazasında en büyük rol, hiç şüphesiz Resûlullah'tan tevatüren nakledildiği şekliyle okunmasına aittir. Bu uğurda nice zahmetler çekilmiş, gayretler gösterilmiş, emekler harcanmıştır. Kur'ân'ın hatasız olarak okunmasına yönelik kuralları içeren sayısız eserlerin yazılması da bu takdire şayan gayretlerin ürünüdür.

Biz bu sahada eser verenleri şükran ve takdirle anarken, yaptığımız bu çalışmayla, Kur'ân'ın hatasız ve güzel okunmasına dair bilgileri yeni bir metot ve anlatımla bir araya getirmeye çalıştık. Çalışmayı ana ve alt başlıklarla ele aldık. Konuların anlatımında bol örnek vermek suretiyle ve konu sonlarında anlatılan konuyu özetleyici şema ve örnekler sunarak, Kur'ân'ın okunmasına dair kuralları daha anlaşılır kılmak istedik. Bunu yaparken de, okuyucunun, gerekli bilgiye en hızlı ve en rahat şekilde ulaşmasını hedefledik. Konuların mümkün olduğunca özünü vermeye çalışırken, lüzumlu bilgileri ihmal etmemeye; inceliklerini aktarmaya çalışırken de aşırılığa kaçacak şekilde konuları teferruatlandırmamaya gayret ettik.

Kitabımız, girişten sonra üç bölümden meydana gelmekte-

dir. Girişte, tecvidin tanımı, konusu, gayesi ve hükmü kısaca ele alınmıştır. Birinci bölümde ise Kur'ân harfleri, harflerin okunuşları, harflerin çeşitleri, çıkış yerleri ve sıfatları incelenmiştir.

İkinci bölüm, Kur'ân okuma kurallarının incelendiği bölümdür. Bu bölümde harflerin uzatılması; karşılaştan harflerin izhâr, idğâm, ihfâ, iklâb ve sekte ile okunmaları; harflerin kalın, ince ve vurgulu okunuşları incelenmiştir.

Kur'ân okuma şekilleri ve ilgili hususların ele alındığı üçüncü bölümde ise Kur'ân-ı Kerim'i okuma şekilleri, istiaze ve besmelenin okunuşu, tekbir, tilâvet secdesi, vakıf ve ibtida, vasıl ve kuralları, temsilî tilâvet ve Kur'ân okuma esnasında dikkat edilmesi gereken bazı hususlar üzerinde yoğunlaşmıştır.

Bu vesile ile her zaman yönlendirici ve ufuk açıcı tavsiyelerinden istifade ettiğim muhterem hocalarım Prof. Dr. Veli Ulutürk ve Prof. Dr. Abdullah Aydınli Beyler'e şükranlarımı sunmayı bir vazife addediyorum. Bu çalışmanın, Kur'ân'ı hakkıyla okumak isteyenlere ışık tutmasını, Yüce Allah'tan niyaz ederim.

Dr. Alican Dağdeviren
Adapazarı - 2005
alicand@sakarya.edu.tr

GİRİŞ

TECVİDİN TANIMI, KONUSU, GAYESİ VE HÜKMÜ

I. Tecvidin Tanımı

Tecvid, “الْجُودَةُ : el-cevdetü” kökünden türemiş olup, tef'il vezninde ve “bir şeyi güzel yapmak” ve “süslemek” mânâsındadır.¹ Bu kelime, Kur'ân'ı adab ve erkânına uygun okumayı öğreten ilmin adı olmuştur.² Bu ilim, ıstılahta birçok şekilde tanımlanmıştır.³ Birbirine çok benzeyen bu tanımlardan biri şu şekildedir:

“التَّجْوِيدُ؛ هُوَ إِعْطَاءُ الْحُرُوفِ حَقَّهَا مِنَ الصِّفَاتِ وَ مُسْتَحَقَّهَا”

“Tecvid, sıfatları yönünden harflerin hakkını ve müste-hakkını vermektir.” Kur'ân kıraatinin ana dinamiğini oluşturan harflere ve harflerin doğru telaffuzuna vurgu yapılan bu tanımda, harflerin incelik, kalınlık, ses ve nefes akışı gibi tüm yapısal özellikleri üzerinde odaklanılmıştır.⁴

¹ Mütercim Asım, Ebu'l-Kemâl Ahmed, *Kâmus Tercümesi Okyânus*, Cemâl Efendi Matbaası, İstanbul-1305/1887, I, 1110.

² Sağman, Ali Rıza, *İlaveli Yeni Sağman Tecvidi*, Bahar Yay., 5.Baskı, İst.-1958, s. 5.

³ Bkz. Karaçam, İsmail, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, Marmara Üniversitesi Vakfı Yayınları, İstanbul-ts., s. 173-175.

⁴ Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye Şerhu'l-Mukaddîmeti'l-Cezeriyye*, Şirketü ve Matbaatü Mustafa el-Babî el-Halebî ve Evladihi, Mısır-1327/1948, s. 21; Muhammed

II. Tecvidin Konusu

Tecvidin konusu, Kur'ân harfleridir. Bu ilim, Kur'ân harflerini zat ve sıfatlarına uygun, ihfâ, izhâr, iklâb ve idğâmlara riayet ederek okumanın yanında; kelimeleri medlûl ve mânâlarına yaraşır bir tarzda, kelimelerin müstakil hüviyetlerini belirterek, cümle ve âyetleri mefhumlarına uygun olarak okumayı da kendine konu edinir.⁵

III. Tecvidin Gayesi

Tecvidin gayesi, Kur'ân kelimelerini, Hz. Peygamber'den (s.a.s) alındığı şekliyle muhafaza etmek ve Kur'ân tilâvetinde hata yapılmasını önlemektir.⁶

IV. Tecvidin Hükümü

Tecvid, ilim olarak farz-ı kifâye, uygulama olarak Kur'ân okuyan kişilere “farz-ı ayın”dır. Yani harflerin mahreç ve sıfatlarının ve tecvidin sair hükümlerinin, Müslümanların bazıları tarafından bilinmesi, diğerlerinden bu sorumluluğu kaldırır. Fakat mükellef olan her Müslümanın, Kur'ân-ı Kerim'i veya en azından namaz sûrelerini tecvid kurallarına göre okuması farzdır.⁷

Mekkî, Nasr, *Nihâyetü'l-Kavlî'l-Müfîd fi İlmi't-Tecvid*, Thk. Ali Muhammed ed-Dabbâğ, Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihî, Mısır-1349/1970, s. 11.

⁵ Sağman, *Tecvid*, s. 5.

⁶ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 13; Ebû Rîme, Muhammed el-Mahmûd, *Hidâyetü'l-Müstefîd fi İlmi't-Tecvid*, Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, 3. Baskı, Beyrut-1409/1989, s. 9.

⁷ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 7; Ebû Rîme, *a.g.e.*, s. 9; Mollazade, M. Tevfik, *Mollazade Kur'ân-ı Kerim Tecvidi*, Aksiseda Matbaası, İstanbul-1970, s. 5; el-Kabbânî, Muhammed Arabî, *Kifâyetü'l-Müstefîd fi İlmi'l-Kirââti ve't-Tecvid*, Dâru'l-Hayr, 1. Baskı, Beyrut-1991, s. 14; Ğavsânî, Yahya Abdürrezzak, *İlmi't-Tecvid*, 1. Baskı, Dimeşk-1417/1996, s. 11.

Birinci Bölüm

KUR'ÂN HARFLERİ VE
ÖZELLİKLERİ

I. HARFLER



Sözlerin en güzeli olan Kur'ân'ı¹ ona layık bir güzellikte okuyabilmenin olmazsa olmaz ilk şartı Kur'ân harflerini kendilerine özgü yapılarına ve niteliklerine uygun telaffuz etmektir. Arapça nazil olan Kur'ân'ın² harflerinin, o dilin fonetiğine uygun seslendirilmesi son derece önemlidir ve her harfin özenle telaffuz edilmesi kıraatin ana dinamiklerindedir. Kur'ân'ın lafız güzelliğini ortaya koyan, icazını sergileyen bu özellik, “her harfi özenle ve tane tane”³ telaffuz eden Hz. Peygamber'in tilâvetinde de dikkatleri çekmektedir. Kıraatte Arap dili fonetiğine uygun telaffuz, hiç şüphe yok ki teorik bilgi yanında bir “fem-i muhsin” öğretimi ve gözetimini zorunlu kılar.

Araplar, önceleri Güney Arabistan'da geliştirilen Müsned/Himyeri denilen bir harf sistemini,⁴ sonraları⁵ ise Ârâmî yazısından geliştirilmiş olan Nabat harflerini kullanmaya başlamışlardır. Zamanla yirmi iki harfi bulunan Nabat alfabesine, kendi dillerine özgü “ث: sâ”, “ح: ha”, “ذ: zâl”, “ض: dad”, “ظ: za” ve “غ: gayn” harflerini ekleyerek yirmi sekiz harften oluşan alfabelerini

¹ Bkz. Zümer, 39/23.

² Bkz. Yûsuf, 11/2.

³ Bkz. en-Nesâî, Ahmed b. Şuayb (ö. 303/915), *Sünenü'n-Nesâî*, Çağrı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul-1413/1992, “İftitah”, Tezyînü'l-Kurâni bi's-Savt, 1012.

⁴ Mehmet Ali Sarı, “Harf”, DİA, İstanbul-1997, XVI, 161.

⁵ Milâdî III. yüzyılın sonlarından itibaren.

meydana getirmişlerdir.⁶ “Buna göre Arap harfleri, Nabatî ve Ârâmî alfabeleri yoluyla, dünya alfabelerinin çoğunun dayandığı Fenike alfabesine, oradan da Mısır hiyerogliflerine ulaşır.”⁷

A. HARFİN TANIMI

Harf, Arap dilinde, “bir nesnenin ucu, kenarı, keskin ve sivri kısmı” demektir.⁸ Harfin çoğul kipi “hiref”, “hurûf” ve “ah-ruh”tur.⁹ Tecvid ilminde ise “bir mahrece temas ederek çıkan sese harf” denir.¹⁰

B. HARFLERİN İSİMLERİ

Kur'ân harfleri olması vesilesiyle yaygınlaşan ve “elifbâ” ismi verilen Arap alfabesi, birbirine benzeyen harflerin art arda sıralandığı bugünkü düzenine, I. yüzyılın sonlarına doğru Nasr b. Âsım (ö. 89/707) ile Yahya b. Ya'mer (ö.129/747) tarafından getirilmiştir.¹¹ Elifbâ, ا ب ت ث ج ح خ د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ع غ ف ق ك ل م ن و şeklinde tanınan yirmi sekiz harften oluşmaktadır. Bu harflerin bir kısmı; Latin alfabesinde de olduğu gibi harfe isim olan kelimenin ilk hecesine uzatan elif ilavesiyle, diğer kısmı ise eski tarihi ve orijinal isimleriyle tanınır¹² ve müsemmaları ile şöyle anılırlar:

⁶ Ertem Rekin, “Elifbâ”, DİA, İstanbul-1995, XI, 40.

⁷ Sarı, “Harf”, XVI, 161.

⁸ er-Râzî, Muhammed b. Ebî Bekir (ö. 666/1267), *Muhtârü's-Sıhah*, Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut-ts, s. 131; el-Yesûî, Luis Ma'lûf, *el-Miimcid fi'l-Luğa ve'l-A'lâm*, Daru'l-Meşrik, 33. Baskı, Beyrut-1992, s. 126.

⁹ Yesûî, a.g.e., s. 126,128.

¹⁰ Aliyyü'l Kâfî (ö. 1014/1606), *el-Minehu'l-Fikriyye Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, Şirketü ve Matbaatü Mustafa el-Babî el-Halebî ve Evladihi, Mısır-1327/1948, s. 9; el-Husarî, Mahmûd Halîl, *Ahkâmu Kirâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Beşâir, Dimeşk-1389/1970, s. 33.

¹¹ en-Neccâr, Ahmed Şevki, *el-Ebcediyyetü'l-Arabiyye*, ed-Dâre, Riyâd-1976, s. 161; Mustafa Uzun, “Ebcet”, DİA, İstanbul-1995, X, 68; Ertem, “Elifbâ”, DİA, XI, 40; Sarı, “Harf”, DİA, XVI, 162.

¹² Sarı, “Harf”, DİA, XVI, 161.

أَلِفٌ بَا تَا ثَا جِيمٌ حَا خَا ذَالٌ ذَالٌ رَا زَا سِينٌ شِينٌ صَادٌ
صَادٌ طَا ظَا عَيْنٌ غَيْنٌ فَا قَافٌ كَافٌ لَامٌ مِيمٌ نُونٌ وَاوٌ هَا يَا

C. HARFLERİN OKUNUŞU

Bir dilde harfler, ya ünlü/sesli harflerle ya da ünsüz/sessiz harflerin üstüne veya altına konulan işaretlerle okunurlar. Elifbâdaki bütün harfler ünsüz olduğundan, bunlar ya uzun ünlüler denilen med harfleriyle (vav, ya, elif), ya da kısa ünlüler denilen üstün, esre ve ötre ile okunurlar.¹³ Önceleri noktasız ve harekesiz olan Arap harfleri, Ebû'l-Esved ed-Düelî (ö. 69/688) tarafından Kur'ân metninin farklı mürekkep ve nokta şeklindeki hareketlerle harekelenmesinden¹⁴ ve Halil b. Ahmed (ö. 175/791) tarafından bugün bilinen üstün, esre, ötre vb. işaretlerin¹⁵ konulmasından sonra çok daha kolay ve hatasız okunabilen bir hüviyet kazanmıştır.

Kur'ân harflerini, en doğru şekilde telaffuz edebilmek için harf cezimli veya şeddeli kılınır, başına da harekeli bir hemze getirilir¹⁶ ve sesin harf olarak biçimlendiği yer, harfin telaffuzu için en uygun yer olarak tespit edilir.¹⁷ Harfin telaffuz yerini doğru tespit için harfin sükûnlu hali harekeli haline tercih edilmelidir. Çünkü hareke, harfi mahrecinden süratli bir şekilde

¹³ Ertem, "Elifbâ", DİA, XI, 40.

¹⁴ Bkz. Zerkeşi, Bedruddin (ö. 794/1392), *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru lhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, Mısır-ts, I, 250; es-Sâlih, Subhî, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-İlim, 17. Baskı, Beyrut-1988, s. 91-92.

¹⁵ Ertem, "Elifbâ", DİA, XI, 41.

¹⁶ İbn Cezerî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed (ö. 833/1429), *en-Neşr fi'l-Kirâ-âti'l-Aşr*, Thk. Ali Muhammed ed-Debbâğ, Matbaatü Mustafa Muhammed, Mısır-ts., I, 199; Suyûtî, Celâleddin (ö. 911/1505), *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Thk. Mustafa Dîb el-Buğâ, Dâru'l-Ulûmi'l-İnsâniyye, 2. Baskı, Dımeşk-1414/1993, I, 315.

¹⁷ Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 9; Mollazade, M. Tevfik, *Mollazade Kur'ân-ı Kerim Tecvidi*, Aksiseda Matbaası, İstanbul-1970, s. 43; el-Kabbânî, Muhammed Arabî, *Kifâyetü'l-Müstefid fi İlmi'l-Kirââti ve't-Tecvîd*, Dâru'l-Hayr, 1. Baskı, Beyrut-1991, s. 51.

ayırıp kendi ses doğrultusuna doğru yönlendirmektedir. Sükûn ise harfi, mahrecinde daha uzun bir süre, harf belirgin olarak telaffuz edilinceye kadar tutmaktadır.

1. Harekeler

Arap dilinde adına hareke¹⁸ denilen ve “harfleri kendi sesleri doğrultusunda okumaya yönlendiren” üç işaret bulunmaktadır: Üstün, esre ve ötre.¹⁹

Harfleri kendi sesleri doğrultusunda okutan harekelerin seslendirilmesi; harfin doğru ya da yanlış okunmasına sebep olur. Dolayısıyla, hareke eksik olursa, harf de eksik olur.²⁰ Harekeleri ve kendilerine ait sesleri şu şekilde ele alabiliriz:

a) Üstün (ˉ)

Bu hareke üzerinde bulunduğu ince harfleri “e”, kalın harfleri “a” sesiyle okutur.²¹ Bu harekeye Arapçada fetha²² denir.

وَ صَدَقَ الْمُرْسَلُونَ (Yâsin, 36/52) âyetinde ince harflerden olan “و: vâv”, “د: dâl” ve “س: sîn” harfleri üstün hareke ile “و: ve”, “د: de”, “س: se” şeklinde “e” sesiyle; kalın harflerden olan “ص: sad” ve “ق: kaf” harfleri ise “ص: sa” ve “ق: ka” şeklinde “a” sesiyle okunmaktadır.

b) Esre (َ)

Arap alfabesinde, bir harfin “i” sesiyle okunacağını gösteren bu harekeye kesre²³ de denir.

إِنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا (Tevbe, 9/40) âyetinde “إ: hemze”, “ف: fâ”,

¹⁸ Bkz. Râzî, *Muhtârû's-Sahah*, s. 132; Yesûî, *Mîncid*, s. 128.

¹⁹ Bkz. Sağman, *Tecvid*, s. 20-22.

²⁰ Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 23.

²¹ Kalın ve ince harfler için bkz. bu çalışma s. 48-50.

²² Bkz. Yesûî, *a.g.e.*, s. 567.

²³ Bkz. Yesûî, *a.g.e.*, s. 685.

“خ: ha”, “ث: sâ” harfleri “i” sesiyle; “ل: i”, “ف: fi”, “خ: hi” ve “ث: si” şeklinde okunmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken bir husus daha bulunmaktadır. O da kalın harflerden biri olan “خ: hi” harfinin esresinin sesinin, harf tam anlamıyla kalın olarak telaffuz edildikten sonra verilmesidir. Diğer kalın harflerin tamamında da durum aynıdır.

c) Ötre (ُ)

Bu hareke, üzerinde bulunduğu harfi, kalın harflerde kalın bir “u” sesiyle, ince harflerde “u ile ü arası” şeklinde nitelendirilebilen ince bir “u” sesiyle okutur. Bu harekeye de Arapçada damme²⁴ denir.

أَصْحَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُسْتَقَرًّا (Furkan, 25/23) âyetindeki “ب: bâ” harflerindeki ötreler; “ر: ra” ve “م: mîm” harflerindeki ötreler; “ب: bâ” ve “م: mîm” harflerinde “u-ü” arası ince bir “u” sesi verirken, “ر: ra” harfini kalın bir “u” sesiyle okutur. Ötre, burada ra harfinde olduğu gibi diğer kalın harfleri de kalın bir “u” sesiyle okutur.

Kur'ân-ı Kerim'de ı, o, ö ve ü sesi bulunmadığından yukarıda bahsi geçen üstün, esre ve ötreyi kendine ait seslerle okumak doğru telaffuz için son derece önemlidir.

d) Tenvin (َ , ِ , ُ)

Tenvin “nunlamak” demektir. Tecvid ilminde “ismin sonunu nunlu okumak” diye tarif edilir.²⁵ Tenvin bazı kelime sonlarında bulunan “iki üstün: ُ ”, “iki esre: ِ ” ve “iki ötre: َ ” dir.²⁶

İki üstün, üzerine geldiği harfi kalın harflerde “an”, ince harflerde “en” sesiyle okutur: “سَا: sen”, “صَا: san”.

²⁴ Bkz. Yesûî, *Müncid*, s. 454.

²⁵ Bkz. Râzî, *Muhtârü's-Sihah*, s. 687.

²⁶ Zihni, Mehmed, *el-Kavlü'l-Sedîd fi İlmi't-Tecvîd*, Dârü't-Tibâati'l-Âmire, 1. Baskı, İstanbul-1316, s. 24-25.

İki esre, bulunduğu harfi “in” sesiyle okutur: “سین: sin”, “صین: sin”.

İki ötre, üzerine geldiği kalın harfi kalın bir “un” sesiyle, ince harfi “un-ün” arası ince bir “un” sesiyle okutur: “سُن: sun”, “صُن: sun”.

Tenvin, isimlere mahsustur, isimlerin sonuna gelir.²⁷ Kur’ân-ı Kerim’de sadece لَنْسَفَعَا (Alak, 96/15) ve وَلْيَكُونَا (Yusuf, 12/32) kelimeleri fiil olduğu halde tenvinlidir.²⁸

Tenvin, vasıl halinde okunur, vakıf halinde okunmaz.²⁹ İki üstün ve iki ötre vakıf halinde cezimli okunurken, tâ-i tenis dışındaki iki üstün “â” sesi ile med edilerek okunur:³⁰

﴿عَلِيمٌ﴾ ﴿عَلِيمٌ﴾ ﴿خَيْرٌ﴾ ﴿خَيْرٌ﴾ ﴿رَحِيمًا﴾ ﴿رَحِيمًا﴾

﴿مَاءٌ﴾ ve benzeri iki üstünlü kelimelerin mukadder bir “elif-i maksure” (ى) üzerine yazıldığı kabul edildiğinden bu kelimelerin vakıf halinde مَاءٌ (mâââ â) ve مَاءٌ (binâââ â) şeklinde sonlarının uzatılarak okunmasına dikkat edilmelidir.

2. Cezim (ؕ)

Cezim, harflerin üzerine konan ve üzerinde bulunduğu harfi sakın okutan bir işarettir.³¹ İki harfi birbirine tutturmaya, birlikte okutmaya yarar.³²

²⁷ Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed el-Bennâ (ö. 1117/1705), *İthâfû Fûdalâi'l-Beşer bi'l-Kırââtî'l-Erbeate Aşer*, Thk. Şaban Muhammed İsmail, Âlemü'l-Kütüb, 1. Baskı, Beyrut-1407/1987, I, 317; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 116; Zihni, *Kavli's-Sedid*, s. 25.

²⁸ Dimyâtî, *İthâf*, I, 317.

²⁹ Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 46; Dimyâtî, *a.g.e.*, I, 317; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 116-117.

³⁰ Dimyâtî, *a.g.e.*, I, 317.

³¹ Bkz. Yesûî, *Miincid*, s. 342.

³² Bu konu için bkz. Dimyâtî, *a.g.e.*, I, 165.

D. HARFLERİN ÇEŞİTLERİ

Kur'ân harflerini iki grup halinde sınıflandırmak mümkündür:

1. Aslî Harfler

Arap diline ait harfler, Halil b. Ahmed (ö. 175/791) ve talebesi Sibeveyh (180/796) tarafından 29 olarak benimsenmiştir.³³ Her ikisi de bu harfleri sırasıyla boğaz, dil ve dudak şeklindeki mahreclerini dikkate alarak tanzim etmişlerdir. Halil b. Ahmed ve Sibeveyh med harfi olan elifi, asli harflere ilave etmek suretiyle harflerin sayısının 29 olduğunu ileri sürmüştür. Oysaki elif; boğaz, dil ve dudak bölgelerinden değil de “cevf: ağız ve boğaz boşluğu”ndan çıkmaktadır. Eğer elif, muhakkak mahrece ilave edilmeli ise o zaman diğer med harfleri olan “vâv” ve “yâ” harfleri de bu sayıya ilave edilmelidir. Dolayısıyla elif de diğer iki med harfi gibi takdiri mahrec olan “cevf” bölgesinden çıktığı için hakiki mahredden çıkan 28 harf arasında sayılmamalıdır.

Aslî harfler, ا ب ت ث ج ح خ د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ع غ ف şeklinde tanınan yirmi sekiz harftir.

2. Fer'î Harfler

Aslî harflerden başka Kur'ân-ı Kerim'de bazı fer'î harfler de bulunmaktadır:

a) *Teshil ile Okunan Hemze* ³⁴(الْهَمْزَةُ الْمُسَهَّلَةُ)

Teshil, sözlükte “kolaylaştırmak” anlamındadır.³⁵ Kıraat istilâhında ise, “birbirini takip eden iki hemzeden ikincisini,

³³ Halil b. Ahmed, Ebû Abdîrrahman el-Ferâhîdî (ö. 175/791), *Kitâbu'l-Ayn*, Thk. Mehdî el-Mehzûmî-İbrahim es-Sâmîrâî, Beyrut-1408/1988, I, 58; Sibeveyh, Ebû Bîşr Amr b. Osman (ö. 194/809), *el-Kitâb*, Mısır-1316/1898, II, 404.

³⁴ Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 10; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 29.

³⁵ Yesûî, *Miincid*, s. 360.

hemze ile elif, hemze ile vâv veya hemze ile yâ arası bir sesle okumak” demektir.³⁶ Bu üç çeşit teshilli okumaya aşağıdaki örnekleri vermek mümkündür:

“Hemze” ile “elif” arası bir sesle okunan “hemze” için “ءَ أَعْجَبِيَّ” (Fussilet, 41/44) âyetindeki ikinci “hemze”nin okunuşunu,

“Hemze” ile “yâ” arası bir sesle okunan “hemze” için “أَنْتُمْ” (En’âm, 6/19) âyetindeki ikinci “hemze”nin okunuşunu,

“Hemze” ile “vâv” arası bir sesle okunan “hemze” için “أَوْزَيْتُكُمْ” (Âl-i İmrân, 3/15) âyetindeki ikinci “hemze”nin okunuşunu örnek gösterebiliriz.³⁷

Âsım (ö. 127/744) kıraatinde, sadece birinci gruptaki teshil uygulanmaktadır.³⁸

b) İmâle ile Okunan Elif³⁹ (الْأَلِفُ الْمَمَالَةُ)

İmâle, sözlükte “bir şeyi bir şeye meylettirmek” demektir.⁴⁰ Kıraat ıstılahında ise, “med harfi olan elifi, elif ile yâ arası bir sesle”, bir başka deyişle “üstün harekeyi esreye doğru meyilli okumaya” denir.⁴¹ İmâle ile okuyuşun Âsım kıraatindeki tek örneği “مَجْرِيهَا” (Hüd, 11/41) âyetidir.⁴² Bu âyette “ra” harfinin harekesi olan üstün, esreye meylettirilerek okunacağından “ra” harfi de ince okunur.

³⁶ Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 10; Husarî, *Ahkâmu Kı rââti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 34.

³⁷ Bkz. Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 29.

³⁸ Husarî, *a.g.e.*, s. 317.

³⁹ Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 10; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 29.

⁴⁰ Yesûî, *Müncid*, s. 782.

⁴¹ Bkz. el-Kurtubî, Muhammed b. Abdilvehhab (ö. 463/1071), *el-Miftâh fi'l-Kirâati's-Sebati'l-Müsemmine bi'l-Meşhurîn*, Thk. Hâtim Salih ed-Dâmin, Dâru'l-Beşâir, 1. Baskı, Dimeşk-1427/2006, s. 90; Mekkî b. Ebî Talib (ö. 437/1045), Ebû Muhammed, *el-Keşf an Vücihi'l-Kirâati's-Seb' ve İlelihâ ve Hicecihâ*, Thk. Muhiddin Ramazan, Müessesetü'r-Risâle, 8. Baskı, Beyrut-1401/1981, I, 168; İbn Bâziş, Ebû Cafer Ahmed b. Ali (ö. 540/1145), *Kitâbü'l-İknâ' fi'l-Kirâati's-Seb'*, Thk. Abdül-mecîd Katamiş, Dâru'l-Fikr, 1. Baskı, Beyrut-1403/1982, I, 268; Suyûtî, *İtkân*, I, 247.

⁴² Mekkî, *a.g.e.*, I, 528; Dimyâtî, *İthâf*, I, 259; Husarî, *a.g.e.*, s. 317.

c) *İşmam ile Okunan Sâd* ⁴³(الصَّادُ الْمُشَمَّمَةُ)

Bu işmam çeşidi; “ص: sad” harfinin, “ص: sad” ile “ز: zâ” harflerinin karışımından meydana gelen bir harf şeklinde okunmasıdır.⁴⁴ Âsım kıraatinde bu tür bir işmamlı okuyuş bulunmamaktadır.⁴⁵

“Sad” harfinin kendi özgün sesi dışında, bu iki harfin karışımıyla ortaya çıkan farklı bir sesle okunuşuna dair örneklere kıraat ilminde sıkça rastlanmaktadır. Özellikle Hamza (ö. 156/772), Kisâî (ö. 189/804), Hallâd (ö. 220/835), Halef (ö. 229/843) ve Ruveys (ö. 238/85)'in okuyuşlarında “sad” harfinin işmamlı telaffuzu yer almaktadır. Meselâ, Halef Kur'ân-ı Kerim'deki bütün “صِرَاطٌ” ve “الصِّرَاطُ” kelimelerindeki, Hallâd ise sadece Fatıha Süresi'ndeki “الصِّرَاطُ” (Fatıha, 1/5) kelimesindeki “sad” harfini işmam ile okur.⁴⁶ Ayrıca Hamza, Kisâî, Halef ve Ruveys kendisinden sonra harekeli “dâl” harfi gelen sakin “sad” harfini de işmam ile okumaktadır. “تَصْدِيقٌ” (Yunus, 10/37), “يُضِدِرُ” (Kasas, 28/23) ve “فَقْصُدُ” (Nahl, 16/9) kelimeleri bu kurala uygun örneklerdendir.⁴⁷

Âsım kıraatinde “لَا تَأْمَنُ” (Yusuf, 12/11) âyetinde bir başka işmam çeşidi yapılmaktadır ki bu da âyetteki idğâmlı nun harfinin okunması esnasında, dudakların ötreyi gösterecek şekilde, sessizce ileri uzatılıp geri çekilmesi şeklinde uygulanır.⁴⁸

⁴³ Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 10; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 29.

⁴⁴ İbn Cezerî, *Neşr*, I, 202.

⁴⁵ Husarî, *Ahkâmü Kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 35.

⁴⁶ Bkz. ed-Dânî, Ebû Amr Osman b. Saîd (ö. 444/1052), *et-Tehzîb limâ Teferrade bihi Küllü Vâhidin minel-Kırâeti's-Seb'ati*, Thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Dâru Neynevâ, 1. Baskı, Dimeşk-1426/2005, s.146-147.

⁴⁷ Bkz. el-Kirmânî, Muhammed b Ebî Nasr (ö. 563/1165), *Kırâeti'l-Kisâî*, Thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Dâru Neynevâ, 1. Baskı, Dimeşk-1426/2005, s. 47, 94; İbn Cezerî, *a.g.e.*, II, 250.

⁴⁸ İbn Bâzîs, *İknâ'*, I, 535. Bu âyet Âsım kıraatine göre revm ile de okunabilmektedir. Diğer kıraat ekollerinde de bu âyet işmam ve revm vecihleri ile okunurken Ebû Cafer kıraatinde işmam ya da revm yapmaksızın sadece idğam ile okunur

d) *Tefhim ile Okunan Lâm* (الْلَامُ الْمَفْحَمَةُ)

Tefhîm, “ل: lâm” harfinin kalın okunması demektir. Bu kural, sakın veya üstün harekeli “ص: sad”, “ط: ta” ve “ظ: za” harflerinden sonra gelen “ل: lâm” harfini kalın okumak şeklinde uygulanır. “الصَّلَاةُ” (Bakara, 2/3), “أَطْلَمَ” (Bakara, 2/20) ve “الطَّلَاقُ” (Bakara, 2/229) kelimeleri bu kurala uygun örneklerdendir. Âsım kıraatinde yer almayan bu tarz okuyuş Medine kıraat ekolünün ravilerinden Verş (ö. 197/812)’e aittir.⁴⁹

e) *İhfâ ile Okunan Nûn* (النُّونُ الْمُخْفَاةُ)⁵⁰

“ن: Nûn” harfinin ihfâ yapılarak okunması halinde, bu harfin zatının yok olması, ğunnesinin baki kalması söz konusudur. Meselâ “عَنْي كَرِيمٌ” (Neml, 27/40) âyetinde zatı yok olan “ن: nûn” fer’î bir harfe dönüşmektedir.

İhfâ harflerinden önce gelmesi halinde kıraat imamlarının tamamı, bu “nûn” harfinde dil ucunu üst ön diş etlerine değdirmeksizin ğunne yapmak konusunda hem fikirdirler. Dolayısıyla böyleli durumlarda bu harfi ihfa ile okumak vaciptir.⁵¹

Fer’î harflerle ilgili olarak Őu hususun altını çizmek uygun olacaktır: Kur’ân harflerinin tümü bir “fem-i muhsin” öğretimi ve gözetimini gerektirirken, özellikle sadece uzmanından öğrenmekle doğru uygulanması mümkün olan fer’î harfler için bu öğretim ve gözetim daha da önem taşımaktadır.

(Bkz. İbn Cezerî, *Neşr*, I, 303-304).

⁴⁹ Dâni, *Tehzib*, s. 43; İbn Bâziş, *İknâ*, I, 339; Husarî, *Ahkâmu Kıraati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 35-36.

⁵⁰ Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 10; Muhammed Mekki, *Nihâye*, s. 29.

⁵¹ Bkz. bu çalışma, s. 107.

II. HARFLERİN ÇIKIŞ YERLERİ “MAHREC”



A. MAHRECİN TANIMI

Mahrec, Arapçada, “meʿal” vezninde mekân ismi olarak ve “çıkış yeri” anlamında kullanılan bir kelimedir.⁵² Bu kelimenin çoğul kipi “mehâric”dir.⁵³ Mahrec, tecvid kavramı olarak “harfin çıkış yeri” anlamında kullanılmaktadır. Dolayısıyla “mehâricü'l-hurûf” tabiri de “harflerin çıkış yerleri” demektir.⁵⁴

Mahrec sayısı ile ilgili olarak üç farklı görüş ileri sürülmüştür. Halil b. Ahmed gibi ilk nahivcilere ve İbn Cezerî başta olmak üzere kıraat imamlarının çoğuna göre harflerin çıkış yeri 17'dir. Sibeveyh,⁵⁵ Ebû Amr ed-Dânî ve Şâtîbî'ye göre ise bu sayı 16'dır.⁵⁶ Ferra, İbn Keysan ve Kutrub ise bu sayıyı 14'e kadar indirmektedir.⁵⁷

⁵² Râzî, *Muhtâru's-Sıhah*, s. 171; Yesûî, *Miincid*, s. 172.

⁵³ Yesûî, *a.g.e.*, s. 172-173.

⁵⁴ Bkz. Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 27.

⁵⁵ İbn Bâziş, *İknâ'*, I, 171.

⁵⁶ Onlar “cevʿ” (ağız ve boğaz boşluğunu) mahrec bölgesi saymamakta ve med harflerinden elifi, hemzenin mahrecinden, “vav” ile “ya”yı ise bu harflerin harekeli iken çıktıkları yerlere zıfâ etmektedirler (Bkz. İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 171; Suyûtî, *İtkân*, I, 315; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 30-31).

⁵⁷ Mahrec sayısını 14 olarak kabul edenler de “cevʿ”i bir mahrec bölgesi olarak

Şu tespit mahrec sayılarına dair görüşleri netleştirecektir; Kur'ân alfabesinde yer alan yirmi sekiz harfin her biri kendine ait özel bir mahreceden çıkmaktadır. Bu harflerden hiçbiri diğer harfin çıktığı yerden çıkmamaktadır. Ancak bir genellemeye gidilerek mahrecleri birbirine çok yakın olan harfler arasında bir gruplandırma yapılmıştır. Bu yaklaşımla mahrec sayısı 17 olarak kabul görmüştür.⁵⁸

B. MAHRECİN KISIMLARI

On yedi mahreceden çıkan harfler, hakiki veya takdiri mahrec olarak iki ana grupta toplanmıştır.

1. Hakiki Mahrec

Harfler, bir mahrece temas ederek çıkıyorsa, o yere “hakiki mahrec” denir. Yirmi sekiz harfin tamamının da çıkış yeri olan “boğaz” (الْحَلْقُ), “dil” (اللِّسَانُ) ve “dudak” (الْشَّفَتَانِ) hakiki mahrec bölgeleridir. Bu mahrec bölgelerini ve harflerin bu bölgelerden çıkışını şu şekilde ele almamız mümkündür:⁵⁹

kabul etmemektedirler. Ayrıca “ra”, “lâm” ve “nûn” harflerinin tek mahreceden çıktığını ileri sürmektedirler (Bkz. İbn Bâziş, *İknâ'*, I, 171; İbn Cezerî, *Neşr*, I, 198-199; Suyûtî, *İtkân*, I, 315; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 30-31).

⁵⁸ İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 198-199; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 315.

⁵⁹ Harflerin mahrecleri için ayrıca bkz. Mekkî, *Keşf*, I, 139; İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 171-173; İbn Cezerî, *Neşr*, I, 199-202; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 315-316; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 27-41; Ebû Rîme, *Hidâyetü'l-Müstefid*, s. 31-36; Husarî, *Ahkâmü Kirâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 37-52; Zihni, *Kavlü'l-Sedîd*, s. 22; Mollazâde, *Mollazâde Kur'ân-ı Kerîm Tecvidi*, s. 40-43; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s. 204-212; Ünlü, Demirhan, *Kur'ân-ı Kerîm'in Tecvidi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1. Baskı, Ankara-1993, s. 47-53; Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müstefid*, s. 51-54; Çetin, Abdurrahman, *Kur'ân Okuma Esasları*, Sahaflar Kitap Sarayı, İstanbul-ts., s. 31-41; Çavsânî, *İlmü't-Tecvîd*, s. 54-78.

a) Boğaz (الْحَلْقُ)

Boğazda üç mahredden⁶⁰ altı harf⁶¹ çıkar. Boğazın sonu, ortası ve başı:

1- Boğazın Sonu: Boğazın göğse bitiştigi bu yerden “أ: hemze” ve “ه: hê” harfleri çıkar.⁶²

2- Boğazın Ortası: Boğazın ortasının hafifçe sıkılmasıyla “ع: ayn” ve “ح: hâ” harfleri çıkar.⁶³

3- Boğazın Başı: Bu bölge, boğazın ağza en yakın kısmı olup, boğazın ağza açıldığı yerdir. Buradan da “غ: ğayn” ve “خ: ha” harfleri çıkar.⁶⁴

Çıkış yerlerine nispetle bu altı harfe “boğaz harfleri” (الْحُرُوفُ الْحَلْقِيَّةُ)⁶⁵ denilmiştir.

b) Dil (اللِّسَانُ)

Dilde, on sekiz harfin⁶⁶ çıktığı on farklı mahrec bulunmaktadır:

1- Dilin kökü/sonu ile karşısındaki üst damaktan “ق: kaf” harfi çıkar.⁶⁷

⁶⁰ İbn Bâziş, *İknâ*, I, 171.

⁶¹ Mekkî, *Keşf*, I, 139.

⁶² İbn Cezerî, *Neşr*, I, 199.

⁶³ İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 171; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 199; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 32-33.

⁶⁴ İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 171; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 199; Suyûtî, *İtkân*, I, 315; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 33.

⁶⁵ Bkz. Mekkî, *a.g.e.*, I, 161; Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 12, 46; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 40, 117; Kabbânî, *a.g.e.*, s. 35.

⁶⁶ Mekkî, *a.g.e.*, I, 139.

⁶⁷ Mekkî, *a.g.e.*, I, 139; İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 171; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 199; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 316; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 34.

2- Dil kökünün biraz altı (ağıza doğru) ve karşısındaki üst damaktan “ك: kâf” harfi çıkar.⁶⁸

“ق: kaf” ve “ك: kâf” harflerine, küçük dil ile olan yakınlıklarından dolayı “küçük dil harfleri” (الْحُرُوفُ اللَّهْوِيَّةُ) denir.⁶⁹

3- Dilin ortası ile üst damağın ortasından “ج: cîm”, “ش: şîn” ve -med için olmayan- “ي: yâ” harfleri çıkar.⁷⁰ “ج: cîm” harfinde dil ortası, üst damağa temas ederken “ش: şîn” ve “ي: yâ” harflerinde dil ortası, üst damağa temas etmez, harfler bu mahrecin arasından çıkar. Türkçemizdeki “c” ve “ş” harflerinin dil ucuna yakın bir yerden telaffuz edilmelerinin verdiği alışkanlık, mahreci dil ortası olan “ج: cîm” ve “ش: şîn” harflerinin telaffuzu anında daha dikkatli olmayı zorunlu kılmaktadır.

“ج: cîm”, “ش: şîn” ve “ي: yâ” harflerine “çene ortası harfleri” (الْحُرُوفُ الشَّجْرِيَّةُ) denir.⁷¹

4- Dilin sağ veya sol kenarı ile karşısındaki üst azı dışlarından “ض: dad” harfi çıkar.⁷² Bu harfin aynı anda hem sağ hem sol taraftan birlikte çıkarılması da mümkündür. Fakat dilin sol tarafından çıkarılması daha kolaydır ve çoğunlukla tercih edilen de budur.

5- Dilin sağ ve sol kenarı ile birlikte ucu ve üst damağın başlangıcından “ل: lâm” harfi çıkar.⁷³

⁶⁸ Mekkî, *Keşf*, I, 139; İbn Bâziş, *İknâ*, I, 171; İbn Cezerî, *Neşr*, I, 200; Suyûtî, *İtkân*, I, 316; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 34.

⁶⁹ Halil b. Ahmed, *Kütübü'l-Ayn*, I, 58; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 200; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 41.

⁷⁰ Mekkî, *a.g.e.*, I, 139; İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 172; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 200; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 316; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 34.

⁷¹ Halil b. Ahmed, *a.g.e.*, I, 58; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 200; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 34, 41.

⁷² Mekkî, *a.g.e.*, I, 139; İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 172; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 316; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 34.

⁷³ Mekkî, *a.g.e.*, I, 139; İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 172; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 200; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 316; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 35.

6- Dil ucu ile damağın üst ön dişlere yakın kısmından “ر: ra” harfi çıkar. Bu harfin ince okunması esnasında, dil ucu üst ön diş etlerine temas ederken; kalın okunması esnasında dil ucunun bir miktar gerisi, üst damağın başlangıcına temas eder.⁷⁴

7- Dilin ucu ile üst iki ön dişin etlerinden “ن: nûn” harfi çıkar.⁷⁵

“ل: lâm”, “ر: ra” ve “ن: nûn” harflerinin telaffuzunda, dilin ucu ve kenarlarının rolü sebebiyle bu harflere “dil ucu harfleri” (الْحُرُوفُ الدَّلَقِيَّةُ) denilmiştir.⁷⁶

8- Dilin ucu ile üst ön dişlerden “ط: ta”, “د: dâl” ve “ت: tâ” harfleri çıkar.⁷⁷ Dilin ucu ile üst ön dişlerin kökünden “ط: ta”, bu dişlerin ortasından “د: dâl” ve ucundan da “ت: tâ” harfleri çıkar. Bu harflerin telaffuzunda dil ucu, ön dişlere temas etmektedir.

“ط: ta”, “د: dâl” ve “ت: tâ” harflerine de “üst damak harfleri” (الْحُرُوفُ النَّطِيعِيَّةُ) denilmektedir.⁷⁸

9- Dil ucu ile alt ön dişlerin içlerinden “ص: sad”, “س: sîn” ve “ز: zâ” harfleri çıkar.⁷⁹ Dil ucu ile alt ön dişlerin yarısına doğru kısmından “ص: sad”, ucuna doğru kısmından “س: sîn” ve bu dişlerin ucundan “ز: zâ” harfleri çıkar. Bu harfleri telaffuz ederken dil ucu, dişlere temas etmez. Dil ile dişler arasındaki

⁷⁴ Bkz. İbn Cezerî, *Neşr*, I, 200.

⁷⁵ Mekkî, *Keşf*, I, 139; İbn Bâziş, *İknâ'*, I, 172; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 200; Suyûtî, *İtkân*, I, 316; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 35.

⁷⁶ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, I, 58; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 200; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 36, 41.

⁷⁷ Mekkî, *a.g.e.*, I, 139; İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 173; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 200; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 316; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 36.

⁷⁸ Halil b. Ahmed, *a.g.e.*, I, 58; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 201; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 41.

⁷⁹ Mekkî, *a.g.e.*, I, 139; İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 173; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 200; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 316; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 36.

mesafe “ص: sad” harfinde daha çok, “س: sîn” de biraz daha az, “ز: zâ” harfinde ise en azdır.

“ص: sad”, “س: sîn” ve “ز: zâ” harflerinin telaffuzundaki rolü sebebiyle bu harflere “dil ucu harfleri” (الْحُرُوفُ الْأَسَلِيَّةُ) denilmiştir.⁸⁰

10- Dilin ucu ile üst ön dişlerin uçlarından “ث: sâ”, “ذ: zâl” ve “ظ: za” harfleri çıkar.⁸¹ Bu harfleri telaffuz ederken dil ucunun yukarı yüzü, diş uçlarına temas ederek dişlerden biraz dışarı çıkar. “ث: sâ” harfinde dil daha çok dışarıdayken “ذ: zâl” harfinde biraz daha az, “ظ: za” harfinde ise çok az dışarıdadır.

“ث: sâ”, “ذ: zâl” ve “ظ: za” harflerine “diş eti harfleri” (الْحُرُوفُ اللَّثْوِيَّةُ) denilmiştir.⁸²

c) Dudak (الْشَفَتَانِ)

İki dudakta bulunan dört harf, bu mahrecin iki farklı bölgeden çıkarılır.⁸³

1- Alt dudağın içi ile üst ön dişlerin uçlarından “ف: fâ” harfi çıkar.⁸⁴

2- İki dudağın arasından “ب: bâ”, “م: mîm” ve “و: vâv” harfleri çıkar.⁸⁵ Bu harflerden “ب: bâ”, dudak uçlarının birbirine kuvvetlice kapatılmasıyla, “م: mîm” dudakların dışı doğru hafifçe kapatılmasıyla, “و: vâv” ise dudakların büzülerek öne doğru açılmasıyla çıkarılır.⁸⁶

⁸⁰ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, I, 58; İbn Cezerî, *Neşr*, I, 201; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 36, 41.

⁸¹ Mekkî, *Keşf*, I, 139; İbn Bâziş, *İknâ'*, I, 173; Suyûtî, *İtkân*, I, 316; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 36-37.

⁸² Halil b. Ahmed, *a.g.e.*, I, 58; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 37, 41.

⁸³ Mekkî, *a.g.e.*, I, 139.

⁸⁴ İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 173; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 201; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 316; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 37.

⁸⁵ İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 173; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 201; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 316.

⁸⁶ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 37.

Dudaktan çıkan bu harflere de “dudak harfleri” (الْحُرُوفُ الشَّفَهِيَّةُ) / (الْحُرُوفُ الشَّفَوِيَّةُ) denilmektedir.⁸⁷

2. Takdirî Mahrec

Harf herhangi bir mahrece temas etmeden çıkıyorsa, buna “takdiri mahrec” denir. Takdiri mahrec bölgelerini aşağıdaki şekilde sınıflandırabiliriz:

a) Geniz (الْحَيْشُومُ)

Geniz, ihfâ halinde veya ğunneli idğâm halinde olan sakin “ن: nûn” ve “م: mîm” harflerine ait ğunnenin mahrecidir.⁸⁸

b) Ağız ve Boğaz Boşluğu (الْجَوْفُ)

Ağız ve boğaz boşluğundan med harfleri olan “و: vâv”, “ى: yâ” ve “ا: elif” çıkar.⁸⁹

Ağız ve boğaz boşluğundan çıktığı için bu harflere “الْحُرُوفُ الْجَوْفِيَّةُ” denilmektedir.⁹⁰

Kur'ân harflerinin telaffuz edilişleri hakkında son olarak şunları söylemek faydalı olacaktır: Türkçemizde karşılığı bulunmayan “ع: â”, “ح: hâ”, “خ: ha”, “ذ: zâl”, “ض: dad”, “ظ: za” ve “ع: ayn” gibi ya da fonetik yapılarında bazı farklılıklar bulunan “ج: cîm”, “ش: şîn”, “ط: ta”, “ق: kaf” “ك: kâf” ve “و: vâv” gibi harfler özel bir dikkat gerektirmektedir.

Mahrec bölgelerini ve bu mahreclerden çıkan harfleri şu şekilde bir şema ile sunmamız konuyu özetlemesi açısından uygun olacaktır:

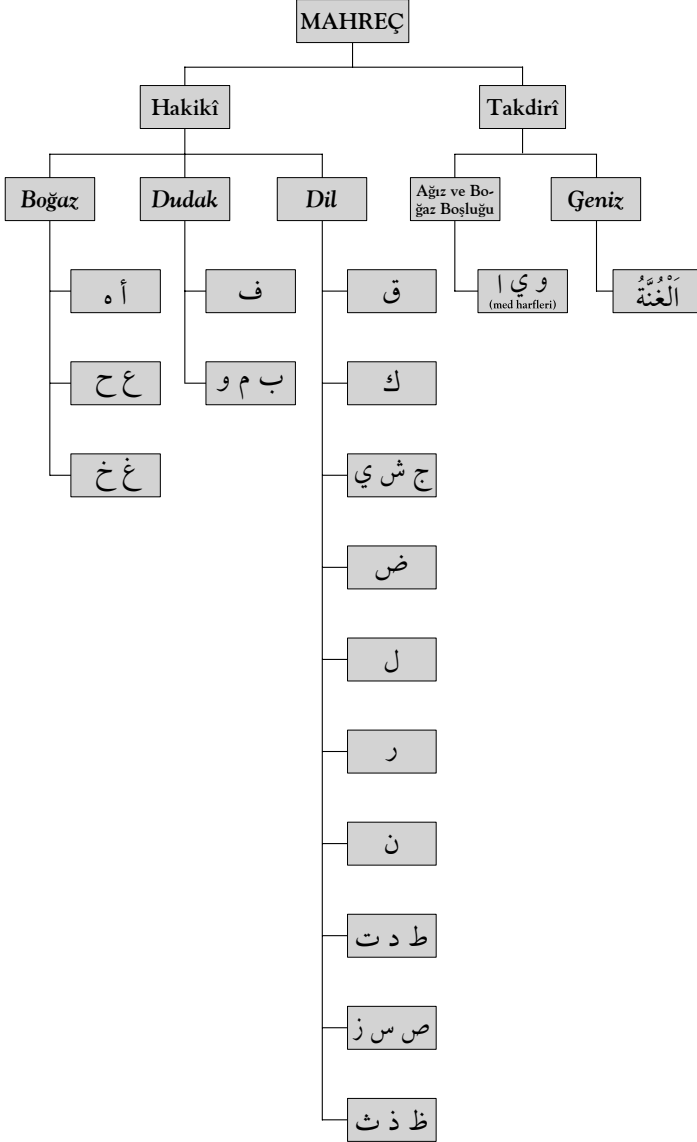
⁸⁷ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 51, 58; İbn Cezerî, *Neşr*, I, 201; Muhammed Mekki, *Nihâye*, s. 37, 41.

⁸⁸ Bkz. Kirmânî, *Kırâti'l-Kisâf*, s. 103; Suyûtî, *İtkân*, I, 316; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 201; Muhammed Mekki, *a.g.e.*, s. 37.

⁸⁹ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 315; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 199; Muhammed Mekki, *a.g.e.*, s. 32.

⁹⁰ İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 199; Muhammed Mekki, *a.g.e.*, s. 32.

C. MAHREC ŞEMASI



III. HARFLERİN SIFATLARI



A. SIFATIN TANIMI

Sıfat sözlükte “niteleme”, “belirtme” gibi anlamlar taşır.⁹¹ Bu kelime, “sıfât” şeklinde çoğul olarak kullanılır.⁹² Tecvid kavramı olarak “harfin, mahrecinden telaffuzu esnasında aldığı keyfiyete sıfat” denir.⁹³

Sesin “harf oluşum” aşaması mahreclerle başlamakla birlikte, belirli bir harf fonetiği kazanması, kendine özgü bir tınıya erişmesi sıfatıyla da ilgilidir. Ayrıca farklı birkaç sığata sahip olması sebebiyle her harfin fonetik yapılanması, benzer bir sığata sahip diğer harflerden farklı tını vermesi sonucunu doğurur. Bu sebeple harflere ait tüm sıfatların bilinmesi doğru telaffuz açısından kaçınılmazdır.

B. SIFATIN KISIMLARI

Gerek ele alınış biçimleri, gerek sayıları konusunda farklı yaklaşımlarla ele alınan sıfatlar, “mahrec” ve “hareket” ilişkisine bağlı olarak kuvvetli-zayıf, sert-yumuşak, “harf” ve “harfin

⁹¹ Yesûî, *Miincid*, s. 903.

⁹² Muhammed Mekki, *Nihâye*, s. 42.

⁹³ Muhammed Mekki, *a.g.e.*, s. 43.

niteliklerinin sürekli bulunması ya da geçici olması” durumuna bağlı olarak lâzımî-arızî, zıtları bulunup bulunmaması açısından mütezâd ve ğayri mütezâd vb. şekillerde farklı açılardan incelenmişlerdir.⁹⁴

1. Kuvvet Açısından Sıfatlar

a) Kuvvetli Sıfatlar

Cehr, inhirâf, ismât, isti'la, istitâle, itbâk, kalkale, safir, şiddet, tefeşşî ve tekrîr gibi sıfatlar kuvvetli sıfatlardır.⁹⁵

Bu sıfatlar arasında da kuvvetli ve daha kuvvetli şeklinde sıralama bulunmaktadır. Şöyle ki, kalkale bu sıfatlar arasında en güçlü sıfattır. Şiddet de cehrden daha kuvvetlidir. Bunların her üçü de tefeşşî ve safirden daha kuvvetlidir. İtbâk da isti'lâdan daha kuvvetli bir sıfattır.⁹⁶

b) Zayıf Sıfatlar

Beyniyye, hems, infitâh, istifâl, izlâk, lin ve rihvet⁹⁷ gibi sıfatlar zayıf sıfatlardır.⁹⁸ Zayıf sıfatlardan olan hems ve rihvet aynı harfte bir araya geldiği harfi en zayıf harf yapar. Bu sebeple “fâ” ve “hê” harfleri en zayıf iki harftir.⁹⁹

⁹⁴ Harflerin sıfatları için bkz. Mekkî, *Keşf*, I, 137-138; İbn Bazîş, *İknâ'*, I, 174-176; İbn Cezerî, *Neşr*, I, 202-205; Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 15-18; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 41-91; Ebû Rîme, *Hidâyetü'l-Müstefîd*, s. 36-38; Husarî, *Ahkâmü Kırrâti'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, s. 61-104; Mollazade, *Mollazade Kur'ân-ı Kerim Tecvidi*, s. 46-52; Karakılıç, Celâleddin, *Tecvid İlmi*, 3. Baskı, Ankara-1977, s. 34-80; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s. 213-249; Ünlü, *Kur'ân-ı Kerim Tecvidi*, s. 37-46; Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müstefîd*, s. 54-60; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 42-51; Çavşânî, *İlmü't-Tecvîd*, s. 79-97.

⁹⁵ Mekkî, *a.g.e.*, I, 137; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 62.

⁹⁶ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 62.

⁹⁷ Mekkî, *a.g.e.*, I, 137.

⁹⁸ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 62.

⁹⁹ Mekkî, *a.g.e.*, I, 137.

Bir harfin kuvvet sıralamasındaki yeri, hem harfin kuvvetli sıfatları kendi bünyesinde barındırmadaki fazlalığı, hem de zayıf sıfatlardan uzaklığı esas alınarak tespit edilir.¹⁰⁰

Harfleri, bu sıfatlarını da göz önünde bulundurarak, kuvvet sırasına göre şu şekilde sıralamamız mümkündür:

“ط: Ta”: Kalkale, şiddet, cehr, itbâk, isti'lâ ve ismât gibi kuvvetli sıfatlar kendisinde en çok bir arada bulunan harftir. Bu harfte zayıf sıfatlardan hiçbiri de bulunmadığı için en kuvvetli harf niteliği taşımaktadır.

“ض: Dad”: Cehr, itbâk, isti'lâ, ititâle, ismât, rihvet.

“ظ: Za”: Cehr, itbâk, isti'lâ, ismât, rihvet.

“ق: Kaf”: Kalkale, şiddet, cehr, isti'lâ, ismât, infitâh.

“ج: Cîm”: Kalkale, şiddet, cehr, ismât, istifâl, infitâh.

“د: Dâl”: Kalkale, şiddet, cehr, ismât, istifâl, infitâh.

“ص: Sâd”: İtbâk, isti'lâ, safir, ismât, hems, rihvet.

“غ: Ğayn”: İsti'la, ismât, cehr, rihvet, infitâh.

“ر: Ra”: Cehr, tekrar, beyniye, isti'lâ (istifâl), izlâk, infitâh.

“ز: Zâ”: Cehr, safir, ismât, rihvet, istifâl, infitâh.

“ا: Hemze”: Şiddet, cehr, istifâl, ismât, infitâh.

“ب: Bâ”: Kalkale, şiddet, cehr, istifâl, izlâk, infitâh.

“ت: Tâ”: Şiddet, hems, istifâl, ismât, infitâh.

“ح: Ha”: İsti'la, ismât, hems, rihvet, infitâh.

“ذ: Zâl”: Cehr, ismât, rihvet, istifâl, infitâh.

“ع: Ayn”: Cehr, beyniye, ismât, istifâl, infitâh.

“ك: Kâf”: Şiddet, ismât, hems, istifâl, infitâh.

“س: Sîn”: Safir, ismât, hems, rihvet, istifâl, infitâh.

“ش: Şîn”: Tefeşşî, ismât, hems, rihvet, istifâl, infitâh.

¹⁰⁰ Bkz. Mekkî, *Keşf*, I, 137-138.

“ل: Lâm”: Cehr, beyniyye, istifâl, izlâk, infitâh.

“و: Vâv”: Cehr, rihvet, istifâl, izlâk, infitâh.

“ی: Yâ”: Cehr, ismât, rihvet, istifâl, infitâh.

“ث: Sâ”: İsmât, hems, rihvet, istifâl, infitâh.

“ح: Hâ”: İsmât, hems, rihvet, istifâl, infitâh.

“ن: Nûn”: Cehr, ğunne, beyniyye, istifâl, izlâk, infitâh.

“م: Mîm”: Cehr, ğunne, beyniyye, istifâl, izlâk, infitâh.

“ف: Fâ”: Hems, rihvet, istifâl, izlâk, infitâh.

“ه: Hê”: Hems, rihvet, istifâl, ismât, infitâh.¹⁰¹

2. Devamlılık Açısından Sıfatlar

a) Lâzîmî Sıfatlar

Harfin fonetik oluşumunda yer alan ve harften ayrılmayan sıfatlara “lâzîmî sıfat” denir. Bu oluşumda sıfat, harfin ayrılmaz bir unsurudur ve onun eksikliği ya da değişime uğraması söz konusu değildir.

Her harfin yapısal özelliğinden kaynaklanan dolayısıyla da kendisinden ayrılmayan sıfatlar; cehr, hems, rihvet, şiddet, vb. sıfatlardır.

b) Ârizî Sıfatlar

Harfin fonetik yapılanmasında yer alması ya da harflerden ayrılması mümkün olan sıfatlara “ârizî sıfat” denir.

Harfin bünyesinde süreklilik göstermeyen, bazı hallerde bulunan, bazı hallerde harften ayrılması mümkün olan; lîn, kalkale, ihfa vb sıfatlardır.

Biz sıfatları zıtları bulunan ve bulunmayanlar açısından bir tasnife tabi tutarak ve kısaca ele almaya çalışacağız:

¹⁰¹ Bkz. Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 63-64.

3. Zıtlık Açısından Sıfatlar

Sıfatlar, zıtlık açısından; birbirine zıt olan (mütezâd) ve zıt olmayan (ğayr-i mütezâd) sıfatlar şeklinde iki başlık altında ele alınabilir:

a) Zıddı Bulunan Sıfatlar

Bir harfte, aynı anda farklı birkaç sıfatın bir arada bulunması mümkündür. Ancak bunlar arasında birbirine zıt iki sıfat bulunmaz. Bir harfte birbirine zıt olan; cehr-hems, şiddet-rihvet / beyniyye, isti'lâ-istifâl, itbâk-infitâh ve ismât-izlâk gibi sıfatlardan ancak birer tanesi bulunabilir.¹⁰² Meselâ, “ت: tâ” harfinde bu sıfatlar-
dan; hems, şiddet, istifâl, infitâh ve ismât sıfatları bulunmaktadır.

Birbirine zıt sıfatları kısaca şu şekilde ele almak mümkündür:

1- Nefes Akışı Açısından

“Mahrec” ve “nefes akışı”na bağlı olarak; nefesin harf üzerindeki etkisini yansıtan birbirine zıt iki sıfat, “cehr” ve “hems” sıfatlarıdır. Nefes akışı harfin mahrecine teması zayıflatırken, nefesin hapsedilmesi mahrece teması kuvvetli yapar. Dolayısıyla temasın zayıf ya da kuvvetli olması; harfin sesine güçlü ya da zayıf olma yönünde bir nitelik kazandırır.

a. Cehr (أَلْجَهْرُ)

Sözlükte, “ilan etmek”, “açıkça söylemek”, “sesi yükseltmek” ve “kuvvetli ses” gibi anlamlar taşır.¹⁰³ Tecvid ıstılahında, harfin telaffuz edilmesi esnasında, “nefesin akmaması” sebebiyle harfin çıkış yerine temasın kuvvetli olması dolayısıyla da “harfin sesinin açık olması”na denir.¹⁰⁴

¹⁰² Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 44.

¹⁰³ Bkz. Râzî, *Muhtârü's-Sıhah*, s. 115.

¹⁰⁴ Bkz. Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 44.

Cehr sıfatına sahip olan harfler **ظَلُّ قَوِّ رِبُضٌ إِذْ غَزَا جُنْدٌ مُطِيعٌ** ibaresinde yer alan şu 19 harftir:¹⁰⁵

ء ا ب ج د ذ ر ز ض ط ظ ع غ ق ل م ن و ی¹⁰⁶

Sesin harf olarak nitelik kazanma sürecinde nefes önemli bir unsurdur. Ancak bazı harflerin sesi, nefese az ihtiyaç duyarken, bazıları nefesi daha çok kullanır. Cehr sıfatı bulunan harfler, telaffuz edilirken nefes akışı kesilir ve ses; mahrece yapılan basınç dolayısıyla kuvvetli bir harf niteliği kazanır.

Cehr sıfatının zıddı “hems”tir.¹⁰⁷

b. Hems (أَلْهَمْسُ)

Sözlükte, “sesi gizlemek”,¹⁰⁸ “gizlice söylemek”, “fısılda-
mak” ve “zayıf ses” demektir.¹⁰⁹ İstilahta, harfin telaffuzu anın-
da mahrece temasın zayıflığı sebebiyle “harfin sesi ile beraber
nefesin akması”na denir.¹¹⁰

Bu sığata sahip olan harfler on tane olup¹¹¹ **فَحْتُهُ شَخْصٌ سَكَّتَ** şeklindeki sözde toplanmıştır:¹¹²

¹⁰⁵ Tecvid kitaplarında, genel bir yaklaşımla bazı kurallara ait harfler, kolay hatırlanabilmeleri için anlamlı kelimeler halinde bir bütün olarak verilmektedir. Biz de takip edilen bu faydalı metodu benimseyimizden; bu harflerin oluşturduğu kelimelerin anlamlarını ilgili yerlerin dipnotlarında sunmaya çalıştık. Ancak her kurala ait belirli harfleri kullanarak anlamlı kelimeler oluşturma zorluğu, bazen kelime ya da cümlenin anlamının yorumuna açık olması sonucunu doğurmaktadır. Böylesi durumlarda yaklaşık anlam ve kişisel bazı yorumlarda bulunarak işaret edilen anlamı ifade etmeye çalıştık. Cehr sıfatına sahip harflerin oluşturduğu yukarıdaki cümleyi “İtaatkâr bir asker savaştığında en iyi koruma, siper almaktır.” şeklinde anlamamız mümkündür.

¹⁰⁶ İbn Bâziş, *İknâ'*, I, 174.

¹⁰⁷ İbn Cezerî, *Neşr*, I, 202; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 44.

¹⁰⁸ Yesûî, *Mîincid*, s. 873.

¹⁰⁹ Râzî, *Muhtârü's-Sıhah*, s. 699; Yesûî, *a.g.e.*, s. 873.

¹¹⁰ Bkz. İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 202; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 45.

¹¹¹ “Susan kişi onu harekete geçirdi.”

¹¹² Mekkî, *Keşf*, I, 137; İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 174; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 45.

ت ث ح خ س ش ص ف ك ه

Nefes akışının öne çıktığı bir sıfat olan hems, mahrece temasın zayıf olması sebebiyle “nefes akışının, harfin özel tınısı ile telaffuz edilmesine kadar devam ettiği” bir sıfattır.

Hems sıfatına sahip olan harfler, sükûnlu olduklarında bu sıfat açıkça fark edilir; “عَهْدٌ” “نَسْتَعِينُ” “الرَّحْمَنُ” kelimelerindeki “ه” “س” “ح” harflerinde olduğu gibi. Ancak sükûnlu olduklarındaki belirginliğe ulaşamasa da, hems harfleri harekeli olduklarında da yine bu sığata sahiptirler.

Hems sıfatı; mahrece kuvvetli basınç yapmak sebebiyle aşırılığa kaçacak bir şekilde uygulanmamalıdır. Nitekim bu sığatta mübalağa yapmak, harfi cehr sıfatıyla telaffuz etmeye yol açar ki; جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا “ت: tâ” harflerinde, mahreci aşırı zorlama, bu harfin cehr sıfatı ile okunup “د: dâl” harfine dönüşmesine yol açar.

2- Ses Akışı Açısından

“Mahrec” ve “temas miktarı”na bağılı olarak; harfin sesinin akıp akmamasını gösteren, “şiddet” ve “rihvet” sıfatlarıdır. Bu iki sıfat, harfin sesine akıp akmama yönünde nitelik kazandırır.

a. Şiddet (الشِّدَّةُ)

Şiddet, sözlükte “kuvvet”,¹¹³ “kudret” ve “sertlik”¹¹⁴ anlamları taşır. İstilahta, harf sakin olarak okunduğunda “sesinin akmamasını”na denir.¹¹⁵

Şiddet harfleri,¹¹⁶ أَجْدُ فَطٍ بَكَتْ cümlesinde yer alan şu 8 harftir:

¹¹³ Râzî, *Muhtârü's-Sıhah*, s. 332.

¹¹⁴ Yesûî, *Miincid*, s. 378.

¹¹⁵ Bkz. İbn Cezerî, *Neşr*, I, 202; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 45.

¹¹⁶ “Sadece azarlamaya muhatap oluyorum.”

ء ب ت ج د ط ق¹¹⁷

Şiddet sıfatı, harfin çıkış noktasında sarsıntı meydana getirecek kuvvetli bir temas ile harfi telaffuz etmeyi gerektirir.

Şiddet harfleri, harekeli olduklarında da aynı sığata sahiptirler. Ancak şiddet sıfatına sahip olan harf sükûnlu iken bu sığat daha belirgin olarak ortaya çıkar.¹¹⁸ Nitekim harfin sükûnlu ve harekeli olması arasındaki fark; “حَبْلٌ” kelimesinde sükûnlu okunan “ب: bâ” harfi ile “عَابِدُونَ” kelimesinde harekeli okunan “ب: bâ” harfinin telaffuzları arasında oldukça belirgindir.

Harflerin mahrecine temasın kuvvetli ya da zayıf olması; her harfe farklı bir ton ile seslendirilme keyfiyeti kazandırır.¹¹⁹ Nitekim istifâl, infitâh ve izlâk sıfatlarında ortak olan “ب: bâ” ve “م: mîm” harfleri, mahrecleri de aynı olmalarına rağmen farklı ses tonundadırlar. Bu ton farkı, -ortak sıfatlar dışında- kendisinde kalkale ve şiddet sıfatları da bulunan “ب: bâ” harfinde daha fazladır. “ب: bâ” harfinden farklı olarak kendisinde cehr sıfatı bulunsa da “م: mîm” harfinde tonajlı bir ses yoktur. “ب: bâ” harfindeki bu ton farkını sadece kendisinde bulunan kalkale sıfatına bağlamak mümkün değildir. Kalkalenin, harfin sükûnlu halinde belirginleşen bir sığat olduğunu hesaba katarsak, iki harf arasında her şekilde ortada olan ton farkı için şiddet sıfatı da yeterli bir unsur olarak gösterilebilir.

Her ikisi de kuvvetli sıfatlardan olmalarına rağmen cehr ve şiddet sıfatları arasında farklılık vardır. Bu farkın sunumuna bir örnek olarak; “ق: kaf” ve “غ: ğayn” harflerinin telaffuzu dikkat çekici olabilir. Şöyle ki, “ق: kaf” harfinde şiddet sıfatı bulunduğu için ses akmaz, “غ: ğayn” harfinde ise ses tamamen akar, çünkü

¹¹⁷ Mekkî, *Keşf*, I, 137; İbn Bâzîs, *İknâ'*, I, 174; İbn Cezerî, *Neşr*, I, 202; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 46.

¹¹⁸ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 46.

¹¹⁹ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 45-46.

bu harfte her ne kadar cehr sıfatı bulunsa da sese akış veren ve şiddetin zıddı olan rihvet sıfatı bulunmaktadır. Bu sebeptendir ki şiddet sıfatını uygulamayanların “ق: kaf” harfleri, “غ: ğayn” harfini andırır bir gevşeklik gösterir.

Şiddet sıfatının zıddı “rihvet”tir.¹²⁰

b. Rihvet (الرِّحْوَةُ)

Sözlükte, “yumuşaklık”,¹²¹ “gevşeklik” ve “kolaylık”¹²² anlamlarında kullanılır. İstılahta, harfin sükûn ile okunması esnasında, “sesin tamamen akması”na denir.¹²³

Rihvet sıfatı taşıyan harfler ¹²⁴حَسَّ حَظًّا شَصُّ هَزَّ وَ ضَعُثَ يَأْفَذُ cümlesinde yer alan 15 harftir:

ث ح خ ذ ز س ش ص ض ظ غ ف و ه ي

Şiddet ve rihvet sıfatları arasında yer almayan diğer beş harf de “beyniyye” sıfatıyla nitelendirilmektedir:

Beyniyye: Sözlükte, “arada olmak”, “ortada olmak” ve “iki şeyin arasında bulunmak” gibi anlamlara gelmektedir.¹²⁵ Tecvid ilminde, harfin sakin olarak okunması esnasında, “ses ve nefesinin ne tamamen akması nede tamamen akmaması hali”ne denir.¹²⁶

Beyniyye sıfatına sahip olan harfler¹²⁷ لِنْ عُمُرُ sözünde bir arada bulunan aşağıdaki 5 harftir:¹²⁸

ر ع ل م ن

Beyniyye harfleri, harekeli olduklarında da aynı niteliğe

¹²⁰ İbn Cezerî, *Neşr*, I, 202; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 44.

¹²¹ Râzî, *Muhtârü's-Sıhah*, s. 239.

¹²² Râzî, *a.g.e.*, s. 239; Yesûî, *Miincid*, s. 254.

¹²³ Bkz. Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 46.

¹²⁴ “Ey yalnız adam! Az şans oltayı atıp çekmeye benzer.”

¹²⁵ Râzî, *a.g.e.*, 72.

¹²⁶ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 47.

¹²⁷ “Mülayim ol! Ey Ömer.”

¹²⁸ İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 202; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 47.

sahiptirler. Ancak gerek bu harflerin sükûnlu durumlarında niteliklerinin daha belirgin algılanabilmesi gerek sesin akma dozunun iyi ayarlanabilmesi açısından sükûnlu durumları daha yoğun bir dikkat gerektirmektedir.

Beyniye sıfatı, sesin akması; kendisinde tekrîr sıfatı da bulunan “ra” harfinde ve ğunne sıfatı bulunan “nûn” ve “mîm” harflerinde; “ayn” ve “lâm”da olduğundan daha fazladır. Ancak “ayn” ve “lâm” harflerinde de bu niteliği; şiddet sıfatını andırır, yetersiz bir ses akışına düşürmemeye dikkat edilmelidir.

3- Dilin Hareketi Açısından

Harfi telaffuz ederken “dil kökünün”, harfi telaffuz için yukarı ya da aşağı doğru “hareket”ine bağlı olarak birbirine zıt iki sıfat, “isti'lâ” ve “istifâl” sıfatlarıdır. Bu sıfatların gereği olarak harfin sesi kalın ya da ince olarak telaffuz edilir:

a. İsti'lâ (الإِسْتِعْلَاءُ)

Sözlükte “yükselmek” ve “bir şeyi kaldırmak” demektir.¹²⁹ İstilahta ise, harfin okunuşu esnasında, “dil kökünün üst damağa doğru yükselmesine” denir.¹³⁰

İsti'lâ harfleri ¹³¹ خُصَّ ضَعُطِ قِطْ cümlesindeki şu 7 harftir:¹³²

¹³³ خ ص ض ط ظ غ ق

İsti'lâ, bu sığata sahip olan harflerin kalın okunmasını gerektiren bir sıfattır. Bu sıfatın gereği olarak harflerin kalın okunması “tefhîm” kelimesi ile ifade edilir. Tefhîmi aşağıdaki şekilde ele almamız mümkündür:

¹²⁹ Râzî, *Muhtârî's-Sahah*, s. 453; Yesûî, *Müncid*, s. 527-528.

¹³⁰ Bkz. Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 49.

¹³¹ “Başını sokacak bir ev yap.”

¹³² Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 49.

¹³³ Kurtubî, *Miftâh*, s. 90; Mekkî, *Keşf*, I, 137; İbn Bâzîs, *İknâ'*, I, 175.

Tefhîm (التَّفْخِيمُ): Sözlükte “bir şeyi yüceltmek”, “saygı göstermek”¹³⁴ ve “kalın yapmak”¹³⁵ gibi anlamlar taşımaktadır. Tecvid ıstılahında ise dil kökünün üst damağa yükselmesi sebebiyle ağız içinin sesle dolması ve “harfin kalın okunması” demektir.¹³⁶

Tefhîm ile okunan harfler (الْحُرُوفُ التَّفْخِيمِ) şunlardır:

– İsti'lâ harflerinin tamamı ¹³⁷خ ص ط ظ غ ق

– Öncesinde üstünlü veya ötreli bir harf bulunan “lafza-i Celâl”ın lâmi: “اللَّهُ” “هُوَ اللَّهُ” “نَضْرُ اللَّهُ”

– Kalın okunduğu yerlerde “ra” harfi: “وَأَرْسَلَّ” “أَعُوذُ بِرَبِّ”¹³⁸ نَارُ اللَّهِ

– Kalın harflerden sonra gelen ve med harfi olan “vâv” ve “elif” harfleri: “مِثْقَالٌ” “لَيْطَعِي” “فَيَقُولُ”¹³⁹

İsti'lâ sıfatının zıddı “istifâl”dir.¹⁴⁰

b. İstifâl (الْإِسْتِفَالُ)

Sözlükte “inmek”, “dibe çökmek”¹⁴¹ ve “alçalmak”¹⁴² demektir. İstılahta ise, harf telaffuz edilirken, “dil kökünün aşağıya

¹³⁴ Râzî, *Muhtârü's-Sihah*, s. 493; Yesûî, *Müncid*, s. 571-572.

¹³⁵ Yesûî, *a.g.e.*, s. 571-572.

¹³⁶ Bkz. Çavsânî, *İlmü't-Tecvid*, s. 100-103.

¹³⁷ İbn Cezerî, *Neşr*, I, 202.

¹³⁸ Mekkî, *Keşf*, I, 137.

¹³⁹ Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 94. Tefhim çeşitli şekillerde derecelendirilmiştir. Üst mertebeden aşağı doğru sıralama şu şekildedir: Tefhim harfi, üstünlü olup sonrasında da med harfi bulunması (إِنْعَاءً), tefhim harfinin üstünlü olması (صَدَقَ), tefhim harfinin ötreli olması (قِيلَ), tefhim harfinin sakin olması (خَلَقْنَا), tefhim harfinin esreli olması (قِيلَ), (Çavsânî, *a.g.e.*, s. 100).

¹⁴⁰ İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 202; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 44; Çavsânî, *a.g.e.*, s. 100.

¹⁴¹ Yesûî, *a.g.e.*, s. 338.

¹⁴² Râzî, *a.g.e.*, s. 302.

doğru inmesine, alçalması”na denir.¹⁴³ Bu sıfat inhifâd diye de isimlendirilir.

İstifâl sıfatı taşıyan harfler ¹⁴⁴أُنْشُرَ حَدِيثٌ عَلِمَكَ سَوْفَ تَجْهَرُ بِذَا” cümlesinde yer alan aşağıdaki şu 21 harftir:

ء ب ت ث ج ح د ذ ر ز س ش ع ف ك ل م ن و ه ی

İstifâl, isti'lâ sıfatının zıddı olduğundan bu sıfata sahip olan harfler de ince okunmaktadır. İstifâl harflerinin ince okunması bu sıfatın bir gereğidir ve harflerin ince okunması “terkîk” kelimesi ile ifade edilir. Terkîki aşağıdaki şekilde ele almamız mümkündür:

Terkîk (التَّرْقِيقُ): Sözlükte “bir şeyi inceltmek” ve “yumuşatmak”¹⁴⁵ gibi anlamlar taşımaktadır. Tecvid ıstılahında ise dil kökünün aşağıda kalması sebebiyle harfin, ağız içini tamamen sesle dolduramaması ve “harfin ince okunması” demektir.¹⁴⁶

Terkîk ile okunan harfler (الْخُرُوفُ التَّرْقِيقُ) şunlardır:

– İstifâl harflerinin tamamı olan 21 harf د ذ ح ج ح د ذ ء ب ت ث ج ح د ذ ر ز س ش ع ف ك ل م ن و ه ی

– Öncesinde esreli bir harf bulunan “lafza-i Celal”in lâmi: “بِسْمِ اللّٰهِ”

– İnce okunduğu yerlerde râ harfi “رِحْلَةَ الشِّتَاءِ”

– Med harfi olan yâ “فَالْمُعِيرَاتِ” “لَشَهِيدٍ”

– İnce harflerden sonra gelen ve med harfi olan vâv ve elif harfleri: “الْأُنْسَانُ” “الصُّدُورِ”

4- Mahrecin Açılıp Kapanması Açısından

Sıfatlar, “mahrecin” “açılıp-kapanma” biçimine bağlı olarak

¹⁴³ Bkz. Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 50.

¹⁴⁴ “Yeni öğrendiğin şeyleri başkalarına aktarırsan donanımlı hale gelirsin.” Yukarıda istifâl harflerini bir arada bulunduran cümlelerin sonunda 22. harf olarak yer alan elif, anlamı tamamlamak amacıyla kullanılmıştır.

¹⁴⁵ Râzî, *Muhtârü's-Sıhah*, s. 253.

¹⁴⁶ Bkz. Çavsânî, *İlmü't-Tecvîd*, s. 102-103.

birbirine zıt iki nitelik taşırlar; “itbâk” ve “infitâh”. Bu sıfatların gereği olarak harfler ya dil ile üst damağın kapanması sonucu sıkışma ile ya da dil ile üst damak arasındaki açılma ile çıkarlar.

a. İtbâk (الإِطْبَاقُ)

Sözlükte “yapışmak”, “uyuşmak” ve “ulaşmak” gibi anlamlar taşır.¹⁴⁷ Tecvid ıstılahında, dilin üst damağa “paralel kapanması”na denir.¹⁴⁸

İtbâk harfleri “ص: sad”, “ض: dad”, “ط: ta” ve “ظ: za”dır.¹⁴⁹

“ط: ta” harfi, dilin karşısındaki üst damağa kapanıp yapışması en uygun harf olduğundan, itbâk sıfatı en kuvvetli harf olarak kabul edilmektedir. “ص: sad” ve “ض: dad” harflerinde bulunan rihvet sıfatı dolayısıyla bu kapanma daha az, “ظ: za” harfinde ise en azdır.

Dilin üst damağa doğru kapanması, isti'lâ sıfatını gerektirir. Yani her itbâk harfi, dil kökü üst damağa doğru yükselerek telaffuz edildiğinden aynı zamanda isti'lâ sıfatına sahiptir. Ancak her isti'lâ harfinin itbâk sıfatı taşıdığını söylemek mümkün değildir. İtbâk sıfatı, isti'lâ sıfatından daha mübalağalıdır ve diğer isti'la harflerinde bu mübalağa yapılmamaktadır.¹⁵⁰

İtbâkın zıddı “infitâh”dır.¹⁵¹

b. İnfıtâh (الْإِنْفِتَاحُ)

Sözlükte “açılmak”¹⁵² ve “ayrılmak”¹⁵³ demektir. İstılah-

¹⁴⁷ Râzî, *Muhtârü's-Sıhah*, s. 388; Yesûî, *Miüncid*, s. 460.

¹⁴⁸ Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 50-51.

¹⁴⁹ Mekkî, *Keşf*, I, 137; İbn Bâziş, *İknâ'*, I, 175; İbn Cezerî, *Neşr*, I, 203; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 50-51.

¹⁵⁰ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 51.

¹⁵¹ İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 203; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 44.

¹⁵² Râzî, *a.g.e.*, s. 489.

¹⁵³ Yesûî, *a.g.e.*, s. 567.

ta ise, harfin telaffuzu esnasında “dil ile üst damağın birbirinden ayrılması”na denir.¹⁵⁴

İnfitâh sıfatı¹⁵⁵ مَنْ أَخَذَ وَجَدَ سَعَةً فَزَكَ حَتَّىٰ لَهُ شُرْبٌ غَيْثٍ cümlesinde yer alan şu 24 harfte bulunmaktadır:

ء ب ت ث ج ح خ د ذ ر ز س ش ع غ ف ق ك ل م ن و ه ی

5- “Harfin Çıkışı” ve “Mahrece Ulaşım” Açısından

Harfler, gerek mahrecin konumu, gerek telaffuz keyfiyeti açısından “kolay” ya da “zor” şeklinde nitelendirilebilirler. Mahrecine süratlice ulaşılabilen ya da telaffuzunda güçlük bulunmayan harfler kolay, mahrecine ulaşımı ve telaffuzu güç olan harfler zor olarak tavsif edilirler. Bu açıdan birbirine zıt iki sıfat, izlâk ve ismâtır:

a. İzlâk (الِذْلَاقُ)

Sözlükte “süratli olmak”, “kolay olmak”¹⁵⁶ ve “bir şeyin ucu”¹⁵⁷ demektir. İstılahta ise, telaffuz anında “harfin çabuk ve kolay söylenebilir olması”na denir.

İzlâk sıfatı taşıyan harfler¹⁵⁸ فَوْزٌ مِنْ لُبِّ cümlesinde yer alan şu 6 harftir:¹⁵⁹

ب ر ف ل م ن¹⁶⁰

Bu harflerden üçü dudaklardan (ب ف م), diğer üçü ise dil ucundan (ر ل ن) yani kolay ve çabuk telaffuz edilebilen mahrec-

¹⁵⁴ Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 51.

¹⁵⁵ “Kim bir an muhasebe imkânı bulup nefsinin arındırırsa, kendisine rahmet kapıları açılır.”

¹⁵⁶ Yesûî, *Miincid*, s. 237.

¹⁵⁷ Râzî, *Muhtârü's-Sıhah*, s. 223.

¹⁵⁸ “Akıldan uzaklaştı.”

¹⁵⁹ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 52.

¹⁶⁰ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, I, 51.

lerden çıkmaktadır. Bu sebeple bu harfler, en kolay ve en hafif harfler olarak nitelendirilirler.¹⁶¹

İzlâkın zıddı “ismât”tır.¹⁶²

b. İsmât (الْإِصْمَاتُ)

Sözlükte “engel olmak”, “mahrum etmek” ve “susturmak”¹⁶³ gibi anlamlar taşır. Tecvid ıstılahında, telaffuz anında “harfin zorluk ve ağırlıkla söylenebilir olması”na denir.¹⁶⁴

İsmât harfleri ¹⁶⁵ جَزَّ غِشَّ سَاخِطٌ صَدُّ ثِقَّةٍ إِذْ وَغَطَّهُ يَحْضُكُ cümlesini oluşturan 22 harftir:¹⁶⁶

ا ت ث ج ح خ د ذ ز س ش ص ض ط ظ ع غ ق ك و ه ي

c) Zıddı Bulunmayan Sıfatlar

1- İstîtâle (الْإِسْتِطَالَةَ)

İstîtâle sözlükte, “sündürülüp yayılmak” ve “uzamak”¹⁶⁷ demektir. Tecvid ilminde, “ض: dad” harfinin telaffuzunda; dilin kenarından “lâm”ın mahrecine kadar “sesin uzaması”na denir.

İstîtâle sadece “ض: dad” harfine ait,¹⁶⁸ kuvvetli¹⁶⁹ bir sıfattır. “ض: dad” harfi kendisinde bulunan cehr, itbâk, isti'lâ, istitâle, ismât gibi kuvvetli sıfatları sebebiyle “ط: ta” harfinden sonra ikinci en kuvvetli harftir.

¹⁶¹ Bkz. Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, I, 51-52; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 52.

¹⁶² Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 44.

¹⁶³ Yesûî, *Mi'ncid*, s. 435.

¹⁶⁴ Bkz. Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 52-53.

¹⁶⁵ “Konuşması seni iyiliğe yöneltiyorsa, kızgın kişinin içinde olanın aksini haykırmasını, güvenilir kişinin feryadı olarak kabul et.” Bu cümlede سَاخِطٌ kelimesinde bulunan elif, anlamı tamamlamak amacıyla kullanılmıştır.

¹⁶⁶ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 53.

¹⁶⁷ Râzî, *Muhtâru's-Sihah*, s. 401.

¹⁶⁸ İbn Bâziş, *İknâ'*, I, 176; İbn Cezerî, *Neşr*, I, 205; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 60.

¹⁶⁹ İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 205.

“ض: dad” harfi gerek mahrec gerekse sahip olduğu kendine özgü istitâle sıfatı bakımından elifbâ harfleri arasında telaffuzu en zor harftir.¹⁷⁰

2- *Inhirâf* (الْإِنْحِرَافُ)

Sözlükte “meyletme”, “aşağı doğru kayma”, “sapma” ve “bir şeyden dönme” gibi anlamlar taşımaktadır.¹⁷¹ İstilahta ise, harf mahrecinden telaffuz edilirken dilin “başka mahrece doğru dönmesine” denir.¹⁷²

İnhirâf, “ل: lâm” ve “ر: ra” harflerine ait bir sıfattır.¹⁷³

“ل: lâm” harfinde dil ucuna, “ر: ra” harfinde ise dilin üst kısmına doğru bir dönme söz konusudur.¹⁷⁴

3- *Kalkale* (الْقَلْقَلَةُ)

Kalkale, sözlükte “sarsmak”, “sallamak” ve “kıvıldatmak” manaları taşır.¹⁷⁵ İstilahta ise “kuvvetli bir ses işitilinceye kadar mahrecin sarsılması”¹⁷⁶ şeklinde tanımlanır.

Kalkale sıfatına sahip harfler **جِ د طُبْ جِدْ** ibaresinde toplanmış olan şu beş harftir:¹⁷⁷

ب ج د ط ق

Kalkale, bu harflerin sükûnlu hallerinde belirginleşen bir niteliktir.¹⁷⁸ Bu harflerin sükûnunun, aslî veya ârızî olması fark etmez, harf vurgulu bir şekilde okunur. Meselâ, “نَجْعَلُ” kelime-

¹⁷⁰ Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 35.

¹⁷¹ Râzî, *Muhtârü's-Sıhah*, s. 131; Yesûî, *Müncid*, s. 126, 128.

¹⁷² İbn Cezerî, *Neşr*, I, 204; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 56.

¹⁷³ İbn Bâziş, *İknâ*, I, 176; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 204; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 56.

¹⁷⁴ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 56.

¹⁷⁵ Râzî, *a.g.e.*, s. 549; Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 18.

¹⁷⁶ Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 18; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 54.

¹⁷⁷ İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 203; Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 18; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 54; Ebû Rîme, *Hidâyetü'l-Müstefid*, s. 31.

¹⁷⁸ İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 203; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 55; Ebû Rîme, *a.g.e.*, s. 31.

sinde kalkale harfi olan “cim” aslî bir sükûn ile geldiği halde, “أَحَدٌ” kelimesindeki sükûn ârizî olarak gelmiştir.¹⁷⁹

4- Lîn (الَّيْنُ)

Sözlükte, “yumuşak olmak” demektir.¹⁸⁰ Tecvid kavramı olarak lîn, telaffuzu esnasında dilin zorlanmaması sebebiyle harfin “yumuşak okunması” anlamındadır.¹⁸¹

Lin harfleri, “kendisi sakin, kendinden önceki üstünlü olan وَ-: vâv” ya da “ي-: yâ”-harfleridir.¹⁸²

Kur'ân-ı Kerim'de lîn harfleri âyet sonu veya vakıf işareti bulunan yerlerde sükûnlu bulunur. Bu şekilde dile ağır gelmeyen ve kolaylıkla uzatmayı kabul eden bir okuyuş ortaya çıkar.¹⁸³

5- Safir (الصَّفِيرُ)

Sözlükte, “ıslık” ve “kuş sesine benzer ses”¹⁸⁴ demektir. Tecvid ilminde, harf telaffuz edilirken “iki dudak arasından keskin bir ses çıkması”na denir.¹⁸⁵

Safir harfleri, “z: zâ”, “س: sîn” ve “ص: sad” olmak üzere üç tanedir.¹⁸⁶

“س: sîn” harfi, bu üç harf arasında, safir sıfatı en keskin ve en belirgin olan harftir. Daha sonra sırasıyla “z: zâ” ve “ص: sad” harfleri gelir.¹⁸⁷

¹⁷⁹ Lîn ile ilgili geniş bilgi için bkz. bu çalışma, s. 82-83.

¹⁸⁰ Mütercim Âsım, *Kamus Tercümesi Okyanus*, IV, 755.

¹⁸¹ Bkz. Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 56; Husarî, *Ahkâmü Kirâatü'l-Kur'ânü'l-Kerîm*, s. 84.

¹⁸² Mekkî, *Keşf*, I, 45; İbn Cezerî, *Neşr*, I, 204; Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 10, 50; Dimiyâtî, *İhâf*, I, 157, 169; Ebû Rîme, *Hidâyetü'l-Müstefid*, s. 26; Muhaysin, *Mühezzeb*, I, 41.

¹⁸³ Kalkale ile ilgili geniş bilgi için bkz. bu çalışma, s. 125-126.

¹⁸⁴ Râzî, *Muhtârü's-Sihah*, s. 365.

¹⁸⁵ Bkz. Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 53.

¹⁸⁶ Mekkî, *a.g.e.*, I, 137; İbn Bâziş, *İknâ'*, I, 175; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 200, 203; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 36, 53.

¹⁸⁷ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 53.

6- Tefeşşî (التَّفَشِّي)

Sözlükte “çoğalıp yayılmak” ve “genişlemek” demektir. İstilahta, “ش: şîn” harfini telaffuz ederken “harfin ağızda yayılması”na denir.¹⁸⁸

Tefeşşî, “ش: şîn” harfine özgü bir sıfattır.¹⁸⁹

“ش: şîn” harfindeki bu tefeşşî, harfin sesinin ağzın ön tarafına doğru uzaması şeklinde olur.¹⁹⁰ “ش: şîn” harfinin sesine ait bu özel ve belirgin yayılma, kendisinde hems, rihvet ve istifâl gibi zayıf sıfatlar bulunan bu harfi keskin sesli yapmaktadır.

7- Tekrîr (التَّكْرِيرُ)

Sözlükte “bir şeyi tekrar etmek” demektir.¹⁹¹ İstilahta ise, harfi telaffuz ederken, dil ucunun titretilerek “dilini sürttürülmesi”ne denir.¹⁹²

Tekrîr, “ر: ra” harfine özgü,¹⁹³ kuvvetli¹⁹⁴ ve bu harfin telaffuzunda sürekli yer alan bir sıfattır.¹⁹⁵

Tekrîr, titremenin yeni bir harf olarak algılanmasına imkân tanımayan ve sese özel bir akış niteliği kazandıran hassas bir sıfattır. Dolayısıyla harfin fonetik yapılanması tamamlanıncaya kadar, dilin ucuna yakın kısmı ile üst damak arasında ayrılma olmaksızın bir akış olmalıdır.¹⁹⁶

¹⁸⁸ Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 58.

¹⁸⁹ İbn Bâziş, *İknâ'*, I, 176; İbn Cezerî, *Neşr*, I, 205; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 58.

¹⁹⁰ Bkz. İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 205; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 58.

¹⁹¹ Râzî, *Muhtârı's-Sıhah*, s. 567.

¹⁹² Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 57.

¹⁹³ Mekkî, *Keşf*, I, 137; İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 176; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 204.

¹⁹⁴ İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 204.

¹⁹⁵ İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 204; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 57.

¹⁹⁶ Bkz. Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 57.

C. SIFATLARI BİLMENİN FAYDALARI

1. Mahreçleri aynı olan harfler, sıfatlarıyla birbirlerinden ayırt edilirler.¹⁹⁷ Üstelik bu harfler çoğu sıfatta ortak olup bir iki sıfat ile farklılık gösterebilirler: Meselâ kalkale, şiddet, cehr ve ismât gibi dört sıfatta ortak olan “ط: ta” ve “ذ: dâl” harfleri sadece itbâk-infitâh ve isti'lâ-istifâl gibi iki sıfatta farklılık gösterir. Benzer şekilde cehr, rihvet ve ismât sıfatlarında ortak olan “ظ: za” ile “ذ: zâl”; itbâk-infitâh ve isti'lâ-istifâl gibi sıfatlarda birbirlerinden farklı yapıdadırlar. Aynı şekilde safir, ismât, hems ve rihvet sıfatlarında ortak olan “ص: sad” ile “س: sîn” harfleri de itbâk-infitah, isti'lâ-istifâl sıfatlarıyla birbirlerinden ayırt edilmektedir.

2. Kuvvetli harfi zayıfından ayırt edebilme sıfatları bilmekle mümkündür. Bu özellik de idğam açısından bilinmesi zorunludur.¹⁹⁸

3. Harfleri güzel telaffuz etme de yine sıfatları bilmekle mümkündür.¹⁹⁹

4. Makam yapmaya uygun harfler, sıfatları bilmekle tespit edilir. Nefes akışının öne çıktığı harflerde nağme/makam yapılamaz. Nefes, oktavdaki perdeleri gösteremeyeceğinden; perdelerden mürekkep olan nağmeyi yapamaz.²⁰⁰ Dolayısıyla cehr ve rihvet sıfatı taşıyan harflerde makam yapmak mümkündür. Ancak nefes akışının öne çıktığı bir sıfat olan hems sıfatı taşıyan ت ث ح harflerden birinde ya da harfin sesinin akmadığı şiddet harflerinde ا ب ت ج د ط ق ك buna imkân yoktur.

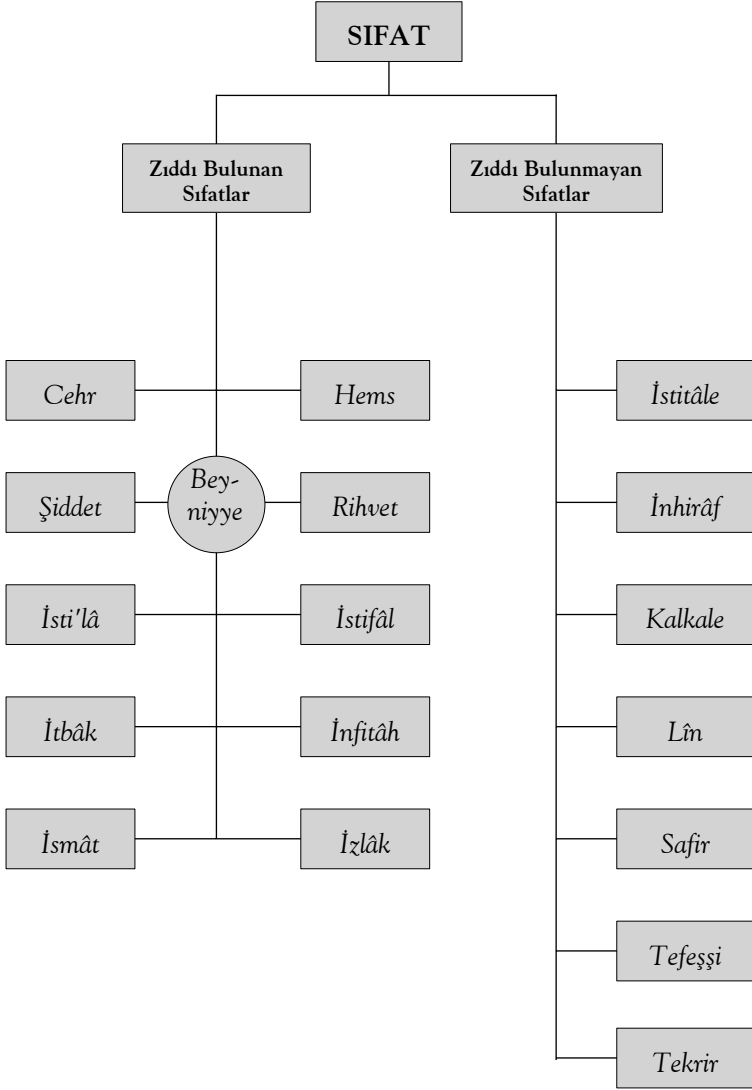
Harflerin sıfatları ile ilgili olarak şu şekilde bir şema sunabiliriz:

¹⁹⁷ Muhammed Mekki, *Nihâye*, s. 42.

¹⁹⁸ Muhammed Mekki, *a.g.e.*, s. 42.

¹⁹⁹ Muhammed Mekki, *a.g.e.*, s. 42.

²⁰⁰ Sağman, *Tecvid*, s. 20.



IV. TERKİP HALİNDEKİ HARFLERİN TELAFFUZU



Her harf başlı başına, müstakil olarak doğru bir şekilde telaffuz edildikten sonra aynı dikkat ve başarı terkip halindeki harflerde de gösterilmelidir. Nitekim harflerin bir arada bulunup terkip halinde okunmaları, münferit bulunmalarından daha karmaşık ve zordur. Art arda gelen harflerin birbirine yakın telaffuz özelliğine sahip olmaları, kuvvetli-zayıf, kalın ve ince oluşları dolayısıyla da birbirleriyle etkileşimleri ya da farklı yapıdaki harfler arasındaki geçişler telaffuzu gerçekten güçleştirir.

Harfler okunmak üzere yan yana geldiklerinde okunuşlarında bazı kurallara dikkat edilmelidir:

A. ART ARDA GELEN HAREKELİ İKİ HARFİN TELAFFUZU

Art arda gelen harekeli iki harfin, her ikisinin de kalın, her ikisinin de ince ya da birinin kalın diğerinin ince olması halinde genel kurallar geçerlidir. Yani ince harf ince, kalın harf kalın olarak telaffuz edilir ve her iki harf de birbirinden etkilenmez. Meselâ, tamamı kalın olan “قَصَصٌ” kelimesinin bütün harfleri kalın okunurken, ince harflerin bir arada bulunduğu “هُوَ” kelimesi ince okunur. İlk iki harfi ince, son harfi kalın olan “كَفَّرَ”

kelimesindeki “ك: kâf” ve “ف: fâ” ince, “ر: ra” harfi ise kalın okunur. Bu örneklerdeki harfler birbirinden etkilenmez ve her harf kendi fonetiğine uygun okunur. Art arda gelen harekeli iki harf her ne kadar birbirinden etkilenmese de bazı harflerin telaffuz edilmeleri özel bir dikkat ister:

1. Art arda gelen aynı iki harfin birbirinden ayırt edilerek okunmasına dikkat edilmelidir. Aksi takdirde ya benzer harflerden birinin telaffuzu ihmal edilebilir ya da kelimelerin müstakil yapıları zarar görebilir:

﴿وَجُوهُهُمْ تَتَعَٰلَىٰ﴾ ﴿جَاءَ أَمْرُنَا﴾ ﴿وَالصَّٰحِبِ بِالْجَنبِ﴾

2. Çıkış yerleri birbirine yakın olan harflerin art arda gelmeleri halinde de iki farklı mahreci özenle birbirinden ayırt etmek gerekir:

﴿زُحْرِحَ عَنِ النَّارِ﴾

3. Elifbâ'nın en zor harfi olan “ض: dad” harfinden sonra “ظ: za” harfi gelmesi durumunda yine son derece dikkatli bir telaffuz gerekir:

﴿الَّذِي أَنْقَضَ ظَهْرَكَ﴾

B. BİRİNCİSİ HAREKELİ İKİNCİSİ SAKİN İKİ HARFİN TELAFFUZU

Art arda gelen iki harften ilkinin harekeli, ikincisinin sakın olması halinde farklı uygulamalar bulunmaktadır. Bu uygulamalarda başarılı olmak ve en güzel telaffuzu yapmak gerçek anlamda sanatsal bir beceri ister. Bu da uzman bir ağızdan ciddi bir öğrenim ve sıkı disiplin içinde uygulama ve çok tekrar ile mümkündür. Farklı okuyuş gerektiren durumları aşağıdaki şekillerde ele alabiliriz:

1. Kalın bir harften sonra gelen kalın harf, sükûnu ile birlikte

kalın okunur. Meselâ “مَرْضُوصٌ” kelimesindeki ötreli “ص: sad” harfi kalın okunduğu gibi, sükûnlu olan ikinci “ص: sad” harfi de kalın okunur. Yine “الْعُرُورُ” kelimesindeki üstünlü “ر: ra” harfi kalın okunduğu gibi sükûnlu ikinci “ر: ra” harfi de kalın okunur.

2. İnce bir harften sonra gelen ince harf sükûnu ile birlikte ince okunur. Meselâ “يَصْفُونَ” kelimesindeki ötreli “ف: fâ” harfi ince okunduğu gibi kelimenin son harfi olan “ن: nûn” da sükûnu ile birlikte ince okunur. Yine “يَعْلَمُونَ” kelimesindeki ötreli “م: mîm” harfi ince okunduğu gibi, kelimenin son harfi olan “ن: nûn” da sükûnu ile birlikte ince okunur.

3. İnce bir harften sonra gelen kalın harfin sükûnun icrası dikkat gerektirir. Bu durumda, ince harfi telaffuz eder etmez süratlice kalın harfin sükûnuna geçilir ve bu harf kalın okunur. Meselâ, “تَقْوَى” kelimesindeki “ت: tâ” harfi ince, sonrasındaki sakin olan “ق: kaf” harfi kalın, “تَرْمِيهِمْ” kelimesindeki “ت: tâ” harfi ince, sakin olan “ر: ra” harfi kalın, “فَوَسَطْنَ” kelimesindeki “س: sîn” harfi ince, sakin olan “ط: ta” harfi kalın okunmalıdır.

4. Kalın bir harften sonra ince harfin sükûnuna geçiş de uygulama da dikkat edilmesi gereken hususlardandır. Bu harflerde geçiş de şu şekilde yapılır; kalın harf kalın bir sesle okunur okunmaz ince harfin sükûnuna süratlice geçilir ve bu ince harf sükûnuyla birlikte ince okunur: Meselâ “فَارْعَبْ” kelimesindeki “غ: ğayn” kalın, sonrasındaki “ب: bâ” harfi ince, “وَتَوَاصَوْا” kelimesindeki “ص: sad” harfi kalın, “و: vâv” harfi ince, “صَرَفْنَا” kelimesindeki “ر: ra” harfi kalın, “ف: fâ” harfi ince okunmalıdır.²⁰¹

Tüm bu teorik bilgilerle birlikte, Arap dili fonetiğiyle okunması gereken harflerin öğretiminde en verimli yöntem, “fem-i muhsin” kavramı ile ifade edilen öğretici merkezli ve telaffuza dayalı yöntemdir.

²⁰¹ Bkz. Sağman, *Tecvid*, s. 45-47.

İkinci Bölüm

KUR'ÂN OKUMA
KURALLARI

I. HARFLERİN UZATILMASI

“MED”



A. MED VE ÇEŞİTLERİ

1. Meddin Tanımı

Meddin sözlük anlamı “uzatmak ve ziyade etmek”tir.¹ İstılahta, “med harflerinden biri sebebiyle sesin uzatılması”na denir.² Bu uzatma harfin kendisinde değil, üstün, esre ve ötre denilen harflerin ses doğrultularında yapılır. Şu halde “قُولُوا” kelimesinde çekilen “ق: kaf” veya “ل: lâm” değil, bu harflerin ötreleridir. Bundan dolayı “ق: kaf” veya “ل: lâm” harfini “çek!” tabirleri mecaz olarak kullanılır.

2. Med Harfleri

Kendisinden önceki harfin sesini uzatan harfe “med harfi” denir.

Med harfleri üç tanedir; “و: vâv”, “ي: yâ”, “ل: elif.” Bu harfler telaffuz edilmezler, kendilerinden önceki harflerin ses doğrul-

¹ Yesûî, *Miimcid*, s. 751; Ebû Rîme, *Hidâyetü'l-Müstefîd*, s. 20; Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müstefîd*, s. 23.

² Mekkî, *Keşf*, I, 45; Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 50; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 129; Ebû Rîme, a.g.e., s. 20; Kabbânî, a.g.e., s. 23; Çavsânî, *İlmü't-Tecvîd*, s. 38.

tuları olan hareketleri uzatırlar.³ Med harflerini şu şekilde ele almamız mümkündür:

a) “و: Vâv”: Med harfi olabilmesi için “و: vâv”ın sakin, makablinin (kendinden önceki harfin) madmum (ötreli) olması gerekir:

﴿ غَفُورٌ ﴾ ﴿ يَصِلُونَ ﴾ ﴿ يُوقِنُونَ ﴾ ﴿ يُؤْمِنُونَ ﴾ ﴿ تَصُومُوا ﴾

b) “ي: Yâ” : Med harfi olabilmesi için “yâ: yi”nın sakin, kendinden önceki harfin, meksur (esreli) olması gerekir:

﴿ شَهِيدٌ ﴾ ﴿ النَّعِيمُ ﴾
﴿ مُنْذِرِينَ ﴾ ﴿ الْحَكِيمُ ﴾ ﴿ تَهْدِي ﴾ ﴿ يَمِينِهِ ﴾

c) “ا: Elif” : Elif daima sakin olup, kendinden önceki harf, meftuh (üstünlü) olduğunda med harfi olur:⁴

﴿ الْبَلَاغُ ﴾ ﴿ شَفَا ﴾ ﴿ جَاهِدَاكَ ﴾ ﴿ زَلْزَالَهَا ﴾ ﴿ الْجَبَالُ ﴾

Hatt-ı Osmanî’ye uyma sebebiyle; elif bazen “elif-i maksûre” bazen “yâ” (ي), bazen de “vâv” (و) şeklinde yazılır:⁵

﴿ سَيِّضَلِي ﴾ ﴿ سُكَارَى ﴾ ﴿ مُوسَى ﴾ ﴿ كَفَى ﴾
﴿ مَنُوَّةٌ ﴾ ﴿ زَكُوَّةٌ ﴾ ﴿ صَلَوَةٌ ﴾ ﴿ حَيَوَةٌ ﴾

Med harfleri, yukarıdaki örneklerde olduğu gibi yazıda bulunarak mezkûr olabilecekleri gibi, yazıda bulunmayıp mukadder de olabilirler:

﴿ الرَّحْمَنُ ﴾ ﴿ لَهُ ﴾ ﴿ ذَلِكَ ﴾

³ Ebû Şâme, Abdurrahman b. İsmail, *Ibrâzîu'l-Meânî min Hirzi'l-Emânî fi'l-Kirââtî's-Seb' li'l-İmâmî'ş-Şâubî*, Thk. Mahmûd b. Abdilhâlik Muhammed Câdû, el-Câmiatü'l-İslâmiyye, Medine-1413/1993, I, 320; Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 50; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 130; Kabbânî, *a.g.e.*, s. 23; Çavsânî, *a.g.e.*, s. 38.

⁴ Mekkî, *Keşf*, I, 45; Ebû Şâme, *Ibrâz*, I, 320-321; Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 10, 50; Dimyâtî, *İthâf*, I, 157; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 130; Ebû Rîme, *Hidâyetü'l-Müstefîd*, s. 21; Zihni, *el-Kavlî's-Sedîd*, s. 23, 26; Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müstefîd*, s. 23; Çavsânî, *İlmî't-Tecvîd*, s. 38.

⁵ Zihni, *a.g.e.*, s. 26.

3. Med Sebepleri

Aslî medden fazla uzatmayı gerekli kılan sebeplere, “sebeb-i med” denir. Sebeb-i med, “hemze” ve “sükûn” olmak üzere iki tanedir:⁶

a) Hemze

Boğazın en dibindeki “hakikî mahreç”den çıkar. Hemze-i katı' ve hemze-i vasıl olmak üzere ikiye ayrılır:

Hemze-i Katı': Yazıda ve okunuşta bulunan dolayısıyla da med sebebi olan hemzedir:

﴿ وَيَا سَمَاءُ اقْلَعِي ﴾ ﴿ يَا أَيُّهَا ﴾

Hemze-i Vasıl: Vasıl halinde (geçilirken) okunmayan dolayısıyla da med sebebi olamayan hemzedir:⁷

﴿ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ﴾ ﴿ إِذَا الشَّمْسُ ﴾

b) Sükûn

Sükûn, “harekesizlik”tir ve alameti cezimdir. Sükûn-i lâzım ve sükûn-i ârız olmak üzere ikiye ayrılır:⁸

Sükûn-i Lâzım: Lâzım, “gerekli olmak” ve “bir şeyden ayrılması mümkün olmamak” anlamlarına gelir.⁹ Sükûn-i lâzım da, vakıf halinde (durulurken) de vasıl halinde (geçilirken) de

⁶ Mekkî, *Keşf*, I, 45; Suyûtî, *İtkân*, I, 302; Dimyâtî, *İthâf*, I, 157.

⁷ İstifham hemzeleri, edatların başında bulunan hemzeler, mütekekkim vahde fiilin hemzesi, if'al babının hemzesi, taaccüb fiilinin hemzesi, ism-i tafdil hemzesi ve sıfatı müşebbehe olarak kullanılan ef'al veznindeki hemzeler katı' hemzesidir. Sülâsi fiilerin emr-i hazırlarının hemzeleri, if'al babı dışındaki üç ve dört harfli fiillere harf ilâve edilerek yapılan kalıpların hemzeleri ise vasıl hemzesidir. Hemze ile ilgili geniş bilgi için bkz. Husarî, *Ahkâmü Krâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 302-315; Zihni, *el-Kavlü's-Sedîd*, s. 12-14; Ünlü, *Kur'ân-ı Kerîm'in Tecvidi*, s. 58-64.

⁸ Zihni, *a.g.e.*, s. 24.

⁹ el-Cürcânî, Seyyid Şerif Ali b. Muhammed, *et-Ta'rifât*, ts., s. 127-128; Mütercim Asım, *Kâmus Tercümesi*, III, 557.

değişmeyen, mevcut sükûndur.¹⁰ Yani “vakfen ve vaslen sabit olan sükûn”dur.¹¹

“ق: Kâf” (كَافٌ), “ص: sâd” (صَادٌ) ve “ن: nûn” (نُونٌ) harflerinin sükûnları, sükûn-i lâzımdır.

Sükûn-i Ârız: Sözlükte ârız, “sonradan olan şey”e denir. İstılahta ise, kelimenin aslında olmayıp vakıf sebebiyle ortaya çıkan,¹² vasıl halinde ise düşen sükûna denir.¹³ Yani bu sükûn, “vakfen sabit, vaslen sâkit olan sükûn”dur.¹⁴

﴿ نَسْتَعِينُ ﴾ ﴿ الرَّحِيمِ ﴾ ﴿ الْعَالَمِينَ ﴾ kelimelerinde, vakıf yapıldığında ortaya çıkan sükûnlar, sükûn-i ârızdır.

Med sebepleri olan hemze ve sükûnun, aslî medden fazla uzatabilmeleri için, med harflerinden sonra gelmeleri gerekir.

4. Med Çeşitleri

Kur'ân tilâvetinin ana dinamiklerinden biri de sesin uzatılması, yani meddir. Med, aslî med ve fer'î med olmak üzere ikiye ayrılır.¹⁵

a) Aslî Med

Harfin sesini uzatmak için hemze veya sükûna ihtiyaç duyulmayan medde "aslî med" denir. Aslî med; medd-i tabîî ve zamir (hâ-i kinaye) olmak üzere iki başlık altında incelenebilir:

¹⁰ Suyûtî, *İtkân*, I, 303; Dimyâtî, *İthâf*, I, 165; Zihni, *el-Kavlî's-Sedîd*, s. 24; Ğavsânî, *İlmü't-Tecvîd*, s. 46.

¹¹ Karabâşî, Şeyh Abdurrahman, *Tecvid*, Şirket-i Sahafîyye-i Osmanî Matbaası, İstanbul-1309/1891, s. 7.

¹² Suyûtî, *a.g.e.*, I, 303; Dimyâtî, *a.g.e.*, I, 165; Ğavsânî, *a.g.e.*, s. 46.

¹³ Zihni, *a.g.e.*, s. 24.

¹⁴ Karabâşî, *a.g.e.*, s. 8.

¹⁵ Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 129; Ebû Rîme, *Hidâyetü'l-Müstefîd*, s. 20; Kabânî, *Kifâyetü'l-Müstefîd*, s. 23; Ğavsânî, *a.g.e.*, s. 38; Nelson, *The Art of Reciting The Qur'an*, s. 19.

1- Medd-i Tabîî

Harf-i med bulunur, sebab-i med bulunmazsa “medd-i tabîî” olur.¹⁶

﴿لَهُمُ الْبُشْرَىٰ﴾ ﴿فِي الْحَيَاةِ﴾ ﴿الدُّنْيَا﴾ ﴿وَفِي الْآخِرَةِ﴾
﴿أوتَيْنَا﴾ ﴿نوحِيهَا﴾

Medd-i tabîî, zâtî med ve kasr diye de isimlendirilir.¹⁷ Bu medde, “zâtî med” denilmesi; onun, hemze ya da sükûna bağlı olmaksızın sadece med harfinin bulunması sebebiyle uzatılabil-
diği içindir.¹⁸

Medd-i tabîîye “kasr” da denir. Kasr sözlükte, “hapsetmek” ve “kısmak” demektir.¹⁹ İstilahta ise “bir kelimedede harf-i meddin kaldırılması”²⁰ veya buradaki anlamıyla “harf-i meddin ziyadesiz olarak isbat edilmesi, fer'î meddin terki” olarak tarif edilir.²¹

Medd-i tabîîye, art arda gelen birincisi harekeli, ikincisi sakin olan iki hemzeden, ikincisinin med harfine dönüştürülmesi sebebiyle “medd-i bedel” de denir. “مُتَكَبِّينَ”, “أوتى” ve “أدم” kelimeleri medd-i bedele örnek gösterilebilir. Ayrıca “عَمُوا”, “رَجِيمًا” ve “شَكُورًا” kelimelerinde olduğu gibi iki üstünlü bir kelimedede vakıf yapılması durumunda tenvin yerine elif okunması da medd-i ivad olarak isimlendirilir.

Tabîî meddi, bir elif miktarı uzatmak vaciptir.²² Bir elif

¹⁶ Karabâşî, *Tecvid*, s. 5; Çavsanî, *İlmü't-Tecvid*, s. 39.

¹⁷ Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 10, 50; Zihni, *el-Kavlü's-Sedîd*, s. 43.

¹⁸ Muhammed Mekki, *Nihâye*, s. 130; Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müstefid*, s. 23; Çavsanî, *a.g.e.*, s. 38.

¹⁹ ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer, *Esâsü'l-Belâğâ*, Kahire-1960, s. 770.

²⁰ Dimyâtî, *İthâf*, I, 157.

²¹ Ebü Şâme, *İbrâz*, I, 320; İbn Cezerî, *Neşr*, I, 313; Suyûtî, *İtkân*, I, 302; Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 50-51; Muhammed Mekki, *a.g.e.*, s. 129.

²² Husarî, *Ahkâmü Kıraatü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 199.

miktarı, sesi iki hareke okuyacak kadar uzatmak demektir ki, bu da bir saniye kadar bir süredir.²³ Bu ölçü; elif diyecek kadar, elif yazacak kadar ya da bir parmak kaldırıp indirecek kadar zaman, şeklinde de tarif edilmişse de bunlar yaklaşık ölçülerdir. İşin keskin sınırı, bizzat üstadından öğrenmek (müşafehe) ve çok tekrar etmekle bilinir.²⁴

2- Zamir

Aslı meddin bir diğeri de zamirdir. Zamir, ismin yerini tutan bir kelime türüdür ve birçok çeşidi vardır. Tecvid ilminde zamirden kastedilen, “müfred, müzekker, gaib zamiri” olan “ه: hû” “muttasıl zamiri”dir.²⁵ Bu zamire, tekil şahıstan kinaye olduğu için “hâ-i kinaye” de denmiştir.²⁶

Zamirde aslolan ötreli olmasıdır. Kendinden önceki harfin esreli bir harf olması (به) ya da sakin bir “yâ” harfi (فيه) olması hâlinde zamir esreli de olur.²⁷ Ancak عَلَيْهِ اللهُ (Fetih, 48/10)²⁸ ve أَنَسَانِيَه (Kehf, 18/63)²⁹ âyetlerinde olduğu gibi zamir bu kurala uymayarak ötreli de olabilir.

Kıraat ilminde, zamirin med ile (uzatılarak) okunuşuna “sıla”,³⁰ med yapmaksızın okunuşuna da “adem-i sıla” denir:³¹

²³ Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 74.

²⁴ Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 54.

²⁵ Ebû Şâme, *Ibrâz*, I, 303; İbn Cezerî, *Neşr*, I, 304; Muhaysin, Muhammed b. Sâlim, *el-Mühezzeb fi'l-Kirâati'l-Aşri ve Tевcihihâ min Tariki Tayyibeti'n-Neşr*, Mek-tebetü'l-Külliyyeti'l-Ezheriyye, Kâhire-1969, I, 37; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 149.

²⁶ Bkz. İbn Bâziş, *İknâ'*, I, 495; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 304.

²⁷ İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 496; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 148; Muhaysin, *a.g.e.*, I, 37.

²⁸ Dâni, *Tehzib*, s. 125; İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 498; Muhaysin, *a.g.e.*, I, 37.

²⁹ Dâni, *a.g.e.*, s. 125; İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 498.

³⁰ Bkz. İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 496.

³¹ Bkz. Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 149.

Med (sıla) ile Okunuşu

1- Zamirin sila ile okunabilmesi için, zamirden önceki harfin harekeli olması gerekir.³² Şâyet zamir, ötreli ise kendinden sonra mukadder bir “vâv” ile esreli ise, mukadder bir “yâ”³³ ile aslî meddin hükmüne uygun olarak bir elif miktarı uzatılır.³⁴

﴿ وَلَا يُؤْدُهُ ﴾ وَلَا يُؤْدُهُ ﴿ بِه ﴾ بِه ﴿ حِكْمُهُ ﴾ حِكْمُهُ ﴿ حَكْمُهُ ﴾

2- Şâyet med yapılarak okunan zamirden sonra hemze gelmiş ise, o zaman medd-i munfasıl yapılır, buna da “sıla-i kübra” denir:

﴿ وَرَسُولُهُ إِنَّا إِلَى اللَّهِ ﴾ يُؤْدَهُ-الْيَنِكَ ﴿ أَنْ لَمْ يَرَهُ أَحَدٌ ﴾

3- İsm-i işaret olan “هذه” kelimesinin sonundaki “ه” de, zamir hükmünde olduğundan, mukadder bir “yâ” ile uzatılır.³⁵

﴿ قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي ﴾

Medsiz (adem-i sila ile) Okunuşu

1- Zamirin adem-i sila ile okunması için zamirden önceki harfin sakin olması gerekir.³⁶

﴿ عَنْهُ ﴾ عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ ﴿ فَالْتَمَىٰ مُوسَىٰ عَصِيَّهُ ﴾

﴿ اجْتَبَيْهِ وَهَدَاهُ ﴾ ﴿ مِنْهُ ﴾

Ancak, *فيه مَهَانًا* (Furkan, 25/69) âyetindeki zamir bu kuralın istisnasıdır. Uzatılmaması gereken bu zamir, “âyetteki dehşetli azaba tenbih” ve “boğaz harfi olan ‘hê’nin esresinden, dudak har-

³² İbn Bâziş, *İknâ*, I, 496; Şâtübî, Ebû Muhammed Kâsım, *Hırzû'l-Emânî ve Vechû' t-Tehânî*, Thk. Muhammed Temîm ez-Zu'bi, Dâru'l-Matbûâtî'l-Hadîsiyye, 2. Basıkı, Cidde-1410/1990, s. 13; Ebû Şâme, *İbrâz*, I, 304; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 148-149.

³³ İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 496; Ebû Şâme, *a.g.e.*, I, 304; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 148-149.

³⁴ Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müstefid*, s. 25.

³⁵ Ebû Şâme, *a.g.e.*, I, 305.

³⁶ Şâtübî, *a.g.e.*, s. 13; Ebû Şâme, *a.g.e.*, I, 304; Ebû Rîme, *Hidâyetü'l-Müstefid*, s. 27.

fi olan mîm'in ötresine süratle ve kolaylıkla geçişi sağlamak"³⁷ için çekilir. Bunu bir illet/sebeup değil, bir izah olarak düşünmek gerekir. Zira kıraat imamımız Âsım ve Mekke kıraat ekolü imamı İbn Kesîr, Resûlullah'tan kendilerine ulaşan isnatla, âyeti bu şekilde öğrenmişlerdir.³⁸

2- Zamir, vakf halinde uzatılmaksızın okunur:³⁹

﴿ مَوَازِينُهُ ﴾ ﴿ أَخْلَدَهُ ﴾ ﴿ وَأَمْرَاتُهُ ﴾ ﴿ شَرَّآ يَرَهُ ﴾ ﴿ أَوْ اجْهَرُوا بِهِ ﴾

3- Zamirden sonraki harf sakin ise vasıl halinde med yapılmaz:⁴⁰

﴿ مِنْ قَبْلِهِ الْعَذَابُ ﴾ ﴿ لَعَلَّمَهُ الَّذِينَ ﴾ ﴿ أَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ ﴾
﴿ يَعَلَّمُهُ اللَّهُ ﴾ ﴿ لَهُ الْخَلْقُ ﴾

4- Zümer Sûresi'nin 7. âyetinde يَرِضُهُ lafzındaki zamir, filde hazfedilen elif-i maksûre (يَرْضِيهِ), hükmen mevcut kabul edilerek, çekilmeden⁴¹ ihtilas⁴² ile okunur.

5- Zamire benzedikleri halde, kelimenin aslından olan "he" harfleri, zamirle karıştırılmamalıdır. Bunlar da zamir olmadıkları için uzatılmadan okunurlar:⁴³

﴿ مَا نَفَقَهُ كَثِيرًا ﴾ ﴿ فَوَاكِهِ كَثِيرَةً ﴾ ﴿ وَلَمَّا تَوَجَّهَ ﴾

³⁷ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s. 363.

³⁸ Dâni, *Tehzib*, s. 48; Ebû Şâme, *Ibrâz*, I, 306-307; Dimyâtî, *Ithâf*, s. 330.

³⁹ İbn Bâziş, *İknâ'*, I, 496; Ebû Şâme, a.g.e., I, 305-306; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 149.

⁴⁰ Ebû Şâme, a.g.e., I, 304; Muhaysin, *Mihezzeb*, I, 37; Ebû Rîme, *Hidayetü'l-Müstefid*, s. 27; Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müstefid*, s. 25.

⁴¹ Ebû Şâme, a.g.e., I, 309; Muhammed Mekkî, a.g.e., s. 149; Kabbânî, a.g.e., s. 25; Ğavsânî, *İlmü't-Tecvîd*, s. 42. Ancak burada ihtilas, "işbâ'" (uzatmak) kavramının zıddı olarak yani "med yapmamak" anlamındadır (eş-Şenkîti, *Semlâlî, Tahsilü'l-Menâfi' alâ Kitâbi'd-Düveri'l-Levâmi'*, Mektebetü't-Tevbe, 1. Baskı, Riyad-1422/2001, s. 284).

⁴² Harekenin sesisini yayıflatarak, harfin hareketini üçte iki oranında bir sesle okumaya denir (Muhaysin, a.g.e., I, 56).

⁴³ Ebû Şâme, a.g.e., I, 305; Muhammed Mekkî, a.g.e., s. 149.

b) Fer'i Med

Hemze veya sükûn⁴⁴ sebebiyle aslî meddin bir eliften daha fazla uzatılması sonucu ortaya çıkan medde “fer'i med” denir.⁴⁵ Bu med, “medd-i mezîd” veya “medd-i medîd” diye de isimlendirilir.⁴⁶

Fer'i med, medd-i muttasıl, medd-i munfasıl, medd-i lâzım, medd-i ârız ve medd-i lîn olmak üzere beş kısma ayrılır:

1- Medd-i Muttasıl

Med harfinden sonra, sebab-i med olan hemzenin de aynı kelimedede bulunmasından meydana gelen medde “medd-i muttasıl” denir.⁴⁷ Bu medde “muttasıl” isminin verilmesi, harf-i med ve sebab-i meddin “bitişik” olarak aynı kelimedede bulunmasındandır.⁴⁸

﴿ اُولَٰئِكَ ﴾ ﴿ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ ﴾ ﴿ وَجَاءَ ﴾ ﴿ الْبَلَاءُ ﴾
﴿ وَجِيءَ ﴾ ﴿ وَالصَّائِمِينَ ﴾ ﴿ يُضَيُّ ﴾

Medd-i muttasıla; hemzenin mahrecinden çıkarılması bu uzatma sebebiyle daha kolay olduğu için “الْمَدُّ الْمُمْكِنُ”,⁴⁹ harf-i med iki hemze arasında bulunduğu için “الْمَدُّ الْمُتَوَسِّطُ”,⁵⁰ harfi med ve

⁴⁴ Ebû Şâme, *Ibrâz*, I, 320; Ebû Rîme, *Hidâyetü'l-Müstefîd*, s. 21; Zihni, *el-Kavlî's-Sedîd*, s. 48; Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müstefîd*, s. 27; Çavsânî, *İlmü't-Tecvîd* s. 38.

⁴⁵ Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 50; Dimyâtî, *Ithâf*, I, 158; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 130; Ebû Rîme, *a.g.e.*, s. 21.

⁴⁶ Zihni, *a.g.e.*, s. 48.

⁴⁷ Ebû Şâme, *a.g.e.*, I, 324; İbn Cezerî, *Neşr*, I, 313; Suyûtî, *İtkân*, I, 303; Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 52; Zihni, *el-Kavlî's-Sedîd*, s. 50; Muhaysin, *Mihezzeb*, I, 39; Ebû Rîme, *a.g.e.*, s. 22; Kabbânî, *a.g.e.*, s. 27; Çavsânî, *a.g.e.*, s. 44.

⁴⁸ Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 52-53; Zihni, *a.g.e.*, s. 50.

⁴⁹ Bkz. Suyûtî, *a.g.e.*, I, 306 Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 145-146. Buna örnek اُولَٰئِكَ kelimesidir.

⁵⁰ Bkz. Suyûtî, *a.g.e.*, I, 307; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 146. Buna örnek رَآءَ ve اَلْاَنْبِيَاءَ kelimeleridir.

sebeb-i med kelimenin aslından olduğu için “الْمَدُّ الْأَصْلُ”⁵¹ ve bir eliften daha fazla uzatılması hususunda bütün kıraat imamları icma ettikleri için “الْمَدُّ الْوَاجِبُ”⁵² de denir.

Medd-i muttasılın hükmü, aslî medden fazla uzatılmasında ittifak,⁵³ bu uzatmanın miktarında ihtilaf⁵⁴ bulunduğu için iki bölümde incelenir; ittifak (vacip) mahalli ve ihtilaf (caiz) mahalli:⁵⁵

İttifak Mahalli: Kıraat imamlarının hepsi, medd-i muttasılın okunuşunda, medd-i tabî üzerine ilave yapmakta görüş birliğine (müttefekun aleyh)⁵⁶ varmışlar ve bu meddi iki eliften az olmak üzere çekerek okumuşlardır. Şu halde medd-i muttasılı, en az iki elif miktarı çekerek okumak vaciptir.⁵⁷

İhtilaf Mahalli: Kıraat imamlarının, aslî med üzerine yapılan ilavenin miktarında görüş ayrılığı (muhtelefun fih) vardır. Bu ihtilaf, medd-i muttasılın iki ile beş elif miktarı arasında çekilerek okunması hususunda olmuştur. Bu da ihtilaf (caiz) mahallidir.⁵⁸

Kıraat imamımız Âsım Hazretleri, medd-i muttasılı dört elif miktarı çekerek okumuştur.⁵⁹

⁵¹ Bkz. Suyûtî, *İtkân*, I, 307 Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 145. Buna örnek وَجَاءَ kelimesidir.

⁵² Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 133; Husarî, *Ahkâmu Kirâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 202-203.

⁵³ Bkz. el-Hemezânî, Ebu'l-Alâ el-Hasen b. Ahmed, *Çâyetii'l-Ihtisâr fî Kirâati'l-Aşeretü Eimmeti'l-Emsâr*, Thk. Eşref Muhammed Fuad Talat, I. Baskı, Cidde-1414/1994, I, 261; İbn Cezerî, *Neşr*, I, 314-316; Dimyâtî, *Ithâf*, I, 158; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 132.

⁵⁴ İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 314-316; Dimyâtî, *a.g.e.*, I, 158; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 132.

⁵⁵ Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 53; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 132-133.

⁵⁶ Kabbânî, *Kifâyetii'l-Müstefîd*, s. 27.

⁵⁷ Bkz. Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 132-133; Muhaysin, *Mihezzeb*, I, 39.

⁵⁸ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 132-133.

⁵⁹ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 133; Karabâşi, *Tecvid*, s. 6. Bu meddi, tedvir ile okuyuşta üç, hadr ile okuyuşta iki elif çekmek yeterlidir (Bkz. bu çalışma, s. 131).

Medd-i muttasıl ile ilgili son olarak şunu söyleyebiliriz: Vakıf yapılması halinde, bazı kelimelerde medd-i muttasıl ile medd-i ârız aynı kelimedede bir arada bulunabilir:

﴿ تَفِيءَ ﴾ ﴿ وَالسُّوءُ ﴾ ﴿ نَشَاءُ ﴾ ﴿ دَكَاءَ ﴾

Böyle durumlarda, güçlü sebep (hüküm), zayıfına tercih edilerek⁶⁰ bu kelimelerde medd-i muttasıl yapılır. Medd-i muttasılın iki eliften daha az çekilememesi -ki bu vaciptir-, medd-i ârızın bir elif çekilebilir olması -ki bu da caizdir- bu tercihi zorunlu kılmaktadır.

2- Medd-i Munfasıl

Med harfinden sonra, sebep-i med olan hemzenin, ayrı ayrı kelimelerde yan yana bulunmasından meydana gelen medde “medd-i munfasıl” denir.⁶¹ “Ayrılmış med” anlamına gelen medd-i munfasıl, bu ismini med harfi ve hemzenin ayrı kelimelerde yer almasındaki konumundan almıştır.⁶²

﴿ يَا بَنِي آدَمَ ﴾ ﴿ قُوا أَنْفُسَكُمْ ﴾ ﴿ قَالُوا أَمْنَا ﴾ ﴿ إِلَّا الَّذِي آمَنَتْ بِهِ ﴾
﴿ رَبَّنَا إِنَّكَ ﴾ ﴿ فِي أَمِّهَا رَسُولًا ﴾ ﴿ أُولِي أَجْنِحَةٍ ﴾

Bu medde, harf-i med birinci kelimenin sonunda, sebebi med ikinci kelimenin başında bulunduğu;⁶³ birinci kelimenin sonunda (harf-i med üzerinde) vakıf yapılacak olursa, sebebi med okunmamış olacağından, sadece medd-i tabî yapılır.⁶⁴

⁶⁰ Muhammed Mekki, *Nihâye*, s. 143.

⁶¹ Ebû Şâme, *İbrâz*, I, 324; İbn Cezerî, *Neşr*, I, 313; Suyûtî, *İtkân*, I, 303; Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 54; Zihni, *el-Kavlî's-Sedîd*, s. 50; Muhaysin, *Mühcezzeb*, I, 38; Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müstefîd*, s. 20.

⁶² Zihni, *a.g.e.*, s. 50.

⁶³ İbn Bâzîş, *İknâ'*, I, 463; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 303; Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 54; Dimyâtî, *İthâf*, I, 159-160; Muhammed Mekki, *a.g.e.*, s. 134; Ebû Rîme, *Hidâyetü'l-Müstefîd*, s. 22; Kabbânî, *a.g.e.*, s. 27; Ğavsânî, *İlmü't-Tecvid*, s. 45.

⁶⁴ Dimyâtî, *a.g.e.*, I, 161.

Medd-i munfasıldaki med harfi bazen takdirî olur ve yazıda görünmez. Bu durum genellikle takdirî bir “vâv” veya takdirî bir “yâ” ile uzatılan zamirde veya ismi işarette ortaya çıkar ki,⁶⁵ buna sıla-i kübra da denir:⁶⁶

﴿ وَمَا أَمِنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ ﴾ ﴿ إِنَّ أَوْلِيَاءَهُ إِلَّا الْمُتَّقُونَ ﴾
﴿ أَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ ﴾ ﴿ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا ﴾ ﴿ عِنْدَهُ إِلَّا ﴾

Medd-i munfasıla; iki kelimeyi birbirinden ayırdığı için “الْمَدُّ الْفَضْلُ” veya “الْمَدُّ الْبَسْطُ”, aslî med üzerine ziyade edildiği için “الْمَدُّ الرَّائِدُ”, aralarında uzatma bulunan iki kelime, tek kelime olarak kabul edildiği için “الْمَدُّ الْإِعْتِبَارُ”, bir eliften daha fazla uzatılarak okunup okunmamasında ihtilaf olduğu için “الْمَدُّ الْجَائِزُ” de denir.⁶⁷

Kıraat imamları medd-i munfasılda, “aslî med üzerine ilave edip etmemekte” ve “bu ilavenin miktarında” ihtilaf etmişlerdir.⁶⁸ Bu sebeple medd-i munfasılın meddi “caiz”dir.⁶⁹

Medd-i munfasılı, kıraat imamımız Âsım Hazretleri, dört elif miktarı çekerek okumuştur.⁷⁰

Pratik bir yol olması açısından, medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl, harf-i medden sonra sebab-i med olarak gelen hemzenin şekline/yazımına bakılarak birbirinden ayırt edilebilir. Birkaç istisna ile medd-i muttasıl, genellikle ayın başına ben-

⁶⁵ Bkz. Zihni, *el-Kavlî's-Sedîd*, s. 50.

⁶⁶ Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müstefîd*, s. 28; Çavsânî, *İlmi't-Tecvîd*, s. 42.

⁶⁷ İbn Cezerî, *Neşr*, I, 319; Suyûtî, *İtkân*, I, 304.

⁶⁸ Bkz. İbn Bâziş, *İknâ'*, I, 463-471; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 319-320; Aliyyü'l-Kârif, *Mineh*, s. 54; Dimyâtî, *İthâf*, I, 160-161; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 134; Kabbânî, *a.g.e.*, s. 28.

⁶⁹ İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 319; Aliyyü'l-Kârif, *a.g.e.*, s. 54; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 134; Kabbânî, *a.g.e.*, s. 28.

⁷⁰ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 134; Karabâşi, *Tecvîd*, s. 7. Medd-i munfasılı, tedvir ile okuyuşta üç, hadr ile okuyuşta bir elif çekmek yeterlidir (Bkz. bu çalışma, 131).

zeyen hemze “ء” ile medd-i munfasıl ise uzun hemze “أ” ile yazılır.⁷¹

3- Medd-i Lâzım

Med harflerinden biri ve sebab-i medden de sükûn-i lâzım aynı kelimedede yan yana bulunursa “medd-i lâzım” olur:⁷²

﴿ لَا تُضَارَّ ﴾ ﴿ صَوَافَّ ﴾ ﴿ وَلَا الضَّالِّينَ ﴾ ﴿ الدَّوَابِّ ﴾
﴿ وَلَا تَتَّبِعَانِ ﴾ ﴿ شَاقُوا ﴾ ﴿ الصَّافُونَ ﴾ ﴿ وَإِذْ يَتَحَاجُّونَ ﴾

Med harfi ile sükûn-i lâzım ayrı kelimelerde olurlarsa medd-i lâzım olmaz. Yani, harf-i med bir kelimenin sonunda, sebab-i med ikinci kelimenin başında olursa vasıl kuralları gereğince harf-i med hafzedilir:⁷³

﴿ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ﴾ ﴿ وَالْمُقِيمِي الصَّلَاةِ ﴾ ﴿ إِذَا الشَّمْسُ ﴾

Medd-i lâzıma; harekeye denk tutulduğu için⁷⁴ ya da kıraat imamlarına göre med miktarı eşit olduğundan⁷⁵ “الْمَدُّ الْعِدْلُ”⁷⁶ soru ile haberi ayırdığı için de “الْمَدُّ الْفَرْقُ” denilmiştir.⁷⁶

Medd-i lâzım kelimedede ve harfte icra olunur.⁷⁷ Kelimedede meydana gelen medd-i lâzım, şeddeli (idğâmlı) ve şeddesiz (idğâmsız) olmak üzere iki şekilde görülür:

⁷¹ Kur'an-ı Kerim'de medd-i muttasıl görünümlü medd-i munfasıllar için bkz. Âl-i İmrân, 3/66; Nisa, 4/109; Yûsuf, 12/90; İsrâ, 17/ 49, 98; Enbiya, 21/62; Mü'minîn, 23/82; Neml, 27/40, 67; Zuhuf, 43/58; Muhammed, 47/38. âyetler. Meddi munfasıl görünümlü meddi muttasıllar için bkz. Mâide, 5/29; Rûm, 30/10; Nûh, 71/25.

⁷² Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 51; Zihni, *el-Kavlü's-Sedîd*, s. 51; Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müstefîd*, s. 29.

⁷³ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 137.

⁷⁴ Hemezânî, *Çâye*, I, 264; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 146.

⁷⁵ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 146.

⁷⁶ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 146; Ebû Rîme, *Hidâyetü'l-Müstefîd*, s. 28.

⁷⁷ Kabbânî, *a.g.e.*, s. 30.

Medd-i Lâzım Kelime-i Müsakkale: Harf-i medden sonra sebeb-i med olan sükûn-i lâzım, idğâmlı/şeddeli olarak bulunursa buna “ağırlaştırılmış kelime” anlamına gelen medd-i lâzım kelime-i müsakkale denmiştir.⁷⁸ Zira her idğâmda bir ağırlık söz konusudur:⁷⁹

﴿ حَادَّ ﴾ ﴿ الصَّاحَّةُ ﴾ ﴿ مُدْهَامَتَانِ ﴾ ﴿ الطَّامَةُ ﴾
﴿ يُوَادُّونَ ﴾ ﴿ يَتَمَاسَا ﴾ ﴿ وَلَا جَانَّ ﴾

Medd-i Lâzım Kelime-i Muhaffefe: Harf-i medden sonra sebeb-i med olan sükûn-i lâzım, idğâmsız olarak bulunursa buna “hafifleştirilmiş kelime” anlamına gelen, medd-i lâzım kelime-i muhaffefe denmiştir. Çünkü sükûn, idğâmdan daha hafiftir. Bunun örneği sadece Yunus Sûresi'nin 51. ve 91. âyetlerinde geçen اَلْأُنْ lafzıdır.⁸⁰ Bu kelimesinin aslı, اَلْأُنْ dir. Buradaki ilk hemze soru hemzesi, ikinci hemze ise kelimenin aslından olan hemzedir. İkinci hemze, elife çevrilerek med harfi olmuştur. *Harfte* meydana gelen medd-i lâzım sadece hurûf-u mukattaada görülür;⁸¹ idğâmlı ve idğâmsız olmak üzere iki türlü kelimedede icra olunur:

Medd-i Lâzım Harf-i Müsakkale: Harf-i medden sonra, sebeb-i med olan sükûn-i lâzım, idğâmlı olarak bulunursa, buna medd-i lâzım harf-i müsakkale denir:

“لَمْ: اَلْمَ: اَلْفَ لَامٍ مِيمٍ” âyetindeki “lâm: ل” ve
“سَمَ: طَاسِيْنٍ مِيمٍ” âyetindeki “sîn: س” gibi.

⁷⁸ Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 136-137; Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müstefid*, s. 30; Çav-sânî, *İlmü't-Tecvîd*, s. 46.

⁷⁹ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 137.

⁸⁰ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 137; Kabbânî, *a.g.e.*, s. 30.

⁸¹ Bkz. Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 138.

Medd-i Lâzım Harf-i Muhaffefe: Harf-i medden sonra, sebab-i med olan sükûn-i lâzım, idğâmsız olarak bulunursa buna medd-i lâzım harf-i muhaffefe denir:⁸²

“م: مِمِّم” âyetindeki “آلَم : اَلْف لَام مِيَم”
 “م: مِمِّم” âyetindeki “طَسِم : طَاسِيْن مِيَم”
 “ق: قَاف”, “ص: صَاذ”, “ن: نُون” âyetleri gibi.

Medd-i lâzımın hükmü, kıraat imamlarının bu meddin okunuşunda; aslî med üzerine ziyadedeki ittifakları ve bu ziyadenin miktarı hususundaki ittifakları sebebiyle “vacip”tir. Âsım kıraatında medd-i lâzım dört elif miktarı çekilerek okunur.⁸³

4- Medd-i Ârız

Med harflerinin birinden sonra, sebab-i med olan ârız sükûn gelirse “medd-i ârız” olur:⁸⁴

﴿ اِلٰه النَّاسِ ﴾ ﴿ اَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَحْكَمِ الْحَاكِمِيْنَ ﴾
 ﴿ اِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ ﴾ ﴿ كِتَابٌ مَّرْقُومٌ ﴾ ﴿ وَهٰذَا الْبَلَدِ الْاَمِيْنِ ﴾
 ﴿ بَلْ هُوَ قُرْاٰنٌ مَّجِيْدٌ ﴾ ﴿ كِرٰمًا كَاتِبِيْنَ ﴾

Haddi zatında örnek olarak yazılan bu âyetlerde, harekeli olan son harfler, vakıf sebebiyle cezim ile okunur. Hareke üzere vakıf yapmamak, Arap dilinin gereklerindedir. Bu sebeple bu âyetlerde, sükûn üzere vakıf yapılır.⁸⁵ Bu kelimeler, vasıl ile okunarak sonraki âyete geçilecek olsa, o zaman vakıf sebebiyle ortaya çıkan bu sükûnlar, yerlerini harflerin asıl harekesine bira-

⁸² Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 138; Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müstefid*, s. 30-32.

⁸³ Karabâşi, *Tecvid*, s. 8. Medd-i lâzım, tedvir ile okuyuşta yine dört elif, hadr ile okuyuşta ise iki buçuk-üç elif çekilir (Bkz. bu çalışma, s. 131).

⁸⁴ Zihni, *el-Kavlî's-Sedîd*, s. 52.

⁸⁵ Suyûtî, *İtkân*, I, 276.

kır. Bu durumda sebab-i med olan sükûn düşeceğinden, medd-i ârız yapılmaz, medd-i tabîi yapılıır.⁸⁶

Vakıf sebebiyle ortaya çıktığı için medd-i ârıza, “durak uzatması” anlamına gelen “الْمَدُّ الْوَقْفِيُّ” denilmiştir.⁸⁷

Medd-i ârız yapıldığında vakıf sebebiyle ortaya çıkan sükûn, yerine geçtiği harfin asıl harekesine göre çeşitli tarzlarda okunur. Harfin asıl harekesi üstün ise üç vecih, esre ise dört vecih, ötre ise yedi vecih okumak caiz olur:⁸⁸

| الْعَالَمِينَ Üstün: 3 vecih | الرَّحِيمِ Esre: 4 vecih | نَسْتَعِينُ Ötre: 7 vecih |
|---------------------------------|-----------------------------|------------------------------|
| 1. Tul: 4 elif | 1. Tul: 4 elif | 1. Tul: 4 elif |
| 2. Tevassut: 2-3 | 2. Tevassut: 2-3 | 2. Tevassut: 2-3 elif |
| 3. Kasr: 1 elif | 3. Kasr: 1 elif | 3. Kasr: 1 elif |
| | 4. Kasr ile revm | 4. Tul ile işmam |
| | | 5. Tevassut ile işmam |
| | | 6. Kasr ile işmam |
| | | 7. Kasr ile revm |

Revm

Harekenin bir kısmını telaffuz etmek anlamına gelen revm,⁸⁹ tecvit literatüründeki yaygın kullanımıyla şu şekilde tarif edilmiştir:

“الرَّوْمُ؛ طَلَبُ الْحَرَكَةِ بِصَوْتٍ خَفِيِّ”⁹⁰

“Revm, hafif bir sesle harekeyi belirtmektir.” Tanımdaki harekeyi belirtmekten kasıt, harekenin üçte birinin telaffuz edil-

⁸⁶ Bkz. Ebû Rîme, *Hidâyetü'l-Müstefîd*, s. 23; Ğavsânî, *İlmü't-Tecvîd*, s. 50.

⁸⁷ Zihni, *el-Kavlî's-Sedîd*, s. 52.

⁸⁸ Kıraat ilminde bir kelimeyi farklı şekillerde okumaya "vecih" denir. Dimyâtî, *İt-hâf*, I, 316-317; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 141-142; Zihni, *a.g.e.*, s. 53-54.

⁸⁹ Suyûtî, *İtkân*, I, 276; Dimyâtî, *a.g.e.*, I, 314.

⁹⁰ Karabâşî, *Tecvid*, s. 9.

mesidir. Ayrıca revm hareke hükmünde olduğundan,⁹¹ sadece kasır vechiyle yapılır.⁹²

Göremeyenlere harekeyi duyurmak maksadına yönelik yapılan revm;⁹³ vakıf halinde ötre ve esrede yapılır, üstünde yapılmaz.⁹⁴ Üstünün telaffuzunda bölünme olamayacağı, bir kısmı telaffuz edildiğinde diğer kısmının kendiliğinden telaffuz edilmiş olacağı kabul edilir.⁹⁵

İşmam

”الْإِشْمَامُ؛ انْضِمَامُ الشَّفَتَيْنِ بَعْدَ السُّكُونِ“⁹⁶ إِشَارَةٌ إِلَى الضَّمِّ“⁹⁷

“İşmam, sükûndan sonra ötreye işaret etmek üzere dudakları önde yummaktır.” Dolayısıyla işmam sadece ötrede yapılır.⁹⁸ İşmamda ses yoktur,⁹⁹ ancak dudaklarda ötre hareketi görülür.¹⁰⁰ Harekeyi duyma imkânına sahip olamayanlar, işmamdaki dudak hareketi sayesinde harekeyi anlama imkânı elde ederler.¹⁰¹

Gerek revm, gerekse de işmam yapmada maksat, vakıf yapılan kelimenin son harfinin harekesini belirtmek olduğundan,¹⁰² kendi kendine Kur'an okuyan kişinin revm ve işmam yapmasına gerek yoktur.¹⁰³

⁹¹ İbn Bâziş, *İknâ'*, I, 509.

⁹² Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 141.

⁹³ Dimyâtî, *İthâf*, I, 315

⁹⁴ Dimyâtî, *a.g.e.*, I, 314.

⁹⁵ Ebû Şâme, *İbrâz*, II, 197-198; Suyûtî, *İtkân*, I, 276.

⁹⁶ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 219.

⁹⁷ Karabâşî, *Tecvid*, s. 9.

⁹⁸ Mekkî, *Keşf*, I, 122; Ebû Şâme, *a.g.e.*, II, 198; Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 80; Dimyâtî, *a.g.e.*, I, 315.

⁹⁹ Mekkî, *a.g.e.*, I, 122; İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 505; Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 80; Dimyâtî, *a.g.e.*, I, 314.

¹⁰⁰ İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 505; Dimyâtî, *a.g.e.*, I, 315.

¹⁰¹ Mekkî, *a.g.e.*, I, 122; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 276; Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 80.

¹⁰² Mekkî, *a.g.e.*, I, 122; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 276; Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 81; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 219.

¹⁰³ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 220.

Revm ve İşmam Yapılmayan Yerler

- 1- Sonu tenvinli kelimelerde قَدِيرٌ - يَوْمَئِذٍ - عَظِيمًا¹⁰⁴
- 2- Ârızî harekelerde أَنذِرِ النَّاسَ - وَأَتُوا الزَّكَاةَ - لَهُمُ الْحَقُّ¹⁰⁵
- 3- Müenneslik 'te'lerinde شَجَرَةَ - بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ - الْقَبِيلَةَ¹⁰⁶
- 4- Cemi mîmlerinde هُمُ الَّذِينَ - لَهُمُ الْبَشَرَى - مِنْهُمْ الْمُؤْمِنُونَ - لَهُمُ الْبَشَرَى - هُمُ الَّذِينَ revm ve işmam yapılmaz.¹⁰⁷

5- Medd-i Lîn

Lîn harfleri, “kendisi sakin, makabli meftuh وُ: vâv” ve “kendisi sakin makabli meftuh يَ: yâ”dır.¹⁰⁸

Lîn harflerinden sonra, sebab-i med olan ârız veya lâzım sükûn bulunursa, “medd-i lîn” olur:¹⁰⁹

﴿ لَا تَثْرِيْبَ عَلَيْنِكُمْ الْيَوْمَ ﴾ ﴿ وَلَا نَوْمَ ﴾
 ﴿ مِنْ خَوْفٍ ﴾ ﴿ رَبِّ هَذَا الْبَيْتِ ﴾ ﴿ لَا يَلَافُ قُرَيْشٍ ﴾
 ﴿ أَحَدَى الْحُسَيْنَيْنِ ﴾ ﴿ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ ﴾

Medd-i lîne örnek bu âyeti kerimeler, âyet sonu veya vakıf işareti bulunan yerlerde olduğu için son harfleri sükûn üzere okunur. Bu şekilde dile ağır gelmeyen ve kolaylıkla meddi kabul eden bir okuyuş ortaya çıkar. Bu sebeple de bu medde “yumuşak uzatma” anlamına gelen medd-i lîn denir.¹¹⁰

¹⁰⁴ Dimyâtî, *İthâf*, I, 315-316.

¹⁰⁵ Ebû Şâme, *İbrâz*, II, 202; Suyûtî, *İtkân* I, 276; Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 80; Dimyâtî, *a.g.e.*, I, 315.

¹⁰⁶ Ebû Şâme, *a.g.e.*, II, 200; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 276; Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 80.

¹⁰⁷ Ebû Şâme, *a.g.e.*, II, 200; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 276; Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 80; Dimyâtî, *a.g.e.*, I, 315.

¹⁰⁸ Zihni, *el-Kavlî's-Sedîd*, s. 54.

¹⁰⁹ Husarî, *Ahkâmü Kırrâti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 84; Karakılıç, *Tecvid İlmî*, s. 88.

¹¹⁰ Mekkî, *Keşf*, I, 45; İbn Cezerî, *Neşr*, I, 204; Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 10, 50; Dimyâtî, *a.g.e.*, I, 157, 169; Ebû Rîme, *Hidâyetü'l-Müstefîd*, s. 26; Muhaysin, *Mihezzeb*, I, 41.

Medd-i lîn iki bölümde incelenir:

Lâzım Sükûnlu Medd-i Lîn: Lâzım sükûn ile meydana gelen medd-i lîn Kur'ân-ı Kerim'de sadece Meryem Sûresi'nin ilk âyetindeki كَهَيِّعَصَ ve Şûra Sûresi'nin ikinci âyetindeki عَسَىٰ ke-limelerinde yer alan “عَيْن: ع” harfinde geçmektedir. Bu şekilde medd-i lîne sebep olan sükûn lâzım sükûn olduğunda medd-i lîni; tul, tevassut ve kasr vecihlerinden birisiyle okumak caiz olur.¹¹¹

Ârız Sükûnlu Medd-i Lîn: Kur'ân-ı Kerim'deki medd-i lînler çoğunlukla ârız sükûnla meydana gelmektedir. Medd-i lîne sebep olan sükûn, ârız sükûn olduğunda, medd-i lîn, medd-i ârızın hükmüne tabi olarak son harfinin harekesine göre üç, dört veya yedi vecih okunabilir.¹¹²

Medd-i Lîn'de Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar

1- Sonraki kelimeye vasıl yapıldığında, medd-i lîndeki ârız sükûn düşer. Bu durumda sebep-i med olan sükûn ortadan kalkmış olacağından, med de ortadan kalkar.¹¹³

2- Medd-i lîndeki uzatma, diğer medlerde olduğu gibi harfin doğrultusunun uzatılması değil, bizzat lîn harfi olan “و: vâv” ve “ي: yâ”nın sükûnlarıyla birlikte uzatılmasıdır. Bu sebeple medd-i lîndeki tul üç elif, tevassut iki elif miktarı uzatılır.¹¹⁴

3- Medd-i lîn'in, sükûn-i lâzım ile meydana gelmesi halinde tevassut ya da tul vecihleriyle okunması tercih edilmelidir.¹¹⁵

¹¹¹ Şenkîti, *Tahsîl*, s. 133.

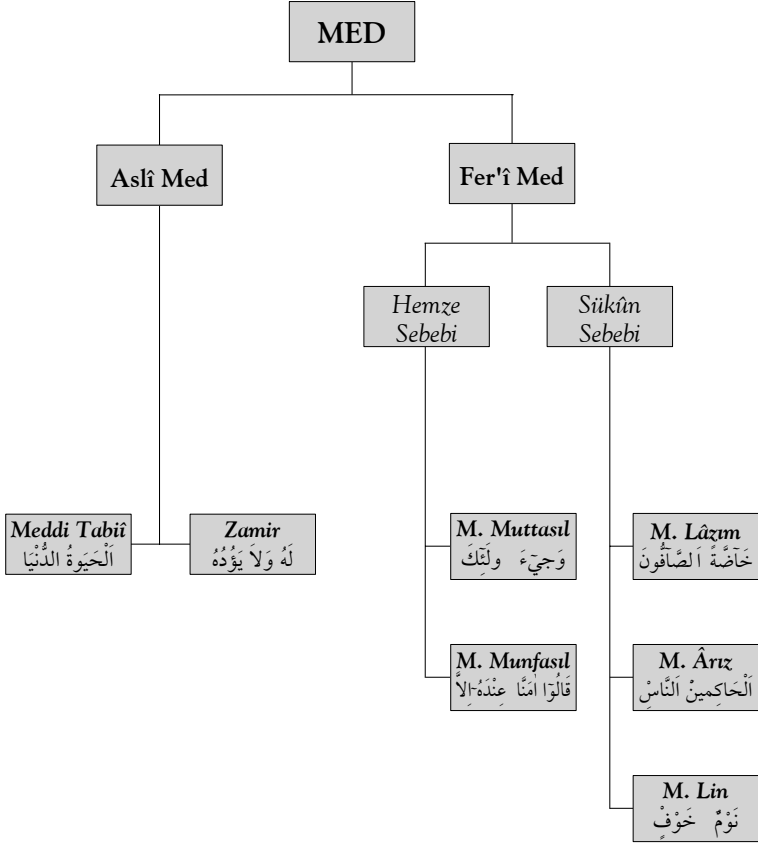
¹¹² Bu vecihler için bkz. bu çalışma s. 80.

¹¹³ Zihni, *el-Kavlî's-Sedîd*, s. 55.

¹¹⁴ Bkz. Karakılıç, *Tecvid İlmi*, s. 62, 89.

¹¹⁵ Bkz. Şenkîti, *a.g.e.*, s. 133; Zihni, *a.g.e.*, s. 54.

B. MED ŞEMASI



II. KARŞILAŞAN HARFLERİN OKUNUŞLARI



Bazen harflerin uzatılması (med), bazen kalın (tefhim/tağ-liz), ince (terkik) ya da vurgulu okunması (kalkale) şeklinde uygulanan Kur'ân okuma kuralları; bazen de iki harfin karşılaşması sonucu farklı şekillerde karşımıza çıkar. İki harfin karşılaşmasında; ya harfler oldukları gibi, değişikliğe uğramadan (izhar), ya kendilerinden sonra gelen harfe katılarak (idğâm), ya zatlari yok olup sıfatları kalarak (ihfâ) ya da başka bir harfe dönüşerek (iklâb) okunurlar. Kur'ân okumaya dair bu genel kuralları, şu şekilde ele almamız mümkündür:

A. İZHÂR

1. İzhârın Tanımı

İzhârın sözlük anlamı, “açıklamak, meydana koymak”tır.¹¹⁶ Tecvid ilminde;

”الْإِظْهَارُ؛ هُوَ الْإِنْفِصَالُ تَبَاعُدًا بَيْنَ الْحَرْفَيْنِ“¹¹⁷

¹¹⁶ Râzî, *Muhtârü's-Sihâh*, s. 406; Muhammed Mekki, *Nihâye*, s. 117; Ebû Rîme, *Hidâyetü'l-Müstefid*, s. 11.

¹¹⁷ Karabâşî, *Tecvid*, s. 12.

“İzhâr, iki harfin birbirinden uzaklaşarak ayrılmasıdır” diye tarif edilir.

Harflerde aslanan, onları zat ve sıfatlarına riayet ederek, izhâr ile okumaktır. İzhâr yaparken her harf aslî mahrecinden, sıfatlarına uygun bir şekilde ve gunne yapmaksızın telaffuz edilir. Ancak art arda gelen bazı harfler sebebiyle idğâm, ihfâ, iklâb vb. tecvid kuralları yapılması gereken durumlarda izhâr yapılmaz.¹¹⁸

2. İzhârın Çeşitleri

İzhâr; sakin nûn ve tenvinin izhârı, sakin mîmin izhârı, kamerî izhâr ve kelime izhârı olmak üzere dörde ayrılır:

a) Sakin Nûn ve Tenvinin İzhârı

Sakin nûn veya tenvinden sonra boğaz harflerinden biri gelirse “izhâr” olur.¹¹⁹

Mahreci boğaz olduğu için “boğaz harfleri”¹²⁰ de denilen ve bu sebeple de “boğaz izhârı”¹²¹ diye anılan izhârın harfleri altı tanedir. Bunlar, aşağıdaki kelimelerin ilk harflerinde görülür:¹²²

﴿ اَللّٰهُ ﴾ ﴿ حَيِّ ﴾ ﴿ خَالِقِ ﴾ ﴿ عَدَلٍ ﴾ ﴿ غَنِيٍّ ﴾ ﴿ هَادِيًا ﴾

Sakin nûn veya tenvin ile izhâr harfleri, aynı kelimedede de ayrı kelimedede de bulunabilirler:¹²³

¹¹⁸ Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 117; Ebû Rîme, *Hidâyetü'l-Müstefîd*, s. 11; Husarî, *Ahkâmu Kıvrâati'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, s. 150; Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müstefîd*, s. 35; Ğavsânî, *İlmü't-Tecvîd*, s. 22.

¹¹⁹ Mekkî, *Keşf*, I, 161; Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 46; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 117; Kabbânî, *a.g.e.*, s. 35.

¹²⁰ Ebû Şâme, *İbrâz*, IV, 300; Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 12.

¹²¹ Husarî, *a.g.e.*, s. 156.

¹²² Suyûtî, *İtkân*, I, 299; Karabâşî, *Tecvid*, s. 11.

¹²³ Mekkî, *a.g.e.*, I, 161; İbn Bâziş, *İknâ'*, I, 253; Ebû Şâme, *a.g.e.*, II, 72; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 117-118. Husarî, *a.g.e.*, s. 156.

| | | | |
|---|-----------------------------|----------------------------|----------------------|
| ا | ﴿ كُلُّ أَمْنٍ ﴾ | ﴿ مَنْ أَمِنَ ﴾ | ﴿ وَ يَتَنَوَّنَ ﴾ |
| ح | ﴿ نَارٌ حَامِيَةٌ ﴾ | ﴿ مِنْ حَمِيمٍ مَسْنُونٍ ﴾ | ﴿ وَأَنْحَرُ ﴾ |
| خ | ﴿ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ ﴾ | ﴿ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ ﴾ | ﴿ وَالْمُنْحَقَّةُ ﴾ |
| ع | ﴿ نَبْوًا عَظِيمٍ ﴾ | ﴿ مِنْ عِلْمٍ ﴾ | ﴿ أَنْعَمْتَ ﴾ |
| غ | ﴿ فَطَا غَلِيظَ الْقَلْبِ ﴾ | ﴿ مِنْ غَلٍّ ﴾ | ﴿ فَسَيُغْضَوْنَ ﴾ |
| ه | ﴿ جُرْفٍ هَارٍ ﴾ | ﴿ مِنْ هَادٍ ﴾ | ﴿ مِنْهُ ﴾ |

İzhâr yapılırken, sakin nûn veya tenvin açıkça okunur ve ğunne yapılmaz. “Nûn” harfinin mahreci dil ucu ile üst ön diş etleri, izhâr harflerinin mahreci boğaz olduğundan iki mahrec arasında idğâm söz konusu olamaz.¹²⁴ Bu harflerin mahreclerinin birbirinden uzak olması, izhâr yapmayı zorunlu kılar.¹²⁵

Kıraat imamları arasında “أ: hemze”, “ه: hê”, “ح: hâ” ve “ع: ayn” harflerinde izhâr yapma konusunda görüş birliği (ittifak) bulunduğundan bu dört harfte izhâr yapmanın hükmü vacip, “خ: ha” ve “غ: ğayn” harflerinde görüş farklılığı (ihtilaf) bulunduğundan, bu iki harfte izhâr yapmanın hükmü de caizdir.¹²⁶

b) Sakin Mîmin İzhârı

Sakin mîm'den sonra “mîm” ve “bâ”nın dışındaki harflerden biri gelirse izhâr olur ve bu izhâra “izhâr-ı şefevî” de denir:¹²⁷

¹²⁴ Muhammed Mekki, *Nihâye*, s. 116-117; Husarî, *Ahkâmü Kıraatü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 156.

¹²⁵ Ebû Şâme, *İbrâz*, II, 72; Muhammed Mekki, *a.g.e.*, s. 116-117; Husarî, *a.g.e.*, s. 156; Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müstefid*, s. 35; Ğavsânî, *İlmü't-Tecvîd*, s. 22.

¹²⁶ Şâtübî, *Hırzû'l-Emânî*, s. 24. Ebû Cafer “ha: خ” ve “ğayn: غ” harfinde ihfâ yapmıştır (Muhammed Mekki, *a.g.e.*, s. 118).

¹²⁷ İbn Cezerî, *Neşr*, I, 222; Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 44; Muhammed Mekki, *a.g.e.*, s. 127; Ebû Rîme; *Hidâyetü'l-Müstefid*, s.16; Husarî, *a.g.e.*, s. 183; Kabbânî, *a.g.e.*, s. 40; Ğavsânî, *a.g.e.*, s. 37.

| | | |
|---|------------------------------------|----------------------------------|
| ا | ﴿الظَّمَانُ﴾ ¹²⁸ | ﴿الهُكْمُ إِلَهٌ وَاحِدٌ﴾ |
| ت | ﴿انْعَمْتَ﴾ | ﴿رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ﴾ |
| ث | ﴿أَمْثَالُكُمْ﴾ | ﴿عَالِيَهُمْ ثِيَابٌ سُنَدُسٍ﴾ |
| ج | ﴿مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا﴾ | ﴿أَنْ لَهُمْ جَنَّاتٌ﴾ |
| ح | ﴿يَمَحِقُ اللَّهُ﴾ | ﴿أَمْ حَسِبْتُمْ﴾ |
| خ | ﴿لَا يَأْلُوكُمْ خَبَالًا﴾ | ﴿أَهُمْ خَيْرٌ﴾ |
| د | ﴿الْحَمْدُ﴾ | ﴿عَلَيَّ صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ﴾ |
| ذ | ﴿جَاءَكُمْ ذِكْرٌ﴾ | ﴿رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ﴾ |
| ر | ﴿وَأَمْرَاتُهُ﴾ | ﴿وَلَهُمْ رِزْقُهُمْ﴾ |
| ز | ﴿الْأَرْمَاءُ﴾ | ﴿أَيْكُمْ زَادَتْهُ هَذِهِ﴾ |
| س | ﴿يَمَسُّهُمْ﴾ | ﴿وَهُمْ سَالِمُونَ﴾ |
| ش | ﴿يَمْشُونَ بِهَا﴾ | ﴿فَهَلْ أَنْتُمْ شَاكِرُونَ﴾ |
| ص | ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً﴾ | ﴿عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ﴾ |
| ض | ﴿وَأَمْضُوا﴾ | ﴿أَنْ فِيكُمْ ضَعْفًا﴾ |
| ط | ﴿وَأَمْطَرْنَا﴾ | ﴿عَلَيْهِمْ طَيْرًا﴾ |
| ظ | ﴿وَرَأَىكُمْ ظَهْرِيًّا﴾ | ﴿وَهُمْ ظَالِمُونَ﴾ |

¹²⁸ Sakin mîm ile aralarında izhar yapılması gereken 26 harf için verilen ikiye örnekten her biri; aynı kelime, diğeri iki kelime arasındaki izhar örnekleridir. Ancak Kur'ân-ı Kerim'de sakın mim ile aynı kelime içerisinde "cîm", "ha", "zâl", "sad", "za", "ğayn", "fâ", "kaf" harflerinin izharlı örneği bulunmadığından bu harflere dair verilen ikinci örnekler de iki kelime arasındaki örneklerden verilmiştir.

| | | |
|---|---------------------------|------------------------------------|
| ع | ﴿ اَمْعَاءَهُمْ ﴾ | ﴿ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ ﴾ |
| غ | ﴿ عَلَيْهِمْ غَيْرٌ ﴾ | ﴿ مَاؤُكُمْ غَوْرًا ﴾ |
| ف | ﴿ وَهُمْ فَرِحُونَ ﴾ | ﴿ وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ ﴾ |
| ق | ﴿ قُلُوبُهُمْ قَاسِيَةٌ ﴾ | ﴿ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ ﴾ |
| ك | ﴿ يَمْكُرُونَ ﴾ | ﴿ فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ ﴾ |
| ل | ﴿ حِمْلٌ بَعِيرٍ ﴾ | ﴿ وَهُمْ لَهَا ﴾ |
| ن | ﴿ وَيَمْنَعُونَ ﴾ | ﴿ وَهُمْ نَائِمُونَ ﴾ |
| و | ﴿ أَمْوَاتٌ ﴾ | ﴿ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ﴾ |
| ه | ﴿ يَمْهَدُونَ ﴾ | ﴿ إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ ﴾ |
| ى | ﴿ تَهْدِي الْعُمَى ﴾ | ﴿ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴾ |

Mîm harfinin mahreci dudak, izhâr yapılan harflerin mahreçleri boğaz ve dilin farklı bölgeleridir. Ancak mîm, kendisiyle aynı bölgeden çıkan “vâv” ve “fâ” ile de izhâr ile okunmaktadır. Mahreçleri aynı olduğu için buradaki izhâra dikkat edilmelidir: Önce “mîm” cezi miyle birlikte telaffuz edilmeli, sonra “vâv” ve “fâ”nın mahrecine geçilmelidir.¹²⁹

﴿ الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ ﴾
 ﴿ وَ يَمْدُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ ﴾

Sakin “mîm”in, “mîm” ve “bâ”nın dışındaki harflerle karşılaştığında izhârlı okunması vaciptir.¹³⁰

¹²⁹ İbn Cezerî, *Neşr*, I, 222-223; Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 44; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 127-128; Çavsânî, *İlmü't-Tecvîd*, s. 37.

¹³⁰ Bkz. Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 127; Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müstefîd*, s. 40-41.

Sakin mîmin izhârına, izhâr yapılan mîm harfi dikkate alınarak dudak izhârı “izhâr-ı şefevî / izhâr-ı şefehî”; sakin nûnun izhârına ise; izhâr yapılan nûn harfi değil de sonrasındaki harfler dikkate alınarak boğaz izharı “izhâr-ı halkî” denilmektedir. Bunun sebebi; sakin mîmden sonra gelen harflerin mahrecinin farklı olması, sakin nûndan sonra gelen harflerin mahrecinin tek olmasıdır.¹³¹

c) Kamerî İzhâr

On dört kamerî harften birinden önce bulunan “lâm-ı tarîf”in, sükûnu ile birlikte açık bir şekilde okunmasına “kamerî izhâr” denir.¹³²

Kamerî harfler, ¹³³إِنِّعْ حَجَّكَ وَ خُفَّ عَقِيمَهُ cümlesinde bir arada bulunmaktadır.

Kamerî izhârın örneklerini şu şekilde sıralamamız mümkündür:

| | | | | | |
|---|---------------|--------------|---|------------------|------------------|
| ا | ﴿الْأَخِرَةَ﴾ | ﴿الْأَمْرُ﴾ | ف | ﴿الْفَوْزُ﴾ | ﴿الْفُرْقَانُ﴾ |
| ب | ﴿الْبَاطِنُ﴾ | ﴿الْبَارِئُ﴾ | ق | ﴿الْقَرَارُ﴾ | ﴿الْقُدُّوسُ﴾ |
| ج | ﴿الْجَنَّةُ﴾ | ﴿الْجَاهِدُ﴾ | ك | ﴿الْكُوْتُرُ﴾ | ﴿الْكَرِيمُ﴾ |
| ح | ﴿الْحَسَنَةُ﴾ | ﴿الْحَمْدُ﴾ | م | ﴿الْمُتَكَبِّرُ﴾ | ﴿الْمُهَيِّمُنُ﴾ |
| خ | ﴿الْخَيْرُ﴾ | ﴿الْخَالِقُ﴾ | و | ﴿الْوَاسِعُ﴾ | ﴿الْوَكِيلُ﴾ |
| ع | ﴿الْعَرْشُ﴾ | ﴿الْعَلِيمُ﴾ | ه | ﴿الْهَادِي﴾ | ﴿الْهُدَى﴾ |
| غ | ﴿الْغُفُورُ﴾ | ﴿الْغَنِيُّ﴾ | ي | ﴿الْيَسْرِيُّ﴾ | ﴿الْيَمِينُ﴾ |

¹³¹ Husarî, *Ahkâmu Kirâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 182-183

¹³² İbn Cezerî, *Neşr*, I, 222; Kabbânî, *a.g.e.*, s. 46; Ğavsânî, *İlmü't-Tecvid*, s. 103.

¹³³ Karabâşî, *Tecvid*, s. 16; Kabbânî, *a.g.e.*, s. 47.

Kamerî harfleri bir arada bulunduran bu beyitteki hac kelimesi ile ilim kastedildiğinden beyti şu şekilde anlamamız mümkündür: "İlmî araştırmalara talip ol! Ama onu akamete uğratmaktan, taçlandırılmaktan da kork!"

Kamerî izhârın hükmü vaciptir.¹³⁴

Bazı kelimelerin başındaki “elif-lâm” takıları kelimenin aslından olduğu için, izhâr-ı kameriyye olarak adlandırılmaz.¹³⁵

﴿الْهَيْكُمُ﴾ ﴿وَالْتَفَّتِ﴾ ﴿التَّقَى﴾ ﴿الْقَى﴾

Bu arada marifelik takısı olan “el”den sonra kamerî harflerden olan hemze geldiği halde izhâr yapılmayan بَسُّ الْإِسْمِ الْفُسُوقُ (Hucurât, 49/11) âyetindeki الْإِسْمُ kelimesinde; harekeli hemze, harekesini kendinden önceki sâkin harf olan “lâm”a bırakır ve bu kelime “bi’selismül-füsûku” şeklinde nakil¹³⁶ ile okunur. Bu kelime gerek kamerî izhârın bir istisnası, gerek nakilin Âsım kıraatindeki tek örneği olması açısından önemlidir.

d) Kelime İzhârı

Sakin nûndan sonra “vâv” veya “yâ” harflerinden biri gelir ve bunlar aynı kelimedede bulunursa izhâr yapılır.¹³⁷ Bu izhâra “kelime izhârı” denir.

Bu durum Kur’ân-ı Kerim’de, ﴿الذُّنْيَا﴾ ﴿صُنُوعًا﴾ ﴿فَنُوعًا﴾ ﴿بُنْيَانًا﴾ kelimelerinde görülür. Bu kelimelerdeki “nun: نٌ” harfinin izharlı okunması konusunda kıraat imamları arasında ittifak bulunduğundan bu kelimeleri izharlı okumak vaciptir.¹³⁸

¹³⁴ Husarî, *Ahkâmü Kıvrâti'l-Kur’âni'l-Kerîm*, s. 187.

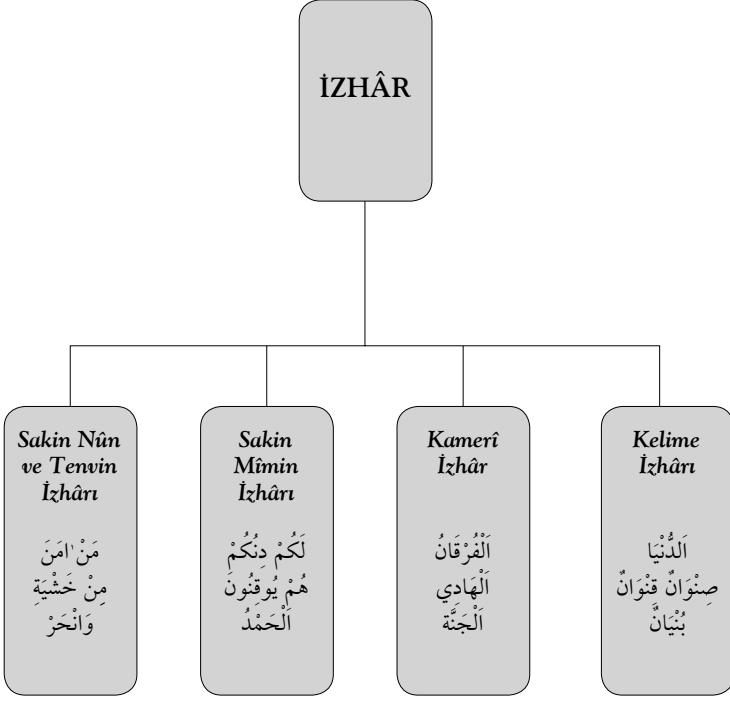
¹³⁵ Kabbânî, *Kifâyeti'l-Müstefid*, s. 47.

¹³⁶ “الاسم” kelimesinin nakil ile okunuşu; iki sakin harfin bir arada bulunması halinde ilk sakin harfin esre ile harekeleneceğine dair Arap dili kuralı ile izah edilebilir. Şöyle ki gerek “اسم” kelimesinin hemzesi, gerek bu hemzedden önceki “ل” harfi sâkindir. Dolayısıyla burada sakin olan ilk harf, yani “ل” harfi esreli olarak okunur.

¹³⁷ İbn Bâziş, *İknâ’*, I, 249-250; Ebû Şâme, *Ibrâz*, II, 71-72; Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 48; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 121; Ebû Rîme; *Hidâyeti'l-Müstefid*, s.13; Zihni, *el-Kavlî's-Sedîd*, s. 70.

¹³⁸ Kurtubî, *Miftâh*, s. 41; Ebû Şâme, *a.g.e.*, II, 71-72; Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 48; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 121; Zihni, *a.g.e.*, s. 70.

3. İzhâr Şeması



B. İDĞÂM

1. İdğâmın Tanımı

İdğâm sözlükte, "bir şeyi başka bir şeye katmak" anlamındadır.¹³⁹ Tecvid ıstılahında ise;

“الإِدْغَامُ؛ هُوَ التَّقَاءُ حَرْفِ سَاكِنٍ بِمُتَحَرِّكٍ حَيْثُ يَصِيرَانِ حَرْفًا مُشَدَّدًا”

“İdğâm, sakin bir harfin harekeli bir harfle karşılaşması halinde şeddeli harfe dönüşmesidir” şeklinde tarif edilmiştir.¹⁴⁰

2. İdğâmın Unsurları

İdğâm, müdğâm ve müdğâmün fih olmak üzere iki unsurdan meydana gelir:

Müdğâm: Kendinden sonraki harfin cinsine çevrilecek olan cezimli harftir.

Müdğâmün Fih: Bir önceki cezimli harfin katıldığı, harekeli ikinci harftir.¹⁴¹

“إِذْ ذَهَبَ” kelimesindeki “ذ” harfi müdğâm, “ذ” harfi müdğâmün fihdir.

3. İdğâmın Şartları

Bir harfin diğer bir harfe idğâm edilebilmesi için;

a) Müdğâm sakin, müdğâmün fih harekeli olmalıdır.¹⁴²

¹³⁹ Mekkî, *Keşf*, I, 143; Râzi, *Muhtârü's-Sihâh*, s. 206.

¹⁴⁰ Ebû Rîme, *Hidâyetü'l-Müstefid*, s. 12-13.

¹⁴¹ Mekkî, *a.g.e.*, I, 143; Zihni, *el-Kavlî's-Sedid*, s. 57-58.

¹⁴² İbn Bâziş, *İknâ'*, I, 164; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 112; Zihni, *a.g.e.*, s. 58. Ebû Amr kıraatine göre idğâm için müdğâmın sakin olma şartı yoktur. Yani müdğâm sakin olmasa da Ebû Amr'a göre idğâm yapılır ve bu idğama "idğâm-ı kebir" denir. Hamza ve Rûveys de bazı yerlerde Ebû Amr'a iştirak etmiştir. Ancak ilk harf şeddeli olduğunda (أَحَلُّ لَكُمْ)، ya da tenvinli olduğunda (أَنْصَار) رَبُّنَا، ya da ilk harf muhatab ta harfi olduğunda (كُنْتَ تَرْجُو) ve ilk harf illet harfi

﴿ وَادْكُرْ رَبَّكَ ﴾ ﴿ يُدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ ﴾ ﴿ أَيْنَمَا يُوَجِّهُهُ ﴾

b) Müdğam ile müdğamün fih yanyana bulunmalıdır.¹⁴³

﴿ قُلْتُمْ مَا نَدْرِي ﴾ ﴿ إِنْ نَحْنُ ﴾ ﴿ أَحَطْتُ ﴾

c) Sakin olan müdğam, med harfi olmamalıdır.¹⁴⁴

﴿ الَّذِي يُوسِسُ ﴾ ﴿ فَذَاقُوا وَبَالَ ﴾ ﴿ قَالُوا وَهُمْ ﴾

d) Müdğam ile müdğamün fih arasında, sekte bulunmamalıdır.¹⁴⁵

﴿ مَالِيَهُ هَلَكَ عَنِّي ﴾ ﴿ كَلَّا بَلْ رَانَ ﴾

e) Mahreç ve sıfatı farklı olan harfler arasında idğâm yapılmaz.¹⁴⁶ Bu sebeple idğâm yapılacak harfler arasında misliyyet, cinsiyyet veya kurbiyyet gibi idğâm sebeplerinden biri bulunmalıdır.¹⁴⁷ Ya da sakın nûn veya tenvinden sonra gelen يَزْمُلُونَ cümlesinde yer alan ve idğâm sebebi sayılan harflerden biri bulunmalıdır.¹⁴⁸ İdğâm yapabilmek için, aralarında cinsiyyet ya da kurbiyyet bulunan harflerin, boğaz harfleri de olmaması gerekir. Zira mahreçleri ya da sıfatları birbirine yakın da olsa, bu harfler arasında idğâm yapmak zordur.¹⁴⁹

﴿ أَفَرَّغْ عَلَيْنَا ﴾ ﴿ فَسَبِّحْهُ ﴾ ﴿ فَاصْفَحْ عَنْهُمْ ﴾

olduğunda Ebû Amr da idğâm yapmaz. (Dâni, *Tehzib*, s. 80; İbn Cezerî, *Neşr*, I, 275-302)

¹⁴³ Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 104.

¹⁴⁴ İbn Bâziş, *İknâ'*, I, 165; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 111; Zihni, *el-Kavlî's-Sedîd*, s. 59.

¹⁴⁵ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 111.

¹⁴⁶ İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 170.

¹⁴⁷ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 104-105.

¹⁴⁸ Bkz. bu çalışma, s. 96-98.

¹⁴⁹ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 112.

4. İdğâmın Kısımları

İdğâm, tam ve nakıs olmak üzere iki kısma ayrılır:

Tam İdğâm: Birinci harfin zat ve sıfat olarak tamamen ikinci harfe dönüşmesine denir:

﴿ اَرْدُتُمْ ⇨ اَرْتُمْ ﴾ ﴿ مَا اَشْهَدْتُهُمْ ⇨ مَا اَشْهَتُهُمْ ﴾ ﴿ عَبَدْتُمْ ⇨ عَبْتُمْ ﴾

Örneklerde de görüldüğü üzere sakın olan “د: dâl” harfi, kendinden sonra gelen “ت: tâ” harfine dönüşür. Böylelikle “د: dâl” harfinde kalkale de yapılmaz.

Nakıs İdğâm: Birinci harfin, ikinci harfe zat olarak dönüşüp sıfat olarak dönüşmemesine denir.¹⁵⁰

Müdğâm olması halinde “ط: ta” harfinin, isti'lâ ve itbâk sıfatı müdğâmün fih içinde hissedilir. Meselâ, bu durum أَحَطُّ kelimesinde görülür. Bu kelimedede müdğâm olan “ط: ta” harfi, müdğâmün fihe tamamen dönüşmez ve nakıs idğâm yapılıır. اَلَمْ اَيETINDE müdğâm olan “ق: kaf” harfinin durumu da aynıdır. Bu kelimedede de idğâm sebebiyle “ق: kaf” harfinde kalkale yapılmaz. Ancak bu âyette tam idğâm yapılması halinde “ق: kaf” tamamen “ك: kâf” harfine dönüşürken nakıs idğâm yapılması halinde bu harfin bazı sıfatları müdğâmün fih olan “ك: kâf” içerisinde hissedilir.

5. İdğâm Çeşitleri

İdğâm; idğâm-ı mealğunne, idğâm-ı bilâğunne, idğâm-ı misleyn, idğâm-ı mütecaniseyn, idğâm-ı mütekaribeyn ve idğâm-ı şemsiyye olmak üzere altıya ayrılır:¹⁵¹

¹⁵⁰ Muhammed Mekki, *Nihâye*, s. 128.

¹⁵¹ Zihni, *el-Kavlî's-Sedîd*, s. 60; Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müstefîd*, s. 43.

a) İdğâm-ı Mealğunne

Sakin nûn veya tenvinden sonra “يَمْنُو” harflerinden biri gelirse, “idğâm-ı mealğunne” olur:¹⁵²

| | | |
|---|-----------------|---------------------------|
| ي | ﴿ مَن يَقُولُ ﴾ | ﴿ وَ بَرَقَ يَجْعَلُونَ ﴾ |
| م | ﴿ مِّن مَّالٍ ﴾ | ﴿ مَثَلًا مَا ﴾ |
| ن | ﴿ عَن نَّفْسٍ ﴾ | ﴿ حِطَّةً نَّغْفِرُ ﴾ |
| و | ﴿ مِّن وَّالٍ ﴾ | ﴿ وَ رَعْدٌ وَ بَرَقٌ ﴾ |

İdğâm-ı mealğunnede, sakın nûn veya tenvin kendisinden sonra gelen bu harflerden birine idğâm edilerek şeddeli harf gibi okunur:¹⁵³

| | |
|-----------------|---------------------------|
| ﴿ مَن يَقُولُ ﴾ | ﴿ وَ بَرَقَ يَجْعَلُونَ ﴾ |
| ﴿ مِّن مَّالٍ ﴾ | ﴿ مَثَلًا مَا ﴾ |
| ﴿ عَن نَّفْسٍ ﴾ | ﴿ حِطَّةً نَّغْفِرُ ﴾ |
| ﴿ مِّن وَّالٍ ﴾ | ﴿ وَ رَعْدٌ وَ بَرَقٌ ﴾ |

İdğâm-ı mealğunne yapılış bakımından ikiye ayrılır:

Ğunneli Tam İdğâm: Sakin nûn veya tenvinden sonra “ن: nûn ” veya “م: mîm” geldiğinde, idğâm ğunneli ve tam olarak yapılır.¹⁵⁴ Çünkü burada hem müdğam, hem müdğmün fih ğunne sıfatına sahiptir:¹⁵⁵

﴿ وَمِن نُّعْمَتِهِ ﴾ ﴿ فَمَا لَهُ مِنْ نُّورٍ ﴾ ﴿ أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ ﴾ ﴿ مِنْ مَّاءٍ ﴾

Bütün kıraat imamları, sakın nûn veya tenvinden sonra

¹⁵² Suyûtî, *İtkân*, I, 299; Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 46; Zihni, *el-Kavlî's-Sedîd*, s. 70.

¹⁵³ Sakar, Abdülbedî', *et-Tecvîd ve Ulûmu'l-Kur'ân*, el-Mektebetü'l-İslâmî, 10. Baskı, Beyrut-1412/1992, s. 139.

¹⁵⁴ Mekkî, *Keşf*, I, 163; Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 50; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 119.

¹⁵⁵ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 119.

gelen “ن: nûn” ve “م: mîm” harflerinde idğâmı, ğunneli olarak yapmışlardır.¹⁵⁶ Şu halde bu iki harfi, ğunne ile birlikte sakın nûna veya tenvine idğâm etmek vaciptir.

Ğunneli Nakıs İdğâm: Sakin nûn veya tenvinden sonra “و: vâv” veya “ي: yâ” gelirse, idğâm ğunneli ve nakıs yapılır. Bu idğâmda sakin nûn veya tenvinin ğunnesi “و: vâv” veya “ي: yâ” içinde tamamen kaybolmayıp kendilerini hissettirir:¹⁵⁷

﴿ فَمَنْ يَعْمَلْ ﴾ ﴿ خَيْرًا يَرَهُ ﴾ ﴿ مِنْ وَرَائِهِمْ ﴾
﴿ وَأَمْدَدْنَاكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ ﴾

Bütün kıraat imamları, sakin nûn veya tenvinden sonra gelen “و: vâv” veya “ي: yâ” harflerindeki idğâmı ğunneli, Halef ise ğunnesiz yapmıştır.¹⁵⁸ Dolayısıyla bu iki harfin idğâmında ğunne yapılıp yapılmamasında ihtilaf olduğu için hükmü caizdir.

İdğâm-ı mealğunne, bir harften çok, iki harften az (harf-i vahidden ekser, harfeşenden ekall) tutulur.¹⁵⁹

Ğunneli nakıs idğâmda, sakin nûn ile “vâv” veya “yâ” ayrı kelimelerde bulunmalıdır. Sakin nûn ile bu iki harf aynı kelime-de bulunduğunda izhâr yapılır.¹⁶⁰

b) İdğâm-ı Bilâğunne

Sakin nûn veya tenvinden sonra “ل: lâm” veya “ر: ra” harflerinden biri gelirse, “idğâm-ı bilâğunne” olur:¹⁶¹

¹⁵⁶ Mekkî, *Keşf*, I, 163; İbn Bâziş, *İknâ'*, I, 249; Şâtübî, *Hırzû'l-Emânî*, s. 24; Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 47-48.

¹⁵⁷ Mekkî, *a.g.e.*, I, 163-164; İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 249; Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 49-50; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 120.

¹⁵⁸ Mekkî, *a.g.e.*, I, 164; Şâtübî, *a.g.e.*, s. 24; Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 47-48; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 119.

¹⁵⁹ Tebrîzî, Veliyyüddin Muhammed b. Abdillâh, *Tecvid-i Edâiyye*, İstanbul-1280/1863, s. 48.

¹⁶⁰ Bkz. bu çalışma s. 91.

¹⁶¹ Mekkî, *a.g.e.*, I, 161; Suyûtî, *İtkân*, I, 299; Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 47; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 121; Muhaysin, *Mühezzeb*, I, 44.

﴿ مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ ﴾ ﴿ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ ﴾
 ﴿ مِنْ رَبِّهِمْ ﴾ ﴿ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴾ ﴿ ثَمَرَةٌ رِزْقًا ﴾

Bu idğâm tam ve ğunnesizdir.¹⁶² Bu idğâmda sakın nûn ve-ya tenvin, “lâm” veya “ra” harfine dönüşür, bu harfler de şeddeli olarak ve ğunnesiz okunur.¹⁶³

﴿ مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ ﴾ ﴿ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ ﴾
 ﴿ مِنْ رَبِّهِمْ ﴾ ﴿ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴾ ﴿ ثَمَرَةٌ رِزْقًا ﴾

İdğâm-ı bilâğunnede müdğam ve müdğamün fih ayrı ayrı kelimelerde bulunur.¹⁶⁴

﴿ بَشْرًا رَسُولًا ﴾ ﴿ مِنْ رَبِّكَ ﴾ ﴿ وَلَكِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﴾

Bütün kıraat imamları, sakın nûn veya tenvini, “lâm” veya “ra” harflerinden önce gelmesi halinde, ğunnesiz idğâm ile okumuşlardır.¹⁶⁵ Bu sebeple hükmü vacip olmuştur.

İdğâm-ı bilâğunnede “lâm” veya “ra”nın şeddeli olarak okunması dışında ayrıca özel bir tutma süresi yoktur.

c) İdğâm-ı Misleyn

Mahreçleri ve sıfatları aynı olan (misleyn) iki harften, sakın olan birincisinin, harekeli olan ikincisine idğâm edilerek okunmasına “idğâm-ı misleyn” denir.¹⁶⁶

¹⁶² Mekkî, *Keşf*, I, 162; Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 47; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 121; Muhaysin, *a.g.e.*, I, 44.

¹⁶³ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 121.

¹⁶⁴ Mekkî, *a.g.e.*, I, 161.

¹⁶⁵ Şâtıbî, *Hırzî'l-Emânî*, s. 24; Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 47; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 121; Muhaysin, *a.g.e.*, I, 44.

¹⁶⁶ Bkz. İbn Bâziş, *İknâ'*, I, 164; Çavsânî, *İlmü't-Tecvîd*, s. 104.

﴿ وَاذْكُرْ رَبَّكَ ﴾ ﴿ اٰتِيَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ ﴾
﴿ وَلَا يَعْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا ﴾

İdğâm-ı misleynde sakin olan birinci harfin, kendinden sonra gelen harfe katılması kaçınılmazdır.¹⁶⁷ Dolayısıyla bu tecvid kuralı, birinci harften eser kalmaması ve ikinci harfin şeddeli olarak okunması şeklinde uygulanır:¹⁶⁸

﴿ وَاذْكُرْ رَبَّكَ ﴾ ﴿ اٰتِيَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ ﴾ ﴿ وَلَا يَعْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا ﴾

İdğâm-ı misleyn aynı kelimedede veya ayrı ayrı kelimelerde olabilir:¹⁶⁹

﴿ وَرَأَوْهُمْ مَلِكًا ﴾ ﴿ تَسْطَعُ عَلَيْهِ ﴾ ﴿ يُوجِّهُهُ ﴾

İdğâm-ı misleyn iki bölümde incelenir:

İdğâm-ı Misleyn Mealğunne: Sakin nûnun, harekeli nûna,¹⁷⁰ sakin mîmin de harekeli mîme uğraması halinde yapılan idğâm-dır.¹⁷¹

﴿ كَمْ مِنْ فِئَةٍ ﴾ ﴿ وَمَنْ نَعَمَّرَهُ ﴾ ﴿ مِنْهُمْ مُعْرَضُونَ ﴾

Bu idğâm, ğunne sıfatı gösterilmek ve bir buçuk elif miktarınca tutulmak suretiyle icra edilir.¹⁷²

İdğâm-ı Misleyn Bilâğunne: Nûn ve mîmin dışındaki harflerin birbirine idğâm edilmesine denir:

﴿ فَمَا رِبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ ﴾ ﴿ فَلَا يُسْرِفُ فِي الْقَتْلِ ﴾ ﴿ فَقُلْ لَنْ ﴾

Bu idğâm, ğunne yapmaksızın ve tutma için özel bir zaman ayırmaksızın icra edilir.

¹⁶⁷ Ebû Şâme, *İbrâz*, I, 258.

¹⁶⁸ Ebû Şâme, *a.g.e.*, I, 274.

¹⁶⁹ Ebû Şâme, *a.g.e.*, I, 274.

¹⁷⁰ Zihni, *el-Kavlî's-Sedîd*, s. 69.

¹⁷¹ İbn Cezerî, *Neşr*, I, 222; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 127; Ebû Rîme; *Hidâyetü'l-Müstefîd*, s.16; Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müstefîd*, s. 40; Ğavsânî, *a.g.e.*, s. 36.

¹⁷² İdğâmın süresi için bkz. Tebrîzî, *Tecvid-i Edâriyye*, s. 48.

İdğâm-ı misleynin hükmü vaciptir.¹⁷³

d) İdğâm-ı Mütecaniseyn

Mahreçleri aynı, sıfatları farklı olan (mütecanis) iki harften, sakın olan birincisinin, harekeli olan ikincisine idğâm edilerek okunmasına “idğâm-ı mütecaniseyn” denir.¹⁷⁴

﴿ فَلَمَّا أَثْقَلَتْ دَعَوَا اللَّهَ ﴾ ﴿ فَاَمَنْتَ طَائِفَةً ﴾ ﴿ اِذِ ظَلَمْتُمْ ﴾

Âsım kıraatinde mahreçleri aynı olup sıfatları farklı olan sekiz harf vardır ve bu harfler üç grupta toplanmıştır:

- 1- “ت” “د” “ط” : ﴿ مَا أَشْهَدْتُهُمْ ﴾ ﴿ وَدَّتْ طَائِفَةٌ ﴾ ﴿ فَرَطْتُ ﴾
- 2- “ث” “ذ” “ظ” : ﴿ اِذِ ظَلَمْتُمْ ﴾ ﴿ اِذِ ظَلَمْتُمْ ﴾ ﴿ يَلْهَثْ ذَلِكَ ﴾
- 3- “ب” “م” : ﴿ يَا بَنِي آرْكَبِ مَعَنَا ﴾

Birinci grup harflerden olan “ط: ta” harfinin, müdğam olması halinde, isti'lâ ve itbâk sıfatının idğâm esnasında baki kalması¹⁷⁵ sebebiyle bu harfte nakıs idğâm,¹⁷⁶ diğerlerinde ise tam idğâm yapılır.¹⁷⁷

“ت: Tâ”, “د: dâl” ve “ط: ta” harflerinin idğâmında, kıraat imamlarının ittifakı bulunduğu için bu gruptaki harflerin idğâmı vaciptir.¹⁷⁸

İkinci gruptaki harflerin birbirlerine idğâm edilmeleri halinde ise yine tam idğâm yapılır. Yani “ث: sâ” harfi “ذ: zâl”e, “ذ: zâl” harfi, “ظ: za”ya dönüşür. “ث: Sâ” harfinin “ذ: zâl”e idğâm edilme-

¹⁷³ Kurtubî, *Miftâh*, s. 40; Şâtıbî, *Hırzî'l-Emânî*, s. 23; Ebû Şâme, *İbrâz*, II, 72; Ebû Rîme; *Hidâyetü'l-Müstefid*, s. 19.

¹⁷⁴ Zihni, *el-Kavli's-Sedîd*, s. 61; Ğavsânî, *İlmü't-Tecvid*, s. 104.

¹⁷⁵ İbn Bâziş, *İknâ'*, I, 185; Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müstefid*, s. 44.

¹⁷⁶ Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 33-34; Zihni, *a.g.e.*, s. 62.

¹⁷⁷ Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 33-34.

¹⁷⁸ İbn Bâziş, *İknâ'*, I, 241; Şâtıbî, *Hırzî'l-Emânî*, s. 23.

sinde, kıraat imamlarının ihtilafı bulunduğundan hükmü caiz,¹⁷⁹ “ذ: zâl” harfinin “ظ: za”ya idğâmında, kıraat imamlarının ittifakı bulunduğu için hükmü vaciptir.¹⁸⁰ “ث: Sâ”nın “ذ: zâl” harfine idğâm edilmesinin Kur'an-ı Kerim'deki tek örneği يَلْهَثْ ذَلِكَ (A'raf, 7/176) âyetidir. Âsım kıraatine göre bu kelimenin idğâmlı veya izhârlı olarak iki şekilde de okunması caizdir.¹⁸¹

Üçüncü grupta ise “ب: bâ”nın idğâmlı okunabilmesi için “mîm”den önce gelmesi gerekir. Bunun da tek örneği يَا بَنِي آدَكْبَ (Hüd, 11/42) âyetidir. Âsım kıraatinde hem idğâmlı hem izharlı okunması caiz¹⁸² olan bu kelimenin, idğâmlı okuyuşu tercih edilmiştir.¹⁸³

Bu grupta da, “ب: bâ” harfinin “م: mîm”e idğâmında, kıraat imamları arasında ihtilaf bulunduğundan hükmü caizdir.¹⁸⁴

e) İdğâm-ı Mütekaribeyn

Mahreçleri veya sıfatları birbirine yakın olan (mütekarib) iki harften, sakın olan birincisinin, harekeli olan ikincisine katılarak okunmasına “idğâm-ı mütekaribeyn” denir.¹⁸⁵

﴿ قُلْ رَبِّ ﴾ ﴿ بَلْ رَبُّكُمْ ﴾ ﴿ أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ ﴾

İdğâm-ı mütekaribeyn harfleri dört tane olup bu harfler iki grupta toplanmıştır:

¹⁷⁹ Kurtubî, *Miftâh*, s. 34; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 113.

¹⁸⁰ Kurtubî, *a.g.e.*, s. 26; İbn Bâzîs, *İknâ'*, I, 240; Şâtübî, *Hrzi'ü'l-Emânî*, s. 23.

¹⁸¹ Dimyâtî, *İthâf*, II, 70.

¹⁸² İbn Cezerî, *Neşr*, II, 11; Dimyâtî, *a.g.e.*, II, 126.

¹⁸³ eş-Şîrâzî, *Nasr*. B. Ali b. Muhammed, *Kitâbü'l-Mûdah fi Viücûhi'l-Kırâati ve İlelihâ*, Thk. Ömer Handan el-Kübeysî, 1. Baskı, Cidde-1414/1993, II, 647; Pâlûvî, *Abdülfettâh, Zübde'tü'l-İrfân*, Hilâl Yayınları, İstanbul-ts., s. 70.

¹⁸⁴ Bkz. Şîrâzî, *a.g.e.*, II, 647; İbn Cezerî, *a.g.e.*, II, 11; Dimyâtî, *a.g.e.*, II, 126; Pâlûvî, *Zübde*, s. 70; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 112-113.

¹⁸⁵ Bkz. Mekkî, *Keşf*, I, 134-135; İbn Bâzîs, *a.g.e.*, I, 192; Zihni, *el-Kavlî's-Sedid*, s. 64; Çavsânî, *İlmü't-Tecvîd*, s. 108.

- 1- "ر" "ل" : ﴿ قُل رَّبِّ ﴾ ﴿ بَل رَفَعَهُ اللَّهُ ﴾
 2- "ك" "ق" : ﴿ أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ ﴾

Bu grupta "ل: lâm" önce gelir ve bu idğâm "ل: lâm" harfinin tam idğâm yapılarak "ر: ra" harfine dönüşmesi şeklinde uygulanır. "ر: Ra" harfinin önce gelmesi halinde ise idğâm yapılmaz, her harf mahrecinden telâffuz (izhâr) edilmek suretiyle okunur. "ل: Lâm" harfinin "ر: ra"ya idğâmında kıraat imamları arasında ittifak bulunduğundan hükmü vaciptir.¹⁸⁶

İkinci grubun tek örneği أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ (Mürselât, 77/20) âyetidir. Buradaki idğâm, tam veya nakıs yapılabilir ama tam idğâm yapılması tercih edilmiştir.¹⁸⁷

f) İdğâm-ı Şemsiyye

"Lâm-ı tarif"nin, kendisinden sonra gelen on dört şemsi harften birine idğâm edilerek okunmasına, "idğâm-ı şemsiyye" denir.¹⁸⁸

İdğâm-ı şemsiyye harfleri, şu beyti meydana getiren kelimelerin ilk harfleridir:

تُبُّ ثُمَّ دَعَّ ذَبَابًا رَمَى زِدَّ سُمْعَةً

شِمَّ صَدَرَ ضَيْفٍ طَابَ ظَنُّ لَهُ نِعَمٌ¹⁸⁹

¹⁸⁶ İbn Bâziş, *İknâ'*, I, 192; Şâtübî, *Hırzû'l-Emânî*, s. 23; Muhammed Mekki, *Nihâye*, s. 115-116.

¹⁸⁷ Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 33; Çavsânî, *İlmü't-Tecvid*, s. 108.

¹⁸⁸ İbn Cezerî, *Neşr*, I, 221; Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müstefid*, s. 46; Çavsânî, *a.g.e.*, s. 103.

¹⁸⁹ Karabâşî, *Tecvid*, s. 16. Yukarıdaki beytin birinci satırında insanın kendi durumu nu ve iç dünyasını düzeltmesine, ikinci satırında ise dış dünyaya yani bireyi bulunduğu topluma faydalı bir hale gelmesine işaret edilmektedir: "Tevbe et, sonra bir daha günaha yaklaşma, günahı terket ki günah cehenneme götürür. Misafirini rahatlatır, onun isteklerine karşı duyarlı olursan onun hüsnü zannını kazanırsın. Böyle olursa ne güzel olur."

| | | | | | |
|-------------------|-------------------|---|-------------------|-----------------|---|
| ﴿ الشَّاهِدُ ﴾ | ﴿ الشُّكُورُ ﴾ | ش | ﴿ التَّالِيَاتُ ﴾ | ﴿ التَّوْبَةُ ﴾ | ت |
| ﴿ الصَّالِحَاتُ ﴾ | ﴿ الصَّابِرَاتُ ﴾ | ص | ﴿ الثَّاقِبُ ﴾ | ﴿ الثَّوَابُ ﴾ | ث |
| ﴿ الضَّالِّينَ ﴾ | ﴿ الصَّفَادِعُ ﴾ | ض | ﴿ الدَّهْرُ ﴾ | ﴿ الدُّنْيَا ﴾ | د |
| ﴿ الطَّارِقُ ﴾ | ﴿ الطَّرِيقَةُ ﴾ | ط | ﴿ الذَّرَايَاتُ ﴾ | ﴿ الذِّكْرُ ﴾ | ذ |
| ﴿ الظُّلُمَاتُ ﴾ | ﴿ الظَّاهِرُ ﴾ | ظ | ﴿ الرَّحْمَنُ ﴾ | ﴿ الرَّحِيمُ ﴾ | ر |
| ﴿ اللَّذَانِ ﴾ | ﴿ اللَّيْلُ ﴾ | ل | ﴿ الزَّكَاةُ ﴾ | ﴿ الزُّخْرُفُ ﴾ | ز |
| ﴿ النَّعِيمُ ﴾ | ﴿ النَّصِيرُ ﴾ | ن | ﴿ السَّاعَةُ ﴾ | ﴿ السَّمَاءُ ﴾ | س |

Bu idğâmda “lâm”, mahreçleri arasındaki yakınlık sebebiyle kendinden sonra gelen şemsî harfe katılır.¹⁹⁰ Yani “lâm-ı tarif” okunmaz, şemsî harfin cinsine çevrilir ve şemsî harf şeddeli olarak okunur.

İdğâm-ı şemsiyye, ğunneli veya ğunnesiz olmak üzere ikiye ayrılır:

İdğâm-ı Şemsiyye Mealğunne: Lâm-ı tarifden sonra “nûn” harfi geldiğinde, idğâm-ı şemsiyye mealğunne olur:¹⁹¹

﴿ النَّاهُونَ ﴾ ﴿ النَّاسُ ﴾ ﴿ وَ النَّجْم ﴾

Bu idğâm, ğunneli ve tam idğâmdır.

İdğâm-ı Şemsiyye Bilâğunne: Lâm-ı tarifden sonra nûn dışında kalan şemsî harflerden biri geldiğinde, idğâm-ı şemsiyye bilağunne olur:¹⁹²

﴿ التَّائِبُ ﴾ ﴿ السَّلَامُ ﴾ ﴿ الشَّاكِرُ ﴾

¹⁹⁰ Mekkî, *Keşf*, I, 141.

¹⁹¹ Karabâşî, *Tecvid*, s. 16.

¹⁹² Karabâşî, *a.g.e.*, s. 16.

Bu idğâm ise ğunnesiz ve tam idğâmdır.

İsm-i mevsüller isim cinsinden kabul edildiğinden ﴿الَّتِي﴾ ve ﴿الَّذِي﴾ kelimelerini idğam-ı şemsiyye kapsamında değerlendirmek mümkündür. Ancak bu kelimelerin tekil hallerinde idğâm-ı şemsiyyenin lââmı görülmez, tesniyelerinde bu lââmı açıkça görmek mümkündür.

İdğâm-ı şemsiyyenin hükmü vaciptir.¹⁹³

6. İdğâmın Faydası

İdğâmın faydası, okuyuşta kolaylık sağlamaktır.¹⁹⁴ Çünkü idğâmlı okuyuşta dil, tek harf varmış gibi mahreci bir kez, idğâm-sız okuyuşta ise iki kez kullanır.¹⁹⁵

7. İdğâmından Sakınılması Gereken Harfler

a) ع: ayn, غ: ğayn ve ح: hâ

“ع: ayn”ın, “غ: ğayn”a veya “ح: hâ”nın “ع: ayn”a veya tersi idğâmlı okuyuş caiz değildir.¹⁹⁶

﴿وَأَسْمَعُ غَيْرَ مُسْمَعٍ﴾ ﴿أَفْرِغْ عَلَيْنَا﴾ ﴿فَاصْفَحْ عَنْهُمْ﴾

b) د: Dâl

“د: dâl” harfinin, “ض: dâd” harfine idğâmı da caiz değildir.¹⁹⁷

﴿قَدْ ضَلَلْتُمْ﴾ ﴿قَدْ ضَلُّوا﴾

¹⁹³ Husarî, *Ahkâmu Kirâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 189.

¹⁹⁴ Mekkî, *Keşf*, I, 134; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 104.

¹⁹⁵ Mekkî, *a.g.e.*, I, 134; İbn Bâziş, *İknâ'*, I, 164; Ebû Şâme, *İbrâz*, IV, 119.

¹⁹⁶ İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 172.

¹⁹⁷ İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 239.

c) Ra: ر

“ر: Ra” harfinin, “lâm”a idğâmı da caiz değildir.¹⁹⁸

﴿ اِعْفِرْ لَنَا ﴾ ﴿ يَنْشُرْ لَكُمْ ﴾ ﴿ وَاَصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهِ ﴾

d) ض: dâd

“ض: dâd” harfinin, “ت: tâ” ve “ط: ta” harflerine idğâmı caiz değildir. Bu harfin apaçık okunması hususunda farklı görüş yoktur.¹⁹⁹

﴿ مَرَضْتُ ﴾ ﴿ قَبِضْتُ ﴾ ﴿ فَمَنْ اضْطَرَّ ﴾ ﴿ اَقْرَضْتُمْ ﴾

e) ف: fâ

“ف: fâ” harfinin, mahreçleri aynı olan “م: mîm”, “و: vâv” ve “ب: bâ” harflerine idğâmı caiz değildir.²⁰⁰ Bu sebeple aşağıdaki âyetlerde yer alan bu harfler arasında idğâm yapılamaz:

﴿ تَلَقَّفْ مَا صَنَعُوا ﴾ ﴿ لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ ﴾
﴿ اِنْ نَشَا نَحْصِفْ بِهِمِ الْاَرْضَ ﴾

f) م: mîm

“م: mîm” harfinin de “ف: fâ” ve “و: vâv” harflerine idğâmı caiz değildir.²⁰¹

﴿ قُمْ فَانْدِرْ ﴾ ﴿ وَمَنْ يُسَلِّمْ وَجْهَهُ اِلَى اللّٰهِ ﴾

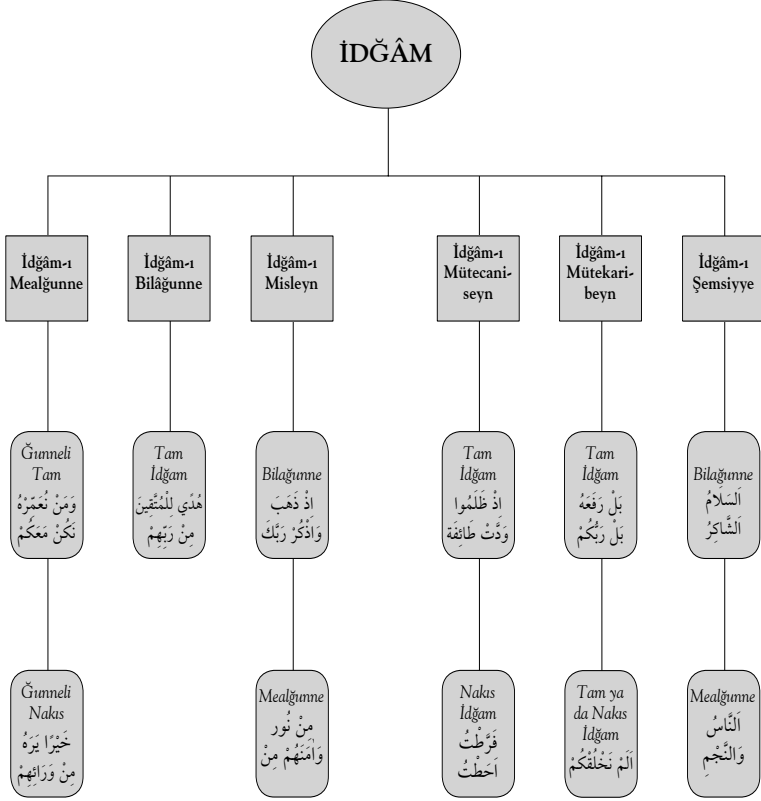
¹⁹⁸ İbn Bâziş, *İknâ'*, I, 189. Ebû Amr, 'ra' harfinin müdğâm olması hâlinde de idğâm yapar.

¹⁹⁹ İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 188.

²⁰⁰ İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 176.

²⁰¹ İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 177.

8. İdğâm Şeması



C. İHFÂ

1. İhfânın Tanımı

İhfâ sözlükte, “gizlemek” demektir.²⁰² Tecvid ilminde ise; “الإخفاء؛ حالة بين الإظهار والإدغام عارية عن التشديد مع بقاء الغنة”²⁰³ “İhfâ, izhâr ile idğâm arasında, ğunneli ama şedde yapılmayan bir okuyuştur.” diye tarif edilmiştir. Bu tecvid kuralı uygulanırken izhâr veya idğâm yapılmaz ve ğunnenin icrasına dikkat edilir.²⁰⁴

2. İhfâ Çeşitleri

İhfâ, sakın nûn ve tenvinin ihfâsı ve sakın mîmin ihfâsı olmak üzere ikiye ayrılır. İhfâda ya harfin zatı yok olup sıfatı kalır –sakin nûnun kaybolup ğunnesinin kalması gibi– ya da mahrece temasın zayıflığı sebebiyle, harfin cılız bir şekilde telaffuzuyla gücü gizlenir –sakin mîmin ihfâsında olduğu gibi–.

a) Sakin Nûn ve Tenvinin İhfâsı

Sakin nûn veya tenvinden sonra ihfâ harflerinden biri gelirse “ihfâ” olur.²⁰⁵

İhfâ harfleri on beş tane olup şu beytin kelimelerinin ilk harflerinde görülür:

صِفْ ذَا نَنَا جُودَ شَخْصِ قَدْ سَمَا كَرَمًا
ضَعْ ظَالِمًا زِدْ تُقَا دُمُ طَالِبًا فَتْرَى²⁰⁶

²⁰² Râzî, *Muhtârü's-Sihâh*, s. 183; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 124; Kabbânî, *Kifâ-yeti'l-Müstefîd*, s. 37; Çavsânî, *İlmü't-Tecvid*, s. 32.

²⁰³ Karabâşî, *Tecvid*, s. 11.

²⁰⁴ Bkz. Mekkî, *Keşf*, I, 166-167; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 124; Zihni, *el-Kavlü's-Sedîd*, s. 75.

²⁰⁵ Mekkî, *a.g.e.*, I, 166; İbn Bâziş, *İknâ'*, I, 258; Zihni, *a.g.e.*, s. 75; Kabbânî, *a.g.e.*, s. 37; Çavsânî, *a.g.e.*, s. 32.

²⁰⁶ Karabâşî, *a.g.e.*, s. 11; Kabbânî, *a.g.e.*, s. 38. "Anlatacaksan, cömertlikle değer

Sakin nûn veya tenvin ile ihfâ harflerinden birinin aynı kelimedede bulunmasıyla meydana gelen ihfâya, “ihfâ-i eam”, ayrı kelimelerde bulunmasıyla meydana gelen ihfâya, “ihfâ-i ehass” denir:²⁰⁷

| Ihfâ-i Eamm | Ihfâ-i Ehass |
|-----------------------|----------------------------|
| ﴿ أَنْتُمْ ﴾ ت | ﴿ أَنْ تَتُوبَا ﴾ ا |
| ﴿ الْأُنثَى ﴾ ث | ﴿ مِنْ ثَمَرِهِ ﴾ م |
| ﴿ يُنْجِيكُمْ ﴾ ج | ﴿ مِنْ جَاءٍ ﴾ م |
| ﴿ عِنْدَهُ ﴾ د | ﴿ مِنْ دُونِهِ ﴾ م |
| ﴿ لِتُنذِرَ ﴾ ذ | ﴿ وَ مِنْ ذُرِّيَّتِهِ ﴾ و |
| ﴿ أَنْزَلَ ﴾ ز | ﴿ مِنْ زُحْرُفٍ ﴾ م |
| ﴿ مَا نَنْسَخْ ﴾ س | ﴿ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ﴾ ع |
| ﴿ أَنْشَأْنَاكُمْ ﴾ ش | ﴿ فَمَنْ شَهِدَ ﴾ ف |
| ﴿ أَنْصَارًا ﴾ ص | ﴿ وَلَمَنْ صَبَرَ ﴾ و |
| ﴿ مَنْضُودٍ ﴾ ض | ﴿ وَمَنْ ضَلَّ ﴾ و |
| ﴿ أَنْطَلِقُوا ﴾ ط | ﴿ مِنْ طِينٍ ﴾ م |
| ﴿ أَنْظُرُوا ﴾ ظ | ﴿ مِنْ ظَهِيرٍ ﴾ م |
| ﴿ يُنْفِقُونَ ﴾ ف | ﴿ مِنْ فِتْنَةٍ ﴾ م |
| ﴿ يَنْقَلِبْ ﴾ ق | ﴿ وَ إِنْ قِيلَ ﴾ و |
| ﴿ مِنْكُمْ ﴾ ك | ﴿ مَنْ كَانَ ﴾ م |

kazanan, bu yönüyle övgüye layık olan cömert kişiyi anlat, onu öv. Zâlimi yer takvayı arttırmaya çalış öğrenmeye araştırmaya devam et sonra bunun mükafatını elde edersin."

²⁰⁷ Bkz. Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 49.

Sakin nûn ve tenvinin ihfâsında, gizlenen, bizzat nûn veya aynı hükmü taşıyan tenvindir.²⁰⁸ İhfâ yapılırken nûn harfi -dil mahrece temas etmediği için- ne izhârda olduğu gibi apaçık okunmakta ne de -kendisinden sonra gelen harfe katıldığı ve ğunne sıfat baki kaldığı için- idğâm da olduğu gibi diğer harfe katılmaktadır.²⁰⁹ Dolayısıyla ihfâ, onu en iyi uygulayan bir üstattan öğrenilmelidir.²¹⁰

Uygulanması hususunda kıraat imamlarının ittifak ettiği²¹¹ ihfânın hükmü vaciptir.²¹² İhfâ, bir harften çok, iki harften az tutulur.²¹³

b) Sakin Mîmin İhfâsı

Sakin mîm'den sonra "bâ" harfi bulunursa "ihfâ" olur.²¹⁴ Bu ihfâ, "mîm" ve "bâ" harflerinin mahrecinin dudak olması sebebiyle "dudak ihfâsı" anlamına gelen "ihfâ-i şefevî" diye de isimlendirilir.²¹⁵

Bu ihfâda sakin mîm, birinci kelimenin sonunda, bâ harfi ise diğer kelimenin başında yer almaktadır:²¹⁶

﴿ أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا ﴾ ﴿ تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ ﴾ ﴿ كُنتُمْ بِهِ ﴾
﴿ وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ ﴾ ﴿ يَعْتَصِمُ بِاللَّهِ ﴾ ﴿ هُمْ بِشَهَادَاتِهِمْ ﴾

²⁰⁸ Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 124.

²⁰⁹ Husarî, *Ahkâmü Kirâati'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, s. 151.

²¹⁰ Nelson, *The Art of Reciting The Qur'an*, s. 15.

²¹¹ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 124.

²¹² Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müstefid*, s. 38.

²¹³ Karakılıç, *Tecvid İlmî*, s. 59.

²¹⁴ Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 44; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 126; Ebû Rîme; *Hidâyetü'l-Müstefid*, s. 16; Kabbânî, *a.g.e.*, s. 40; Çavsânî, *İlmü't-Tecvid*, s. 36.

²¹⁵ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 127; Ebû Rîme; *a.g.e.*, s. 16; Demşekiyye, Şeyh Hasan, *Hidâyetü'l-Mübtedîm ilâ Tecvidi'l-Kitâbi'l-Mübîn*, 2. Baskı, Beyrut-1407/1986, s. 16; Kabbânî, *a.g.e.*, s. 40.

²¹⁶ Husarî, *a.g.e.*, s. 177.

Sakin mîmin ihfâsında yapılan, mîm harfinin zatının yok edilmesi değil, mahrecinin zayıflatılmasıdır. Dolayısıyla mahreci dudak olan mîm harfinde ihfâ, bu harfin telaffuzu anında dudakları mümkün olduğunca hafif ve sıkmadan kapatmak suretiyle yapılır.²¹⁷

Dudak ihfâsı, hüküm olarak her ne kadar vacip değilse de; bâ harfinden önce gelen mîmde uygulanan ve tercih edilen görüş, onun ihfâlî okunmasıdır.²¹⁸

Sakin mîmin ihfâsı da bir harften çok, iki harften az tutulur.²¹⁹

D. İKLÂB

İklâb sözlükte, “bir şeyi değiştirmek”, “bir halden başka bir hale çevirmek”²²⁰ anlamına gelmektedir. Tecvid ilminde ise;

”الْإِقْلَابُ؛ هُوَ قَلْبُ النُّونِ السَّاكِنَةِ أَوْ التَّنْوِينِ مِمَّا خَالِصَةً
وَإِخْفَاؤُهَا عِنْدَ الْبَاءِ بَعْنَةً“²²¹

“İklâb, sakın nûn veya tenvini tam bir mîme çevirmek ve ‘bâ’ harfinden önce bu mîmi ğunne ile ihfâ etmektir.” diye tarif edilir.

Sakin nûn veya tenvinden sonra “bâ” harfi gelirse “iklâb” olur.²²²

²¹⁷ Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 125; Husarî, *Ahkâmü Kirâati'l-Kurâni'l-Kerîm*, s. 165. İhfâ-i şefevî ve iklâb arasındaki uygulamada orataya çıkan benzerlik sebebiyle İbn Cezerî, bu iki tecvid kuralı arasında bir fark olmadığını ileri sürmüştür (İbn Cezerî, *Neşr*, II, 26).

²¹⁸ Bkz. Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 127; Demşekiyye, *Hidâye*, s. 16; Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müstefid*, s. 40-41. Bu durumdaki mîmin izhârlı okunması ile ilgili görüş için bkz. Husarî, *a.g.e.*, s. 176.

²¹⁹ Bkz. Karakılıç, *Tecvid İlmî*, s. 59.

²²⁰ Yesûî, *Müncid*, s. 751.

²²¹ Karabâşî, *Tecvid*, s. 12.

²²² Mekkî, *Keşf*, I, 165; İbn Bâziş, *İknâ'*, I, 257; Ebû Şâme, *İbrâz*, II, 74; Suyûtî, *İtkân*,

İklâb uygulamasının örneklerini aynı kelimedede de, iki ayrı kelimedede de görmek mümkündür:²²³

﴿ قُلْ مَنْ بِيَدِهِ ﴾ ﴿ يَنْبُوْعًا ﴾ ﴿ عَلَيَّمِ بَدَاتِ الصُّدُوْرِ ﴾
 ﴿ مِنْ يُبُوْتِكُمْ ﴾ ﴿ وَمَا يَنْبَغِي ﴾ ﴿ ضَرْبًا بِالْيَمِيْنِ ﴾
 ﴿ مِنْ بَيْتِي اَدَمَ ﴾ ﴿ اِذْ اَنْبَعَثَ ﴾ ﴿ ذَهَابٍ بِهٖ ﴾

İklâbda; sakin nûn veya tenvin bir mîme çevrilir, bu mîm de ğunne yapılarak ihfâ edilir.²²⁴ Burada mîmin ihfâsından maksat gizlenmesi değil, ihfâ-i şefevîde olduğu gibi mahrecinin zayıflatılmasıdır.²²⁵

İklâbda sakin nûn ve tenvinin gerçek ve tam bir mîme dönüşümü²²⁶ söz konusu olduğundan, iklâb yaparken dudakların kapanması zorunludur. Bu sebeple ihfâ yapar gibi dudaklar açık bir halde iklâb yapılamaz.

Gerek “mîm” gerek “bâ” harfinin mahrecinin dudak olması sebebiyle iklâb yapmak, telaffuzda bir kolaylık sağlar.²²⁷

Kıraat imamlarının ittifakı²²⁸ olduğu için iklâbın hükmü vaciptir.²²⁹ İklâbın süresi, bir elif miktarından fazla, iki elif miktarından azdır.²³⁰

I, 300; Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 48; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 122; Zihni, *el-Kavli's-Sedîd*, s. 77.

²²³ Mekkî, *Keşf*, I, 165; İbn Bâziş, *İknâ'*, I, 257; Ebû Şâme, *İbrâz*, II, 74; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 122.

²²⁴ Ebû Şâme, *a.g.e.*, II, 74; Zihni, *a.g.e.*, s. 77-78.

²²⁵ Husarî, *Ahkâmu Kırrâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 165.

²²⁶ Bkz. İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 257.

²²⁷ Ebû Şâme, *a.g.e.*, II, 74.

²²⁸ Mekkî, *a.g.e.*, I, 165; İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 257; Şâtîbî, *Hırzî'l-Emânî*, s. 24.

²²⁹ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 122.

²³⁰ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s. 350.

E. SEKTE

Sekte sözlükte, “susmak”, “sözü kesmek”²³¹ ve “sönmek”²³² gibi anlamlar taşır. Tecvid ıstılahında,

“السَّكْتَةُ؛ قَطْعُ الصَّوْتِ دُونَ النَّفْسِ”²³³

“Sekte, (tilâvet esnasında) nefes almadan sesi kesmek” diye tarif edilir.

Sekte vasla özgü olup²³⁴ müddeti -okuyuş tarzı dikkate alınarak- bir eliftir.

Kıraat imamımız Âsım, dört yerde sekte yapmıştır. Bu sekte-lerden ikisi elif, ikisi sükûn üzere icra edilir:

Kehf Sûresi

Kehf Sûresi'nin birinci ve ikinci âyetleri “عَوَجًا” ile “قَيْمًا” kelimeleri arasındaki sekte, elif üzere yapılır.²³⁵

Yapılış Şekli: “عَوَجًا” kelimesindeki tenvin, elife dönüştürülerek²³⁶ “عَوَجًا” şeklinde nefes almadan bir elif miktarı durup daha sonra diğer kelimeye geçilir.²³⁷

Sebebi: “قَيْمًا” kelimesi, üzerinde sekte yapılan “عَوَجًا” kelimesinin sıfatı olmadığından; sekte yapmak suretiyle “sıfat mevsuf ilişkisi ihtimali” zihinlerden giderilmiş olur.²³⁸ Böylelikle “âyetin mânâsının yanlış anlaşılma ihtimali önlenmiş ve kastedilen mânânın anlaşılması sağlanmış olur”.²³⁹

²³¹ Râzî, *Muhtârü's-Sihâh*, s. 306; Yesûî, *Müncid*, s. 341.

²³² Râzî, *a.g.e.*, s. 306.

²³³ Karabâsî, *Tecvid*, s. 21.

²³⁴ Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 48.

²³⁵ Ebû Şâme, *Ibrâz*, III, 327; Dimyâtî, *İthâf*, I, 224; II, 208; Muhaysin, *Mühezzeb*, II, 105.

²³⁶ Ebû Şâme, *a.g.e.*, III, 327.

²³⁷ Muhaysin, *a.g.e.*, II, 105.

²³⁸ Ebû Şâme, *a.g.e.*, III, 327; Husarî, *Ahkâm*, s. 258; Muhaysin, *a.g.e.*, II, 105-106.

²³⁹ Muhaysin, *a.g.e.*, II, 105-106.

Hükmi: Burada sekte yapmak caiz olmakla birlikte,²⁴⁰ âyet sonu olduğu için vakıf yapmak daha uygundur.²⁴¹

Yâsîn Sûresi

Yâsîn Sûresi'nin 52. âyetindeki “مِنْ مَرْقَدَنَا” ile “هَذَا” kelimeleri arasındaki sekte, elif üzere yapılır.²⁴²

Yapılış Şekli: “مِنْ مَرْقَدَنَا” kelimesinde nefes almadan bir elif miktarı durup daha sonra “هَذَا” kelimesine geçmek suretiyle yapılır.²⁴³

Sebebi: “هَذَا” kelimesinin, “مِنْ مَرْقَدَنَا” kelimesinin sıfatı olabileceği şüphesini izale etmektir.²⁴⁴

Bu iki kelime arasında sekte yapmakla, iki ayrı grubun (meleklerin ve kâfirlerin) sözü birbirinden ayrılmış olur.²⁴⁵

Hükmi: Burada sekte yapmak caiz olmakla birlikte,²⁴⁶ vakıf yapmak daha uygundur.²⁴⁷

Kıyâme Sûresi

Kıyâme Sûresi'nin 27. âyetindeki “مَنْ” ile “رَاقٍ” kelimeleri arasındaki sekte, sükûn üzere yapılır.²⁴⁸

Yapılış Şekli: “مَنْ” kelimesindeki “nûn” üzerinde, bir elif mik-

²⁴⁰ Muhaysin, *Mihezzeb*, II, 105.

²⁴¹ Bkz. ed-Dânî, Ebû Amr Osman b. Saîd, *el-Müktefâ fi'l-Vakfi ve'l-İbidâ*, Thk. Yusuf Abdurrahman el-Meraşlı, Müessesetü'r-Risâle, I. Baskı, Beyrut-1404/1984, s. 366.

²⁴² Ebû Şâme, *İbrâz*, III, 328; Dimyâtî, *İthâf*, I, 224; II, 402; Muhaysin, *a.g.e.*, II, 291.

²⁴³ Muhaysin, *a.g.e.*, II, 291.

²⁴⁴ Ebû Şâme, *a.g.e.*, III, 328; Dimyâtî, *a.g.e.*, II, 402; Muhaysin, *a.g.e.*, II, 291.

²⁴⁵ Bkz. Dâni, *a.g.e.*, s. 474; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 179.

²⁴⁶ Muhaysin, *a.g.e.*, II, 291.

²⁴⁷ Bkz. Dâni, *a.g.e.*, s. 474.

²⁴⁸ Ebû Şâme, *a.g.e.*, III, 328; Aliyyü'l-Kârî, *Mimeh*, s. 48; Dimyâtî, *a.g.e.*, I, 224; II, 574; Muhaysin, *a.g.e.*, II, 436.

tarı nefes almadan durup daha sonra “زاق” kelimesine geçmek suretiyle yapılır.²⁴⁹

Sebebi: Sekte yapmak suretiyle “idğâma mâni olunmuş”, “çorbacı” anlamına gelen ve âyetin mânâsıyla alakası olmayan “مَرَّاق” kelimesinin meydana gelmesi önlenmiş olur.²⁵⁰

Hükmi: Kıyâme Sûresi’nde sekte yapmak evlâdır.

Mutaffifîn Sûresi

Mutaffifîn sûresinin 14. âyetindeki “بُلْ” ile “زَانْ” kelimeleri arasındaki sekte de sükûn üzere yapılır.²⁵¹

Yapılış Şekli: Burada sekte, “بُلْ” kelimesindeki “lâm” üzerinde nefes almaksızın bir elif durup daha sonra “زَانْ” kelimesine geçmek suretiyle yapılır.²⁵²

Sebebi: Sekte yapmak suretiyle “idğâma mâni olunmuş” ve “küpçü” anlamına gelip âyetin mânâsıyla alâkası olmayan “بِرَّانْ” kelimesinin meydana gelmesi önlenmiş olur.²⁵³

Hükmi: Mutaffifîn Sûresi’nde sekte yapmak evlâdır.

Âsım kıraatinde, bu dört yerden başka bazı yerlerde, “هـ: hê” harfi üzerinde birkaç sekte daha yapılmaktadır. Hâ-i sekte denilen bu sekteyi, şu şekilde ele almamız mümkündür:

Hâ-i Sekte

Bu sekte, sonlarında “hê” harfi bulunan bazı kelimelerde yapılmaktadır.²⁵⁴ Üzerinde cezim bulunduğundan zamirden de

²⁴⁹ Muhaysin, *Mühezzeb*, II, 436; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 179.

²⁵⁰ Muhaysin, *a.g.e.*, II, 436.

²⁵¹ Ebû Şâme, *Ibrâz*, III, 328; Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 48; Dimyâtî, *İthâf*, I, 224; II, 596; Muhaysin, *a.g.e.*, II, 450.

²⁵² Muhaysin, *a.g.e.*, II, 450.

²⁵³ Muhaysin, *a.g.e.*, II, 450.

²⁵⁴ Yesûî, *Müncid*, s. 341.

kolayca ayırt edilebilen bu harfte sekte, kelimelerin son harfinin harekesini korumak için yapılmaktadır.²⁵⁵

Asım kıraatine göre “hâ-i sekte” aşağıdaki âyetlerde yer almaktadır:

- 1- ﴿ لَمْ يَسْنَئْ ﴾ (Bakara, 2/259),
- 2- ﴿ اِفْتِدْ ﴾ (En'âm, 6/90),
- 3- ﴿ كِتَابِيَّة ﴾ (Hâkka, 69/19, 29),
- 4- ﴿ حَسَابِيَّة ﴾ (Hâkka, 69/19, 29),
- 5- ﴿ مَالِيَّة ﴾ (Hâkka, 69/28),
- 6- ﴿ سُلْطَانِيَّة ﴾ (Hâkka, 69/29),
- 7- ﴿ مَالِيَّة ﴾ (Hâkka, 69/28),
- 8- ﴿ مَا هِيَ ﴾ (Kâria, 101/10).

Âsım kıraatine göre bu yedi kelimedeki “hê: ۛ” harfleri, vasıl halinde sekte yapmak suretiyle okunur.²⁵⁶ Sekte, vasıl haline mahsus bir okuyuş olduğundan; bu kelimelerde vakıf yapılması halinde sekte yapılmaz.

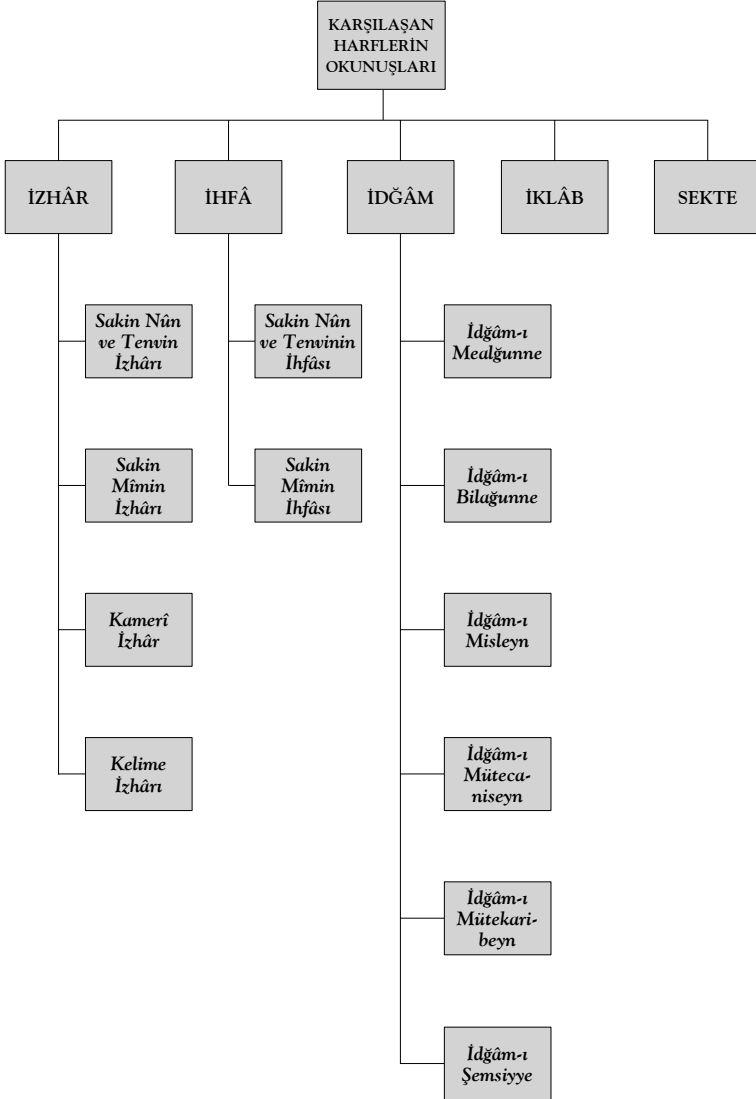
Bu kelimelerde sekte; “hê: ۛ” harfi telâffuz edilip, nefes almaksızın bir elif miktarı durularak sonraki kelimeye geçmek suretiyle yapılır.

Âsım kıraatine göre, gerek vakıf gerek vasıl hallerinde, bu “hê”ler okunur.

²⁵⁵ Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s. 400.

²⁵⁶ Bkz. Dimyâtî, *İthâf*, I, 324-325; Karabâşî, *Tecvid*, s. 21.

F. KARŞILAŞAN HARFLERİN ŞEMASI



III. HARFLERİN KALIN, İNCE VE VURGULU OKUNUŞU



A. HARFLERİN KALIN VE İNCE OKUNUŞU

Kur'ân harflerinin her biri ince veya kalın okunurlarken, ra harfi ve lafza-i Celâl'in lâmı, daha farklı okunabilir.

1. Ra Harfinin Okunuşu

Ra harfi ince, kalın ve hulf (aynı kelimedede hem ince hem kalın) olmak üzere üç şekilde okunur:²⁵⁷

a) Ra Harfinin Kalın Okunuşu

Ra harfinin kalın okunmasına “tefhim” denir.²⁵⁸ Âsım kıraatine göre ra harfi beş yerde kalın okunur:

1- “Ra” harfi, harekesi üstün ya da ötre olduğunda kalın okunur:²⁵⁹

²⁵⁷ Ebû Rîme, *Hidâyetü'l-Müstefid*, s. 29; Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müstefid*, s. 48; Ğavsânî, *İlmü't-Tecvîd*, s. 98.

²⁵⁸ Bkz. İbn Bâziş, *İknâ'*, I, 324; Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 29; Dimyâtî, *İthâf*, I, 295; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 93; Ebû Rîme, *a.g.e.*, s. 29; Ğavsânî, *a.g.e.*, s. 98.

²⁵⁹ İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 324; Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 29-30; Dimyâtî, *a.g.e.*, I, 296, 302; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 95; Ebû Rîme, *a.g.e.*, s. 29; Zihni, *el-Kavlî's-Sedîd*, s. 41; Kabbânî, *a.g.e.*, s. 48; Ğavsânî, *a.g.e.*, s. 99.

﴿ أَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًا ﴾ ﴿ نَاصِرَةً إِلَيَّ رَبِّهَا نَازِرَةً ﴾
 ﴿ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴾ ﴿ وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ ﴾
 ﴿ رَحْمَةً مِن رَّبِّي ﴾

2- “Ra” harfi sakin (cezimli), kendinden önceki harfin harekesi, üstün ya da ötre olduğunda kalın okunur:²⁶⁰

﴿ أَرْسَلْنَا ﴾ ﴿ قُرْآنًا ﴾ ﴿ مُرْشِدًا ﴾ ﴿ فُرْقَانًا ﴾ ﴿ بُرْهَانًا ﴾

3- “Ra” harfi ve öncesindeki harf sakin olup, bu sakin harften önceki harfin üstün ya da ötreli olması halinde “ra” yine kalın okunur:²⁶¹

﴿ اللَّهُ نُورٌ ﴾ ﴿ مِن كُلِّ أَمْرٍ ﴾
 ﴿ وَالْعَصْرِ ﴾ ﴿ مَطْلَعِ الْفَجْرِ ﴾ ﴿ عَزِيزِ غَفُورٍ ﴾

4- “Ra” harfi sakin olup, öncesinde ârîzî kesreye sahip bir harf, ya da hemze-i vasil bulunduğu “ra” yine kalın okunur:²⁶²

﴿ أَمْ أَرْتَابُوا ﴾ ﴿ أَرْجِعِي ﴾ ﴿ لِمَنِ ارْتَضَى ﴾ ﴿ رَبِّ ارْجِعُونِ ﴾

5- “Ra” harfi sakin, öncesinde esreli bir harf sonrasında da, üstünlü “ص: sad”, “ط: ta” veya “ق: kaf” harflerinden birinin bulunması halinde “ra” yine kalın okunur:²⁶³

﴿ بِالْمِرْصَادِ ﴾ ﴿ مِرْصَادًا ﴾ ﴿ اِرْصَادًا ﴾ ﴿ فِرْقَةً ﴾ ﴿ قِرطَاسٍ ﴾

²⁶⁰ İbn Bâziş, *İknâ'*, I, 326; Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 29-30; Dimyâtî, *İthâf*, I, 303; Ebû Rîme, *a.g.e.*, s. 29; Kabbânî, *a.g.e.*, s. 48; Ğavsânî, *a.g.e.*, s. 99.

²⁶¹ Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 30; Karabâşi, *Tecvid*, s. 19.

²⁶² İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 326; Şâtıbî, *Hırzû'l-Emânî*, s. 29; Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 29; Dimyâtî, *a.g.e.*, I, 304; Ebû Rîme, *a.g.e.*, s. 29; Zihni, *a.g.e.*, s. 42; Kabbânî, *a.g.e.*, s. 48; Ğavsânî, *a.g.e.*, s. 99.

²⁶³ Mekkî, *Keşf*, I, 210; İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 326; Şâtıbî, *a.g.e.*, s. 29; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 97; Ebû Rîme, *a.g.e.*, s. 29; Zihni, *a.g.e.*, s. 42; Kabbânî, *a.g.e.*, s. 48; Ğavsânî, *a.g.e.*, s. 99.

Kur'ân-ı Kerim'de bu gruba örnek olarak sadece yukarıdaki beş kelime bulunmaktadır.²⁶⁴

b) Ra Harfinin İnce Okunuşu

Ra harfinin ince okunmasına “terkîk” denir.²⁶⁵ Âsım kıraatine göre ra harfi beş yerde ince okunur:

1- “Ra” harfi esreli olduğunda ince okunur:²⁶⁶

﴿ يُرِيدُ اللَّهُ ﴾ ﴿ أَنْذِرِ النَّاسَ ﴾ ﴿ بِالْبُرِّ ﴾
﴿ بِحُورٍ عَيْنٍ ﴾ ﴿ وَلَمْ أُشْرِكْ ﴾

2- “Ra” harfi sakin, kendinden önceki harf esreli olduğunda ince okunur:²⁶⁷

﴿ وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ ﴾ ﴿ وَاسْتَغْفِرْ لِدُنْيِكَ ﴾
﴿ أَنْذِرْ قَوْمَكَ ﴾ ﴿ وَاصْطَبِرْ ﴾ ﴿ فَكَبِّرْ ﴾

3- “Ra” harfi ve kendinden önceki harf sakin, onun önce-
sindeki harf de esreli olduğunda “ra” yine ince okunur.²⁶⁸

﴿ الذِّكْرُ ﴾ ﴿ الْخَبِيرُ ﴾ ﴿ الْبَصِيرُ ﴾ ﴿ قَدِيرٌ ﴾

4- “Ra” harfi sakin, kendinden önce lîn harflerinden olan bir “yâ” bulunduğu “ra” yine ince okunur.²⁶⁹

²⁶⁴ Dimyâtî, *İthâf*, I, 304.

²⁶⁵ Bkz. İbn Bâziş, *İknâ'*, I, 324; Dimyâtî, *a.g.e.*, I, 295; Ebû Rîme, *Hidâyetü'l-Müsteftîd*, s. 29; Ğavsânî, *İlmü't-Tecvîd*, s. 98.

²⁶⁶ İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 327; Şâtübî, *Hırzû'l-Emânî*, s. 28; Aliyyü'l-Kârî, *Mîneh*, s. 29-30; Dimyâtî, *a.g.e.*, I, 302; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 95; Ebû Rîme, *a.g.e.*, s. 30; Zihni, *el-Kavli's-Sedîd*, s. 41; Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müsteftîd*, s. 49; Ğavsânî, *a.g.e.*, s. 98.

²⁶⁷ İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 327; Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 29-30; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 97-98; Ebû Rîme, *a.g.e.*, s. 30; Zihni, *a.g.e.*, s. 42; Kabbânî, *a.g.e.*, s. 49; Ğavsânî, *a.g.e.*, s. 98.

²⁶⁸ Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 30; Kabbânî, *a.g.e.*, s. 49; Ğavsânî, *a.g.e.*, s. 98.

²⁶⁹ Şâtübî, *a.g.e.*, s. 29; Ebû Rîme, *a.g.e.*, s. 30; Ğavsânî, *a.g.e.*, s. 98. Kur'ân-ı Ke-

﴿ سَيِّرٌ ﴾ ﴿ طَيْرٌ ﴾ ﴿ خَيْرٌ ﴾

5- “Ra” harfinde imâle yapıldığında da ince okunur. Bunun Âsım kıraatindeki tek örneği Hûd sûresinin 41. âyetinde yer almaktadır:²⁷⁰

﴿ بِسْمِ اللّٰهِ مَجْرِيهَا ﴾

c) Ra Harfinin Hem İnce Hem Kalın Okunuşu

“Ra” harfinin aynı kelimedede hem ince, hem kalın okunmasına “hul’f” denir.²⁷¹ Âsım kıraatine göre ra harfi üç yerde hem ince hem kalın okunabilir:

1- “Ra” sakin, kendinden önce esreli bir harf, kendinden sonra da esreli bir istilâ harfi bulunduğu hem ince hem kalın okunabilir.²⁷² Bunun tek örneği فَرَقَ (Şuarâ, 26/63) kelimesidir.²⁷³

Bu kelimenin ince okunması tercih edilir.²⁷⁴

2- “Ra” sakin, kendinden önce sakin “sad” ve “ta” bulunup bunların öncesindeki harf esreli olduğunda “ra” harfi yine hem ince hem kalın okunabilir.²⁷⁵

﴿ اَدْخُلُوا مِصْرَہٗ ﴾ ﴿ عَيْنَ الْقَطْرِہٗ ﴾

Bu kelimelerin vakıf halinde ince veya kalın okunması, onların vasıl hallerine bakılarak değerlendirilmiştir. Buna göre

rim’de, diğer lîn harfi olan “vav” ve “râ”nın bir arada bulunduğu medd-i lînli bir örnek bulunmamaktadır.

²⁷⁰ Zihni, *el-Kavlî’-s-Sedîd*, s. 41

²⁷¹ Bkz. Şâtıbî, *Hırzî’l-Emânî*, s. 29; Aliyyü’l-Kârî, *Mîneh*, s. 31.

²⁷² Aliyyü’l-Kârî, *a.g.e.*, s. 31; Dimyâtî, *İthâf*, I, 304-305; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 97; Ebû Rîme, *Hidâyetü’l-Müstefîd*, s. 30; Kabbânî, *Kifâyetü’l-Müstefîd*, s. 49; Çavsânî, *İlmü’l-Tecvîd*, s. 100.

²⁷³ Şâtıbî, *a.g.e.*, s. 29.

²⁷⁴ Bkz. Mekkî, *Keşf*, I, 210; İbn Bâziş, *İknâ’*, I, 327; Zihni, *a.g.e.*, s. 42.

²⁷⁵ Aliyyü’l-Kârî, *a.g.e.*, s. 31; Dimyâtî, *a.g.e.*, I, 305; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 99; Husarî, *Ahkâmu Kıvâatü’l-Kur’ânî’l-Kerîm*, s. 148-149; Kabbânî, *a.g.e.*, s. 50; Çavsânî, *a.g.e.*, s. 100.

“مِضْرٌ” kelimesi üstünlü olduğu için kalın, “الْقَطْرُ” kelimesi de esreli olduğu için ince okunması tercih edilmiştir.²⁷⁶

3- Asıllarına bakılarak ince, vakıf halleri gözetilerek kalın okunabilen ra harfi:

“أَسْرٌ” ve “يَسْرٌ” kelimelerinin sonunda mahzup birer “yâ” harfi bulunmaktadır. Bu sebeple bu kelimeleri, asıllarını dikkate alarak ince okumak caizdir. Aynı kelimeleri, “ra” harfinin okunmasına dair genel kuralları dikkate alarak kalın okumak da caizdir. Bu kelimeleri, kalın okumak daha uygun görülmüştür.²⁷⁷

“Ra” Harfinde Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar

1- “Ra” harfi şeddeli olduğunda, ikinci “ra”ya itibar olunur: İkinci ra kalın okunuyorsa, birincisi de kalın okunur:

﴿ يَفِرُّ الْمَرْءُ ﴾ ﴿ مَرَّ السَّحَابُ ﴾ ﴿ مَسَّكُمُ الضُّرُّ ﴾

İkinci ra ince okunuyorsa, birincisi de ince okunur:

﴿ جَانِبَ الْبَرِّ ﴾ ﴿ مِنْ شَرِّ ﴾ ﴿ يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ ﴾

2- Art arda gelen ve aralarında idğâm söz konusu olmayan iki ra, kendi hareketleri dikkate alınarak okunmalıdır:

Birinci “ra”nın kalın, ikincisinin ince okunması gereken durumlarda her ikisinin de kalın veya her ikisinin de ince okunması hata olur:

﴿ بِشَرِّ كَالْقَصْرِ ﴾ ﴿ عَلَى سُرُرٍ مَوْضُونَةٍ ﴾ ﴿ الضَّرِّ ﴾

Birinci “ra”nın ince, ikincisinin kalın okunması gereken yerde her ikisinin de ince veya her ikisinin de kalın okunması yine hatadır:

﴿ وَقُدُورٍ رَسِيَّاتٍ ﴾

²⁷⁶ Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 99; Husarî, *Ahkâmü Kirâatî'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, s. 148-149.

²⁷⁷ Dimyâtî, *İthâf*, I, 306; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 99-100; Husarî, *a.g.e.*, s. 146-147.

2. Lafza-i Celâl'in Okunuşu

Lâm harfi, istifâl harflerinden olduğu için ince okunur.²⁷⁸ Fakat “Lafza-i Celâl”in “lâm”ının okunuşu, bir başkalık arz eder ve bulunduğu yere göre ince veya kalın okunabilir:

a) Lafza-i Celâl'in Kalın Okunuşu

Allah lafzındaki “lâm” harfinin kalın okunuşuna, “tağliz” denir.²⁷⁹ Tağliz ile okuyuş, “telâffuzda tazim ifadesi” dir.²⁸⁰

1- Lafza-i Celâl, başındaki vasıl hemzesi ile daima kalın okunur:²⁸¹

﴿ اللَّهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ ﴾

2- Başındaki hemze ile değil de, kendinden önceki harfin harekesiyle okunduğunda, bu harfin üstün ya da ötreli olması halinde yine kalın okunur.²⁸²

﴿ سُبْحَانَ اللَّهِ ﴾ ﴿ وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ ﴾ ﴿ نَسُوا اللَّهَ ﴾

﴿ سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ ﴾ ﴿ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ﴾

Lafza-i Celâl'in, bu yerlerde kalın okunması vaciptir.²⁸³

b) Lafza-i Celâl'in İnce Okunuşu

Lafza-i Celâl'in ince okunuşuna “terkik” denir.²⁸⁴ Terkik

²⁷⁸ Dimyâtî, *İthâf*, I, 307.

²⁷⁹ Bkz. Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 29-30; Dimyâtî, *a.g.e.*, I, 307; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 93.

²⁸⁰ Mekkî, *Keşf*, I, 219; Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 32.

²⁸¹ Mekkî, *a.g.e.*, I, 219; Dimyâtî, *a.g.e.*, I, 307; Zihni, *el-Kavlü's-Sedîd*, s. 40.

²⁸² Mekkî, *a.g.e.*, I, 219; İbn Bâziş, *İknâ'*, I, 337; Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 31-32; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 100; Zihni, *a.g.e.*, s. 40; Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müstefid*, s. 46; Ğavsânî, *İlmü't-Tecvîd*, s. 103.

²⁸³ Husarî, *Ahkâmü Kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 139.

²⁸⁴ Dimyâtî, *a.g.e.*, I, 307; Zihni, *a.g.e.*, s. 41.

ile okuyuş, “telaffuzda tahsin ifadesi” olarak kabul edilir. Lafza-i Celâl'den önceki harf esreli ise ince okunur.²⁸⁵

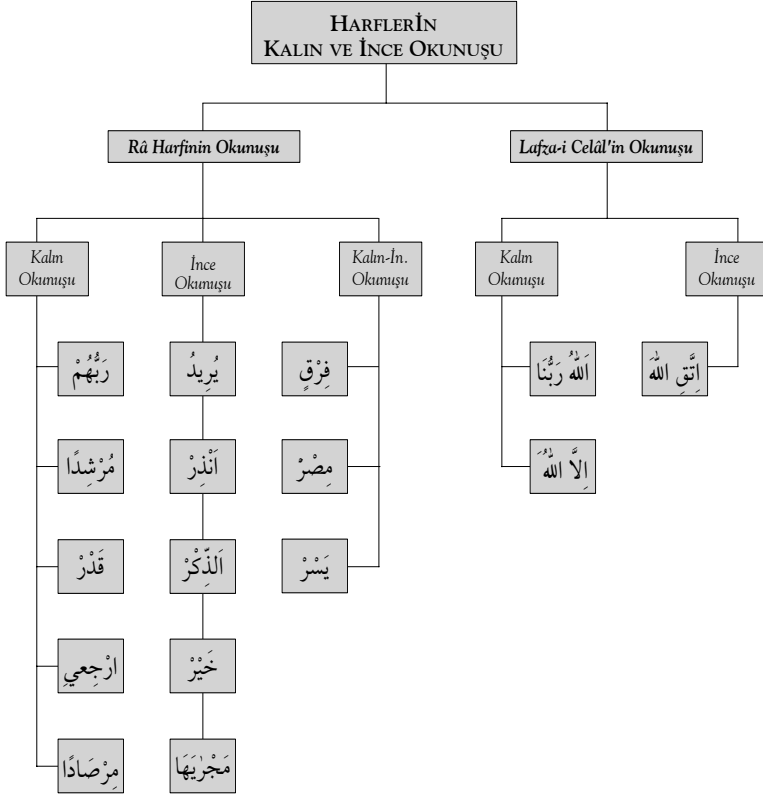
﴿ أَفِي اللَّهِ شَكٌّ ﴾ ﴿ اتَّقِ اللَّهَ ﴾ ﴿ مَا يَفْتَحِ اللَّهُ ﴾
﴿ بِسْمِ اللَّهِ ﴾ ﴿ وَاقْسَمُوا بِاللَّهِ ﴾

Lafza-i Celâl'in, esreli olduğu durumlarda ince okunması vaciptir.²⁸⁶

²⁸⁵ Mekkî, *Keşf*, I, 219; İbn Bâziş, *İknâ'*, I, 338; Ebû Şâme, *Ibrâz*, II, 190; Dimyâtî, *İthâf*, I, 307; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 100; Zihni, *el-Kavlî's-Sedîd*, s. 41; Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müstefîd*, s. 46; Ğavsânî, *İlmü't-Tecvid*, s. 103.

²⁸⁶ Husarî, *Ahkâmu Kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 139.

3. Kalın ve İnce Okunan Harflerin Şeması



B. HARFLERİN VURGULU OKUNUŞU “KALKALE”

Kalkale sözlükte, “sarsmak”, “sallamak” ve “kıyılatmak” mânâlarına gelir.²⁸⁷ İstılahta ise;

“الْقَلْقَلَةُ؛ تَقْلُقُ الْمَخْرَجَ حَتَّى يُسْمَعَ لَهُ نَبْرَةٌ قَوِيَّةٌ”²⁸⁸

“Kalkale, kuvvetli bir ses işitilinceye kadar mahrecin sarsılmasıdır” diye tarif edilir.

Kalkale sıfatına sahip olan harflerin sükûnları, mahreçlerine çarpıtılarak okunduğunda “kalkale” meydana gelir.²⁸⁹

Kalkale sıfatına sahip olan harfler beş tanedir ve bu harfler, “قَطْبُ جِدِّ” ibaresinde toplanmıştır.²⁹⁰ Kalkale, bu harflerin sükûnlu hallerine mahsustur.²⁹¹ Bu harflerin sükûnunun, aslî veya ârîzî olması fark etmez, kalkale yapılı. Meselâ, “نَجْعَلُ” kelimesinde kalkale harfi olan “cîm”in sükûnu aslî bir sükûn olduğu halde, “أَحَدٌ” kelimesindeki “dâl: د” harfinin sükûnu, ârîzî olarak gelmiştir. Bu yönüyle kalkale ikiye ayrılır:

Kalkale-i Suğra: Kalkale harflerinden biri, kelime ortasında sükûnlu olarak bulunursa “kalkale-i suğra” olur:

﴿ التَّجْدِينَ ﴾ ﴿ مَدَدْنَاهَا ﴾ ﴿ يَجْتَبِيكَ ﴾

Kalkale-i Kübra: Kalkale harflerinden biri, kelimenin sonunda sükûnlu olarak bulunursa “kalkale-i kübra” olur.²⁹² Bu sükûn, genellikle ârîzîdir:

﴿ حَمِيدٌ مَجِيدٌ ﴾ ﴿ مِنْ وَرَائِهِمْ مُحِيطٌ ﴾ ﴿ وَظَنَّ أَنَّهُ الْفِرَاقُ ﴾

Vakıf halinde yapılan kalkale-i kübralar, vasıl halinde yapılan kalkale-i suğralardan daha mübalağa ile yapılı.

²⁸⁷ Râzî, *Muhtârü's-Sihâh*, s. 549; Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 18.

²⁸⁸ Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 18; Karabâşî, *Tecvid*, s. 17.

²⁸⁹ Husarî, *Ahkâmü Kıvrâti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 80-81.

²⁹⁰ İbn Cezerî, *Neşr*, I, 203; Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 18; Ebû Rîme, *Hidâyetü'l-Müstefid*, s. 31.

²⁹¹ İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 203; Ebû Rîme, *a.g.e.*, s. 31.

²⁹² Bkz. İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 203-204; Ebû Rîme, *a.g.e.*, s. 31.

| | <u>Kalkale-i Kübra</u> | <u>Kalkale-i Suğra</u> |
|---|-----------------------------------|---------------------------------|
| ب | ﴿ وَتَبَّ ﴾ ﴿ كَسَبَ ﴾ | ﴿ وَالْعَبْدُ ﴾ ﴿ أَبْوَابُ ﴾ |
| ج | ﴿ فَوْجُ ﴾ ﴿ أَزْوَاجُ ﴾ | ﴿ تُجْزَى ﴾ ﴿ يَجْتَبِيكَ ﴾ |
| د | ﴿ يُولَدُ ﴾ ﴿ أَحَدٌ ﴾ | ﴿ سِدْرٍ ﴾ ﴿ وَلَدْنَهُمْ ﴾ |
| ط | ﴿ مُحِيطٌ ﴾ ﴿ الصِّرَاطُ ﴾ | ﴿ مَطْلَعِ ﴾ ﴿ أَطْوَارًا ﴾ |
| ق | ﴿ بِالْحَقِّ ﴾ ﴿ الْإِخْتِلَاقُ ﴾ | ﴿ فَاقْصُصْ ﴾ ﴿ فَيَقْتُلُونَ ﴾ |

Kıraat imamlarının kalkale yapma konusundaki ittifakları sebebiyle kalkalenin hükmü vaciptir.²⁹³

Kalkalede Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar

1- Kalkale harflerinde bulunan cehr sıfatı sebebiyle harfin sesine, kişinin yanındaki işitecek kadar bir tonda vurgu yapılır. Bu yapılırken ne ifrata gidilerek mahreç aşırı derecede zorlanmalı, ne de tefrite gidilerek mahreçteki vurgu ihmal edilmelidir.

2- Kalkale, bir önceki harfin harekesinin doğrultusuna uygun bir sesle yapılır:²⁹⁴

﴿ تُجْزَى ﴾ ﴿ مَجِيدٌ ﴾ ﴿ وَلَمْ يُولَدْ ﴾

3- Bir kelimedede, kalkale ile idğâm birleşirse, “idğâm, kalkaleye mâni” olduğu için idğâm yapılır, kalkale terk edilir.²⁹⁵

﴿ لَقَدْ تَابَ اللَّهُ ﴾ ﴿ عَبْدَتُمْ ﴾ ﴿ عَاهَدْتُمْ ﴾

4- Kalkale harfi şeddeli olursa, vakf halinde bu durumu belirtecek şekilde kalkale yapılır.²⁹⁶

﴿ بِالْجِبِّ ﴾ ﴿ بِالْحَقِّ ﴾ ﴿ وَتَبَّ ﴾

²⁹³ Bkz. Husarî, *Ahkâmü Kıraati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 83.

²⁹⁴ Kalkalenin, fethaya meyilli olarak yapılması konusunda da görüşler bulunmaktadır (Bkz. Husarî, *a.g.e.*, s. 83).

²⁹⁵ Zihni, *el-Kavlî's-Sedîd*, s. 57.

²⁹⁶ Bkz. bu çalışma, s.151.

Üçüncü Bölüm

KUR'ÂN OKUMA ŞEKİLLERİ
VE
İLGİLİ BAZI HUSUSLAR

I. KUR'ÂN OKUMA ŞEKİLLERİ



Kur'ân-ı Kerim, sürat ve uygulama olarak üç tarz ile okunur. Bunlar tertil/tahkik, tedvir ve hadrdır.¹ Bu okuyuş tarzlarının ölçüsünü oluşturacağından, okumadaki ilk ses çok önemlidir.² Belli bir tarz okumadan sonra okunanlar, bu ilk sesle orantılı olur ve okuyuştaki ahenk sağlanır.³

A. TERTÎL (التَّرْتِيلُ) / TAHKİK (التَّحْقِيقُ)

Tertil, sözlükte “sözü yerli yerinde, uygun ve güzel bir şekilde söylemek” demektir. Kıraat ıstılahı olarak, “Kur'ân'ı açık açık,⁴ aheste aheste,⁵ acele etmeksizin,⁶ okuma”ya denir.

Tertile, tahkik de denir.⁷ Bununla beraber, aralarında

¹ İbn Cezerî, *Neşr*, I, 205; Suyûtî, *İtkân*, I, 312-314; Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 21; Zihni, *el-Kavlî's-Sedîd*, s. 21; Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müstefîd*, s. 20-21; Ğavsânî, *İlmü't-Tecvîd*, s. 15; Nelson, *The Art of Reciting The Qur'an*, s. 20.

² Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul-., VIII, 5428.

³ Bkz. Aliyyü'l Kârî, *a.g.e.*, s. 21.

⁴ Ebû Şâme, Abdurrahman b. İsmail, *el-Mürşidü'l-Vecîz ilâ Ulûmin Tetealleku bi'l-Kitâbi'l-Azîz*, Thk. Tayyar Altıkulaç, Dâru Sadır, Beyrut-1395/1975, s. 198; Kabbânî, *a.g.e.*, s. 20.

⁵ Zihni, *a.g.e.*, s. 21; Kabbânî, *a.g.e.*, s. 20.

⁶ İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 207-208; Kabbânî, *a.g.e.*, s. 20.

⁷ Zihni, *a.g.e.*, s. 21.

fark görenler de vardır. Tahkik, “araştırmak”, “incelemek” ve “eksik ve fazla yapmadan bir şeyin hakkını yerine getirmeye özen göstermeye” denir.⁸ Kur'ân tilâvetinde, harfleri mahreçlerinden ve sıfatlarına riayet ederek çıkarmak,⁹ medleri son sınırına kadar uzatmak, hemzeyi aynen telaffuz etmek, izhâr ve şeddeyi belirtmek, harekeyi eksiksiz yapmak, sükûn, idğâm, imâle,¹⁰ ihfâ, iklâb, ğunne vb. tecvid kurallarını, vakfa da riayet ederek okumaya “tahkik” denir.¹¹ Tüm bunlar yapılırken, sınırları aşmadan, zorlamaya gitmeden uygulamaya dikkat edilmelidir.¹²

Kıraatin, en yavaş icra edildiği bir okuyuş şekli olan bu tarzda, medd-i tabîi bir elif, medd-i ârız 1-4 elif, medd-i lîn 1-3 elif, diğer fer'i medler dört elif uzatılarak,¹³ ihfâ, iklâb ve ğunneli idğâmlar ise bir buçuk elif miktarı tutularak okunurlar.¹⁴

Tahkik, tertilden biraz daha yavaş bir okuyuş şeklidir. Bu sebeple, tahkik, talim ve temrin (öğretmek ve alıştırmaya yapmak) için,¹⁵ tertil ise tefekkür için daha uygundur.¹⁶

B. TEDVİR (التَّدْوِيرُ)

Tedvir, sözlükte “bir şeyi döndürmek” demektir.¹⁷ İstilahta ise “tahkik ile hadr arası bir okuyuş” olarak tarif edilir.¹⁸

⁸ İbn Cezerî, *Neşr*, I, 205; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 14.

⁹ Ebû Şâme, *Mürşid*, s. 211; Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müstefid*, s. 20.

¹⁰ Ebû Şâme, *a.g.e.*, s. 211.

¹¹ Tahkik, Hamza ve Verş'in ekolüdür (İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 205).

¹² Ebû Şâme, *a.g.e.*, s. 211; Kabbânî, *a.g.e.*, s. 21.

¹³ Sağman, *Tecvid*, s. 11.

¹⁴ Bkz. bu çalışma, s. 69-, 73-82, 96-102, 107-109, 110.

¹⁵ Suyûtî, *İtkân*, I, 313-314; Husarî, *Ahkâmu Kıvrâti'l-Kıvrâni'l-Kerîm*, s. 320.

¹⁶ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 313-314.

¹⁷ Yesûî, *Müncid*, s. 228.

¹⁸ Tedvir, İbn Amr, Âsım, Kisâi, Halef'in ekolüdür (İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 207; Kabbânî, *a.g.e.*, s. 21).

Bu tarz ile Kur'ân tilâvetinde, orta yol tercih edilmekte, okuyuş ne çok süratli, ne de çok yavaş yapılmaktadır.¹⁹ Tedvir ile okuyuşta, medd-i muttasıl, munfasıl üç elif, medd-i ârız ve medd-i lîn 1-3 elif; medd-i lâzım dört elif, ihfâ, iklâb ve ğunneli idğâmlar bir elife yakın tutulurlar.²⁰

C. HADR (أَلْحَدْرُ)

Hadr, sözlükte “çabuk iş yapmak”, “süratli olmak” demektir.²¹ Bu kelime “Kur'ân tilâvetinde süratli olmak” anlamına gelmektedir.²²

Hadr ile okuyuşta, okuyucu tertilde olduğu gibi yine kıraat imamlarının rivayetlerine uygun olarak,²³ Kur'ân kelimelerinin telaffuzlarına hassasiyet göstererek ve tecvid kurallarına riayet ederek okumaktadır.²⁴ Fakat bu okuyuş tarzında, med, ğunne vb. ölçüler asgari sınırına indirilerek uygulanmaktadır. Hadr ile okuyuşta, medd-i munfasıl, medd-i ârız ve medd-i lîn birer elif, medd-i muttasıl iki elif,²⁵ medd-i lâzım ise iki buçuk-üç elif miktarı²⁶ uzatılarak okunur. İhfâ, iklâb ve ğunneli idğâmları ise yarım elife yakın tutmak uygun olur.

Kur'ân tilâvetinde en hızlı okuyuş tarzı olduğundan ülkeyizde de özellikle Kur'ân hatmi ve teravih namazlarında tercih

¹⁹ Suyûtî, *İtkân*, I, 313-314; Husarî, *Ahkâmü Kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 321.

²⁰ Sağman, *Tecvid*, s. 11.

²¹ Mütercim Asım, *Kâmus Tercîmesi*, I, 813.

²² Râzî, *Muhtârü's-Sihâh*, s. 126; İbn Cezerî, *Neşr*, I, 207; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 15.

²³ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 313-314; Husarî, *a.g.e.*, s. 321.

²⁴ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 15; Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müstefîd*, s. 21; Çavsânî, *İlmü't-Tecvid*, s. 15.

²⁵ Sağman, *a.g.e.*, s. 11.

²⁶ Hadr, İbn Kesir, *Kâlûn*, Ebû Amr, Yakûb ve Ebû Cafer'in ekolüdür (İbn Cezeri, *a.g.e.*, I, 207)

KUR'ÂN OKUMA SANATI TECVİD

edilen hadrda, asgari uzatma miktarlarını zayi etmekten ve kıratı caiz olmayacak bir okuyuşa sapmaktan sakınmak son derece önemlidir.²⁷

²⁷ Bkz. İbn Cezerî, *Neşr*, I, 207; Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müstefîd*, s. 21.

II. İSTIAZE VE BESMELE



A. İSTIAZE

İstiaze, “الْعَوْدُ: el-avz” kökünden türemiş olup “sığınma” mânâsındadır.²⁸

İstiazede tercih edilen²⁹ *عَوْدٌ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ* şığasıdır.³⁰ Nitekim Yüce Allah, bu lafızlarla istiazeyi teşvik etmiştir: *فَإِذَا*³¹ *قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ* “Kur’ân okuyacağın zaman, o kovulmuş şeytandan Allah’a sığın.” (Nahl, 16/98). Hz. Peygamber’in (s.a.s.) de kıraate başlamadan önce bu şığa ile istiazeyi tavsiye ettiği bilinmektedir.³²

Kur’ân okumaya başlamadan önce istiazeyi (şeytandan Allah’a sığınmayı) emreden Nahl Sûresi’nin 98. âyeti, istiazenin men-dub veya vacip olduğuna hamledilmiştir. Ancak âlimlerin çoğuna ve kıraat imamlarına göre, kıraatten önce istiaze sünnettir.³³

Kur’ân’ı sessiz okuyan, istiazeyi de sessiz, aşikâr okuyan

²⁸ Râzî, *Muhtârû’s-Sihâh*, s. 461.

²⁹ İstiazenin farklı şıgaları için bkz. İbn Bâziş, *İknâ’*, I, 149-151; İbn Cezerî, *Neşr*, I, 249-252; Suyûtî, *İtkân*, I, 329-330; Dimyâtî, *İthâf*, I, 107-108.

³⁰ Mekkî, *Keşf*, I, 8; İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 151; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 243; Dimyâtî, *a.g.e.*, I, 107; Palûvî, *Zübde*, s. 8; Husarî, *Ahkâmü Kıraati’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 322.

³¹ Mekkî, *a.g.e.*, I, 8-9.

³² Bkz. İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 243-244.

³³ Şâtübî, *Hırzû’l-Emânî*, s. 9; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 257-258; Dimyâtî, *a.g.e.*, I, 107; Muhaysin, *Mühhezzeb*, I, 30.

istiazeyi de aşikâr yapar.³⁴ Ancak okuyucu, sıra ile okuyanlar arasında ise ve ilk kendisi de başlamamışsa kıraati vasletmek için istiazeyi gizli yapar.³⁵

Kur'ân okuyan kişi, aksırmak, öksürmek vb. bir sebepten dolayı kıraati kesmek zorunda kalırsa, okumaya başladığı zaman istiaze-yi tekrar etmesine gerek yoktur.³⁶ Ancak kıraat ile ilgili olmayan bir şeyle kıraati kesecek olursa, istiazeyi tekrar etmesi gerekir.³⁷

B. BESMELE

Besmele, “بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ : besmele” fiilinin mastarıdır.³⁸ Besmele lafzının “بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ : Bismillahi'r-Rahmâni'r-Rahîm” (Neml, 27/30) olduğuna dair icma vardır.³⁹

Sûre başından Kur'ân okumaya başlayan kimsenin, sûreye besmele ile başlaması konusunda kıraat imamlarının icmaı bulunmaktadır.⁴⁰ Fakat onların besmeledeki bu icmaları ihtiyari-dir, dolayısıyla vücûb ifade etmez.⁴¹ Besmele, Kur'ân hattında yer almaktadır⁴² ve sûre başına besmele ile başlamak sünnettir.⁴³ Bu başlama ister kıraate ara verip tekrar başlamak şeklinde olsun, isterse bir sûreyi bitirip diğerine başlamak şeklinde olsun

³⁴ Dimyâtî, *İthâf*, I, 107; Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müstefid*, s. 17.

³⁵ Mollazade, *Mollazade Kur'ân-ı Kerim Tecvidi*, s. 12; Çavsânî, *İlmü't-Tecvid*, s. 19.

³⁶ Muhaysin, *Mühezzeb*, I, 32.

³⁷ İbn Cezerî, *Neşr*, I, 259; Dimyâtî, *a.g.e.*, I, 108; Muhaysin, *a.g.e.*, I, 32.

³⁸ Dimyâtî, *a.g.e.*, I, 358; Muhaysin, *a.g.e.*, I, 33.

³⁹ İbn Bâziş, *İknâ'*, I, 263.

⁴⁰ İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 155; Muhaysin, *a.g.e.*, I, 33; Husarî, *Ahkâmü'l-Kıraati'l-Kur'ân-ı'l-Kerîm*, s. 323.

⁴¹ Mekkî, *Keşf*, I, 15. Besmelenin Kur'ân'dan bir âyet olduğu konusunda farklı görüş yoktur. Ancak Kûfe kurrası, onu Fatihâ'nın ilk âyeti kabul ederken, Basra kurrası böyle kabul etmiyor (er-Râzî, Ebû Bekir b. Ahmed Ali, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut-ts., I, 8).

⁴² Bkz. Çollak, Fatih, *Hafs Rivâyetiyle Gelen Vecihler ve Hüccetleriyle Asım Kıraatı*, Üsküdar Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul-1997, s. 39.

⁴³ Ebû Şâme, *İbrâz*, I, 227.

fark etmez, besmele mutlaka okunur.⁴⁴ Ancak Tevbe Sûresi'ne başlarken, besmelenin okunmaması hususunda, kıraat imamlarının ittifakı bulunduğundan, bu sûreye başlarken besmele terk edilir, sadece istiaze çekilir.⁴⁵

Kur'ân okumaya sûre ortasından başlayan kimsenin kıraatine; istiaze ve besmeleyle başlaması ya da sadece istiaze ile yetinmesi caiz görülmüştür. Kûfe ekolü, "istiaze ve besmele" ile Endülüs ekolü ise sadece "istiaze" ile sûre ortasından başlamayı tercih etmektedir. Ancak bugün başta Anadolu olmak üzere İslâm ülkelerinin çoğunda; sûre ortasından Kur'ân kıraatine, "istiaze ve besmele"yle başlayan Kûfe ekolünün tercihi kabul görmekte ve uygulanmaktadır.⁴⁶

C. SÛRE BAŞLARINDA İSTİAZE VE BESMELE

Kıraat imamları, sûre başlarına dört şekilden biriyle başlanabileceğini kabul etmişlerdir:

1. İstiazede ve besmelede vakıf yaptıktan sonra sûrenin ilk âyetine geçiş yapmak (*kat'ı küil*):

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ * بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

2. İstiazeyi besmeleye, besmeleyi de sûrenin ilk âyetine bitiş-tirerek okumak (*vasl-ı küil*):

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

⁴⁴ İbn Cezerî, *Neşr*, I, 264; Dimyâtî, *İthâf*, I, 360-361; Çollak, *Hafş Rivâyetiyle Gelen Vecihler ve Hüccetleriyle Asım Kraatı*, s. 38-39.

⁴⁵ Mekkî, *Keşf*, I, 19; İbn Bâzîs, *İknâ'*, I, 155; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 264; Dimyâtî, *a.g.e.*, I, 360-361.

⁴⁶ Palûvî, *Zübde*, s. 6; Mollazade, *Mollazade Kur'ân-ı Kerim Tecvidi*, s. 12.

3. İstiazeyi besmeleye bitiştirip vakıf yapmak, sonra sûrenin ilk âyetine geçiş yapmak (*vasl-ı evvel, kat'ı sâni*):

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ * بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

4. İstiazede vakıf yapıp, besmeleyi ilk âyete bitiştirmek (*kat'ı evvel, vasl-ı sâni*):⁴⁷

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ * بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

Ancak okuyucu Tevbe Sûresi'nin başından okumaya başlarsa –bu sûrenin başında besmele bulunmaması konusunda kıraat imamlarının icmaı bulunması sebebiyle–⁴⁸ sadece şu iki vecih caizdir:

1. İstiazede vakıf yapıp besmele çekmeden sûreye başlamak (*katt'*):

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ * بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ
إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ

2. İstiazeyi sûre evveline bağlamak (*vasıl*):⁴⁹

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ
إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ

⁴⁷ Ebû Şâme, *İbrâz*, I, 221; Palûvî, *Zübde*, s. 7-8; Husarî, *Ahkâmü Kıraati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 323-324; Muhaysin, *Mihezzeb*, s. 32; Ebû Rîme, *Hidâyetü'l-Müstefid*, s. 10; Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müstefid*, s. 18; Ğavsânî, *İlmü't-Tecvîd*, s. 20.

⁴⁸ Husarî, a.g.e., s. 324.

⁴⁹ Husarî, a.g.e., s. 324; Muhaysin, a.g.e., I, 32.

D. İKİ SÛRE ARASINDA BESMELE

İki sûre arasında besmele üç şekilde okunabilir:

1. Okunan sûrenin sonunda da, besmelede de vakıf yapmak sonra diğer sûreye başlamak (*kat'ı küil*):

وَلَا الضَّالِّينَ * بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * أَمْ ذَلِكَ الْكِتَابُ

2. Okunan sûrenin sonunu besmeleye, besmeleyi de okunacak sûrenin başına bitişirmek (*vasl-ı küil*):

وَلَا الضَّالِّينَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَمْ ذَلِكَ الْكِتَابُ

3. Okunan sûrenin sonunda vakıf yapıp besmeleyi okunacak sûreye bitişirmek (*kat'ı evvel, vasl-ı sâni*):⁵⁰

وَلَا الضَّالِّينَ * بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَمْ ذَلِكَ الْكِتَابُ

İki sûre arasında besmele okumada uygulanabilecek bu üç vecih dışında dördüncü bir ihtimal daha vardır ki, o caiz değildir: Sûrenin son âyetinden besmeleye geçiş yaptıktan sonra durmak sonra diğer sûrenin ilk âyetini okumak. Bu besmelenin, okunan sûrenin son âyeti vehmini uyandırabileceği için caiz görülmemiştir:⁵¹

وَلَا الضَّالِّينَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * أَمْ ذَلِكَ الْكِتَابُ

Enfal ve Tevbe Sûreleri arasında ise “vakıf” , “sekte” ve “vasıl” olmak üzere üç vecih caizdir.⁵²

“Vakıf”: Enfâl Sûresi'nin son harfi olan “mîm” sükûn ile okunur ve yeni bir nefes alınarak Tevbe Sûresi'ne geçiş yapılır:

⁵⁰ Palûvî, *Zübde*, s. 7; Muhaysin, *Mühezzeb*, I, 35; Ebû Rîme, *Hidâyetü'l-Müstefid*, s. 10; Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müstefid*, s. 18-19; Çavsânî, *İlmü't-Tecvîd*, s. 21.

⁵¹ Ebû Rîme, *a.g.e.*, s. 10; Husarî, *Ahkâmü Kirâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 326; Kabbânî, *a.g.e.*, s. 19.

⁵² Muhaysin, *a.g.e.*, I, 36.

إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ * بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ

“Vasil”: Enfâl Sûresi'nin son harfi olan “mîm”in tenvininden, Tevbe Sûresi'nin ilk harfi olan “bâ” harfine iklab yapılarak geçilir:

إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ * بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ

“Sekte”: Enfâl Sûresi'nin son harfi olan “mîm” sükûn ile okunduktan sonra bir müddet ses kesilir ve yeni nefes almadan Tevbe Sûresi'ne geçiş yapılır:

إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ * بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ

Yukarıdaki her üç okuyuşta da Tevbe Sûresi'ne geçiş yapılırken ne istiaze ne de besmele çekilir.⁵³

Besmele ile ilgili olarak ayrıca şu hususa da dikkat edilmelidir. Okumaya sûre başından değil de sûrenin herhangi bir âyetinden başlanılan aşr-ı şerif tilavetinde, şu iki vecih uygulanabilir:

1. İstiazede ve besmelede vakıf yaptıktan sonra okunacak âyete geçiş yapmak (*kat'ı küil*):

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ * بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا

2. İstiazeyi besmeleyle bitiştirip vakıf yapmak, sonra okunacak âyete geçiş yapmak (*vasl-ı evvel, kat'ı sânî*):

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ *
إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا

Sûre arasından bir âyetle okuyuşa başlanılan bu vecihde; besmeleyi sûrenin ilk âyetine bitiştirerek okumak caiz değildir. Dolayısıyla da bu durumda “*vasl-ı küil*” ya da “*kat'ı evvel, vasl-ı sânî*” vecihleri uygulanmamalıdır.

⁵³ Husarî, *Ahkâmu Kirâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 326.

III. TEKBİR



Sözlükte tekbir, “saygı göstermek” anlamına gelir.⁵⁴ Tecvid istilâhında ise bu kavram ile “Duhâ Sûresi’nden, Nâs Sûresi’ne kadar⁵⁵ her sûrenin sonunda⁵⁶ söylenen ‘اللَّهُ أَكْبَرُ’ lafzı” kastedilir.⁵⁷

Kur’ân okuyan kimse Duhâ ile Nâs sûresi arasında bir sûre okuduğunda, okuduğu sûreyi bitirdikten sonra “اللَّهُ أَكْبَرُ” der. Sûre sonunda getirdiği bu tekbirden sonra yine okumaya devam etmek isterse, o zaman diğer sûreye iki şekilde devam edebilir:

Sûrenin son âyetini tekbire bitiştirerek vakıf yapmak, bes-

⁵⁴ Râzî, *Muhtârü's-Sihâh*, s. 561.

⁵⁵ Ebû Şâme, *İbrâz*, IV, 282-283; İbn Cezerî, *Neşr*, II, 411.

⁵⁶ Tekbirin besmeleden önce, yani sûre başında getirilmesi gerektiğini söyleyenler de vardır (Bkz. İbn Cezerî, *a.g.e.*; II, 429 Ebû Rîme, *Hidâyetü'l-Müstefid*, s. 43). Fatiha Sûresi’nden sonra “أَمِينَ”, Rahman Sûresi’nden sonra “Allahu rabbül alemin”, Kıyame Sûresi’nden sonra “بَلَىٰ وَأَنَا ذَٰلِكَ مِنَ الشَّاهِدِينَ”, Mülk Sûresi’nden sonra “اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ”, Mürselat Sûresi’nden sonra “أَمَّا بِاللَّهِ”, Tin Sûresi’nden sonra “بَلَىٰ وَأَنَا ذَٰلِكَ مِنَ الشَّاهِدِينَ” denmesi müstehaptır.

⁵⁷ İbn Cezerî, *a.g.e.*, II, 429; Ebû Rîme, *a.g.e.*, s. 43. Tekbirin sebebiyle ilgili olarak şu rivayet edilir: Hz. Peygamber’e (s.a.s.) gelen vahyin bir müddet kesilmesini, Peygamber’i (s.a.s.) üzme için fırsat bilen inkârcılar, onu üzecek sözler söylemeye başladılar. Resûlullah (s.a.s.) onların bu davranışlarından ve vahyin kesilmesinden dolayı son derece sıkıntılı bir hal içerisine girer. Nihâyet, Cebrail’in getirdiği “Duhâ” Sûresi’yle tekrar vahiy almaya başlayan Hz. Peygamber’in hüzünlü bekle-yişi sevince dönüşür ve tekbir getirerek bu sevincini ifade eder (İbn Cezerî, *a.g.e.*, II, 406-407).

melede de vakıf yapmak daha sonra diğer sûrenin ilk âyetine geçmek:

فَحَدَّثِ اللَّهُ أَكْبَرَ ۞ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ۞ أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ

Sûrenin son âyetini tekbire bitiştirerek vakıf yapmak, daha sonra da besmeleyi diğer sûrenin ilk âyetine bitiştıirmek:⁵⁸

فَحَدَّثِ اللَّهُ أَكْبَرَ ۞ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ

Yukarıdaki iki vecihe göre de sûre sonlarının “tekbir”e birleştirilerek okunması gerektiğinden vasıl kurallarının uygulanmasına dikkat edilmelidir. Vasıl halinde “lafza-i Celâl”in hemzesi okunmadığından sûrenin son harfinden, “lafza-i Celâl”-in “lâm” harfine geçiş yapılır.

Son harfi üstün, esre ya da ötreli kelime, geçiş halinde harekesiyle okunur:

﴿ مَطَّلَعِ الْفَجْرِ اللَّهُ أَكْبَرُ ﴾ (Kadir, 97/5)

﴿ أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ اللَّهُ أَكْبَرُ ﴾ (Tin, 95/8)

﴿ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ اللَّهُ أَكْبَرُ ﴾ (Beyyine, 98/8)

Sükûnlu harften geçiş halinde, sakın olan son harf esre ile harekelenir:

﴿ وَأَقْتَرِبِ اللَّهُ أَكْبَرُ ﴾ (Alak, 96/19)

﴿ فَارْغَبِ اللَّهُ أَكْبَرُ ﴾ (İnşirah, 94/8)

﴿ فَحَدَّثِ اللَّهُ أَكْبَرُ ﴾ (Duha, 93)

⁵⁸ Ibn Cezerî, *Neşr*, II, 432. Tekbirin diğer vecihler için bkz. Temel, Nihat, *Kur'ân Kıraâtında Vakf ve İbtida*, Marmara Üniversitesi Vakfı Yayınları, İstanbul-2001, s. 213-215.

Tenvinli harften geçiş de, tenvinin esreli bir "nûn" harfine açılımıyla yapılır:

﴿ أَنَّهُ كَانَ تَوَابًا ۚ اللَّهُ أَكْبَرُ ﴾ (Nasr, 110/ 3)

﴿ فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ ۚ اللَّهُ أَكْبَرُ ﴾ (Fil, 105/ 5)

﴿ إِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّخَبِيرٌ ۚ اللَّهُ أَكْبَرُ ﴾ (Adiyat, 100/ 11)

Tekbirin, sûre sonunda olmasına göre uygulanan yukarıdaki iki vecih dışında; tekbirin gerek sûre sonu, gerek sûre başında oluşuna göre uygulanabilen ortak vecihlerden biri "kat'-ı kül" yapılarak okunmasıdır. Çoğunlukla uygulamadaki kolaylığı da dikkate alınarak tercih edilen bu vecih; gerek sûre sonunda, gerek tekbirde gerekse de besmelede vakıf yaparak okumak şeklinde uygulanmaktadır:

فَحَدِّثْ * اللَّهُ أَكْبَرُ * بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ *
الْمَ نَشْرَحُ لَكَ صَدْرَكَ

IV. TİLÂVET SECDESİ



Secde, sözlükte, “alnı yere koymak” anlamına gelir.⁵⁹ Tilâvet secdesi, Kur’ân’da bulunan secde kelimelerini içeren on dört âyetten birini okuduktan⁶⁰ veya dinledikten sonra yapılması gereken secdeye denir.⁶¹

Kur’ân-ı Kerim’de on dört tane secde âyeti vardır.⁶²

1. وَيَسْبِخُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ (A’râf, 7/206);
2. وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ (Ra’d, 13/15);
3. وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ (Nahl, 16/49);
4. يَخْرُونَ لِلْأَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا (İsrâ, 17/109);
5. خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا (Meryem, 19/58);
6. أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ (Hac, 22/18);
7. وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ اسْجُدُوا لِلرَّحْمَنِ (Furkan, 25/60);
8. أَلَّا يَسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي يُخْرِجُ الْخَبَاءَ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ (Neml, 27/25);

⁵⁹ Zemahşeri, *Esâsi’l-Belâğa*, s. 423.

⁶⁰ İbn Âbidin, *Reddî’l-Muhtar ale’d-Diimi’l-Muhtar*, Terc. Ahmed Davudoğlu ve arkadaşları, Şâmil Yayınevi, İstanbul-1983, III, 211.

⁶¹ ez-Zuhaylî, Vehbe, *İslâm Fıkhu Ansiklopedisi*, Terc. Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, H. Fehmi Ulus, Abdurrahim Ural, Yunus Vehbi Yavuz, Nurettin Yıldız, Risâle, 2. Baskı, İstanbul-1992, II, 235.

⁶² İbn Âbidin, a.g.e., III, 211.

9. إِذَا ذُكِرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ (Secde, 32/15);
10. فَاسْتَغْفِرْ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ (Sad, 38/24);
11. وَأَسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ (Fussilet, 41/37);
12. فَاسْجُدُوا لِلَّهِ وَعَابُدُوا (Necm, 53/62);
13. وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ (İnşikak, 84/21);
14. كَلَّا لَا تَطِعُهُ وَأَسْجُدْ وَاقْتَرِبْ (Alak, 96/19).

Hanefilere göre tilâvet secdesi, gerek secde âyetini okuyan, gerek dinleyen kimseye vaciptir.⁶³ Secde yapmak; secde ile ilgili kelimenin, ondan önceki ya da sonraki bir kelimenin okunmasıyla vacip olur.⁶⁴ Aynı secde âyetinin, aynı mecliste tekrarlanması, secdenin tekrarlanmasını gerektirmez.⁶⁵

Tilâvet secdesinde; iftitah tekbiri, rükû, teşehhüt ve selâm gibi namazın diğer rükünleri yoktur. Bu sebeple, tilâvet secdesi yapacak kişi, ayakta ve kibleye yönelik olarak niyet ettikten sonra -ellerini kulaklarına götürmeden- “اللَّهُ أَكْبَرُ” diyerek doğrudan secdeye varır ve secdede üç kez “سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى” der. Sonra yine tekbir alarak ayağa kalkar. Gerek secdeye varmak için gerek secdeden kalkmak için alınan bu tekbirlerin ikisi de sünnettir.⁶⁶ Ayağa kalktığında ise “سَمِعْنَا وَ أَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ” der.

⁶³ Zuhaylî, *İslâm Fıkhi*, II, 212.

⁶⁴ İbn Âbidin, *Reddül-Muhtar*, III, 212.

⁶⁵ Zuhaylî, *a.g.e.*, II, 246.

⁶⁶ Zuhaylî, *a.g.e.*, II, 241.

V. VAKIF, İBTİDA VE KURALLARI



A. VAKIF

1. Vakfın Tanımı

Vakıf, sözlükte, “hapsetmek”, “alıkoymak”,⁶⁷ “durmak”, “durdurmak”⁶⁸ ve “ayakta durmak”⁶⁹ demektir. Bu kelime tecvid ıstılahında ise “tilâvet esnasında, herhangi bir kelime üzerinde, nefes alıp dinlendikten sonra tekrar okumaya başlamak niyetiyle sesi kesmek”⁷⁰ şeklinde tarif edilmiştir.

Kur’ân ilimlerinden biri olan vakıf ve ibtida, Kur’ân okunurken, mânâ esas alınarak, nerelerde durulup nerelerde geçileceğini bildirir. Nahiv, kıraat, tefsir, lügat, kıssa ve fıkıh âlimi olmayan kimsenin, vakıf yerlerini kendisinin tespit etmesi mümkün değildir. Bu sebeple yazılan veya basılan mushaflara, vakıf yerlerini gösteren birtakım işaretler konulur. Kur’ân okuyan kimse, onlara riâyet etmekle mükelleftir.⁷¹

⁶⁷ Cürcânî, *Târifât*, s. 253.

⁶⁸ Râzî, *Muhtârü's-Sihâh*, s. 733.

⁶⁹ İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlüddin Muhammed, *Lisâni'l-Arab*, Dâru Sâdır, 1. Baskı, Beyrut-1410/1990, IX, 359.

⁷⁰ Dimyâtî, *İthâf*, I, 313; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 153; Husarî, *Ahkâmü Kıraatü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 223; Çavsânî, *İlmü't-Tecvid*, s. 111.

⁷¹ Yıldırım, Suat, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, Ensar Neşriyat, 3. Baskı, İstanbul-1989, s. 83.

2. Vakıf İşaretleri

Vakıf ve ibtida konusunda birçok müellif eser vermiş olmakla beraber, uygulamada metodu en çok takip edilen İbnü'l-Enbârî (ö. 328/939), Nehhâs (ö. 338/953), Ebu'l-Alâ (ö. 599/1202), Muhammed Tayfur es-Secâvendî (ö. 560/1165) ve Ebû Yahyâ Zekeriyya el-En-sârî (ö. 926/1520) olmuştur.⁷²

Halen elimizde bulunan mushaflardaki vakıf işaretleri, Secâvendî'ye aittir. Secâvendî, vakıfları belirli kurallara göre sınıflandırmış, her kurala ait işaretler koymuştur. Müellifine izafeten bu vakıf işaretlerine “secâvend” denmiştir. Secâvendî'nin bu sistemi, İslam âleminde vakıf ve ibtida konusunda en çok rağbet gören sistemdir.⁷³

Secâvendî'ye göre vakfın beş derecesi vardır ki, bunlar da şu beş vakıf işaretiyle gösterilir:⁷⁴

a) *Vakf-ı Lâzım*:⁷⁵ Muhakkak vakıf yapılması gerektiğini gösterir. ⁷⁶ Durulmadığı takdirde mânâ değişir.⁷⁷ İşareti “م: mîm”dir:⁷⁸

﴿ فَلَا يَحْزُنُكَ قَوْلُهُمْ ۗ إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴾

b) *Vakf-ı Mutlak*:⁷⁹ Cümle ve söz başlangıcı olduğunu gösterir. İşareti “ط: ta”dır. Bu işaretin bulunduğu yerde vakıf yapılıp,

⁷² Vakıf ve ibtida ile ilgili eserler için bkz. Temel, *Kur'ân Kıraatında Vakf ve İbtida*, s. 25-37.

⁷³ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s. 368-369.

⁷⁴ Suyûtî, *İtkân*, I, 262.

⁷⁵ Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 61; Zihni, *el-Kavlî's-Sedîd*, s. 28.

⁷⁶ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 262; Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 63; Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müstefîd*, s. 69-70.

⁷⁷ Yıldırım, *Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 84.

⁷⁸ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 262; Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 63; Kabbânî, *a.g.e.*, s. 69-70.

⁷⁹ Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 63; Zihni, *a.g.e.*, s. 28.

sonraki bölüme devam edilmesi daha uygundur:⁸⁰

﴿ وَامْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ ﴾

c) Vakf-ı Caiız:⁸¹ Hem vakfın, hem vaslın yapılabileceğini gösterir. Ancak vakıf yapmak tercih edilmelidir. İşareti “ج: cî-m”dir:⁸²

﴿ وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ
وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴾

d) Vakf-ı Mücevvez:⁸³ Hem vakfın, hem vaslın yapılabileceğini gösterir. Vakıf yapılabilir ancak vasıl daha uygundur. İşareti “ز: zâ”dir:⁸⁴

﴿ قُلْ فِيهِمَا آيَاتٌ كَثِيرٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ وَإِنَّهُمَا لَأَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا ﴾

e) Vakf-ı Murahhas:⁸⁵ Sonrası, öncesine muhtaç olmakla beraber,⁸⁶ âyetin uzun olması ve nefesin yetmemesi, kesilmesi sebebiyle vakıf yapılmasına ruhsat verilmiş vakıftır.⁸⁷ Ancak, sonraki kısım, anlaşılması mümkün olan bir cümle olduğundan,⁸⁸ vakıf yapıldığında geriden almaya lüzum yoktur. İşareti “ص: sad”dır:⁸⁹

﴿ فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴾

⁸⁰ Suyûtî, *Itkân*, I, 262.

⁸¹ Zihni, *el-Kavlî's-Sedîd*, s. 28.

⁸² Suyûtî, *a.g.e.*, I, 263; Aliyyü'l-Kârî, *Mîneh*, s. 63; Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müstefîd*, s. 70.

⁸³ Zihni, *a.g.e.*, s. 28.

⁸⁴ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 263; Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 63; Zihni, *a.g.e.*, s. 28.

⁸⁵ Zihni, *a.g.e.*, s. 28; Muhammed Mekki, *Nihâye*, s. 177; Kabbânî, *a.g.e.*, s. 71.

⁸⁶ Yıldırım, *Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 85.

⁸⁷ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 263; Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 63; Muhammed Mekki, *a.g.e.*, s. 177.

⁸⁸ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 85.

⁸⁹ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 263; Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 63; Muhammed Mekki, *a.g.e.*, s. 177.

Mushaflara, Secâvendî'nin sınıflandırmasına göre konulan bu işaretlerden başka, daha sonraları vakfa delâlet eden birkaç harf daha kullanılmış ve tüm bu vakıf işaretleri, Müslümanlar arasında yaygın hale gelmiştir:

“ق”: Vasılın evlâ, vakfın caiz olduğunu gösterir.⁹⁰ Durulduğunda geriden alınmaz:

﴿لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ
حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ﴾

“قف”: Dur demektir. Vakıf evlâ, vasıl caizdir:⁹¹

﴿وَأَعْفُ عَنَّا وَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا﴾

“لا”: Durma demektir.⁹² Durulması uygun olmayan yerlere konulan “لا”de durmak, mânânın bozulmasına sebep olmaktadır.⁹³ Bu işaret gerek mânâ, gerek lafız yönünden, kendisinden sonrasıyla alakalı olan yerlere konulur. Herhangi bir sebeple vakıf yapılması halinde ise geriden almak sûretiyle okumaya devam edilmesi gerekir:⁹⁴

﴿وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ﴾

Âyet sonlarında bulunan “لا” de ise vakıf yapıldığında, geriden almaya lüzum yoktur. Çünkü bu işaret, bulunduğu bu yerde, bir önceki konunun devam ettiğini gösterir.⁹⁵

Fâtiha Sûresi'ndeki “لا” in bulunduğu ﴿صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ﴾

⁹⁰ Zihni, *el-Kavlî's-Sedîd*, s. 28.

⁹¹ Zihni, *a.g.e.*, s. 28.

⁹² İbn Cezerî, *Neşr*, I, 334; Zihni, *a.g.e.*, s. 29; Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müsteftid*, s. 70.

⁹³ Yıldırım, *Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 85.

⁹⁴ Zihni, *a.g.e.*, s. 29.

⁹⁵ Zihni, *a.g.e.*, s. 29.

﴿ عَلَيْهِمْ ﴾ âyeti ise, âyet sonu kabul edildiğinden, vakıf yapıldığında geriden alınmaz.⁹⁶

“ . ” Bazen, iki grup üç nokta, bir veya birkaç kelime ara ile art arda gelir. Bu vakıf işaretine, “vakf-ı muanağa” ya da “vakf-ı murakabe” denir. Bu art arda gelen noktalardan birinde durulup diğerinde geçilir. İkisinde birden durulmaz veya ikisinde birden geçilmez:⁹⁷

﴿ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا ﴾

Bu işaretlerin dışında vakıf için bazı işaretler daha kullanılmaktadır ki, bunlara dair açıklamaları, yer aldığı Mushaf'ın arkasında bulmak mümkündür.⁹⁸

Uygun bir vakıf için, vakıf işaretlerine riayet etmek gerekir. Vakıf işaretlerinin bulunmadığı yerlerde zorunlu olarak durmak gerektiğinde ise; şart ile cezanın, mübteda ile haberin,⁹⁹ muzaf ile muzafun ileyhin,¹⁰⁰ sıfat ile mevsufun, matuf ile matufun aleyhin,¹⁰¹ kavil ile mekulü kavlin,¹⁰² fiil ile failin, fiil ile mefulun,¹⁰³ sıla ile mevsulün arasını ayırmadan vakıf yapmaya özen göstermelidir.¹⁰⁴ Sonra da âyete, uygun bir yerden geriden almak suretiyle okumaya devam etmelidir.¹⁰⁵

⁹⁶ Yıldırım, *Kırat'ân-ı Kerim ve Kırat'ân İlimlerine Giriş*, s. 86.

⁹⁷ İbn Cezerî, *Neşr*, I, 237-238; Suyûtî, *İtkân*, I, 269; Muhammed Mekki, *Nihâye*, s. 172; Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müstefid*, s. 70; Ğavsânî, *İlmi't-Tecvid*, s. 119.

⁹⁸ Kabbânî, *a.g.e.*, s. 71.

⁹⁹ İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 230; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 264.

¹⁰⁰ İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 230; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 267.

¹⁰¹ İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 231.

¹⁰² Suyûtî, *a.g.e.*, I, 273.

¹⁰³ İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 230.

¹⁰⁴ Vakıf yapılması uygun olmayan yerler hakkında geniş bilgi için bkz. Temel, *Kırat'ân Kıraatında Vakf ve İbtida*, s. 92-109.

¹⁰⁵ Zihni, *el-Kavli's-Sedid*, s. 28.

3. Vakfın Kuralları

Hareke telaffuz ederek vakıf yapılmaz. Vakıfta genel kural, üzerinde vakıf yapılan kelimenin son harfini sakın okumaktır.

Vakıf, kelimelerin sonunda yapılır. Bir kelimeyi bölecek şekilde kelime ortasında vakıf yapılmaz.¹⁰⁶ Vakıfta aslolan, sözün tamam olması olduğu için, sadece bir kelimenin tam okunması da çoğunlukla vakıf için yeterli olmaz. Bu sebeple vakıf, bazen âyet ortası, bazen de âyet sonunda yapılır. Fakat söz çoğunlukla âyetin sonunda tamam olduğu için çoğunlukla vakıf, âyet sonunda yapılır.

Vakıf yaparken dikkat edilmesi gereken bazı kurallar vardır. Bunları kısaca şu şekilde ele almamız mümkündür:

a) Sükûn Üzere Vakıf Yapılan Yerler

1- Son harfi sakın olan bir kelimedede vakıf yapılması halinde, bu kelime olduğu gibi okunur:

﴿ وَآتَيْنِي ﴾ ﴿ فَاتَّقُوا ﴾ ﴿ فَارْغَب ﴾
﴿ وَأَنْحَرْ ﴾ ﴿ وَلَمْ يُولَدْ ﴾

Vasıl halinde iki sakının bir araya gelmesi sebebiyle kelimenin sonunda hazfedilen med harfleri, vakıf halinde okunurlar:¹⁰⁷

﴿ وَجَاءَ مِنْ أَقْصَى الْمَدِينَةِ ﴾ ﴿ وَجَاءَ مِنْ أَقْصَى ﴾
﴿ قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ ﴾ ﴿ قُلْ أَطِيعُوا ﴾

¹⁰⁶ Bkz. İbn Cezeri, *Neşr*, I, 224; Dimyâtî, *İthâf*, I, 313; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 153; Ğavsânî, *İlmü't-Tecvîd*, s. 111.

¹⁰⁷ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 201-205.

2- Vakıf yapılacak kelimenin sonu üstün, esre veya ötreli ise, bu kelimelerin son harfleri ârızî birer sükûn ile sakin kılınır.¹⁰⁸

﴿ نَسْتَعِينُ ﴾ نَسْتَعِينُ ﴿ ﴿ رُوِيََايَ ﴾ رُوِيََايَ ﴿ ﴿ فَاتَّقُونَ ﴾ فَاتَّقُونَ ﴿

Ayrıca son harfi esreli bir harfte revm, ötreli bir harfte de hem revm, hem de işmam yapılabilir.¹⁰⁹

3- Vakıf yapılacak kelimenin son harfi şeddeli olduğunda, yine sükûn üzere vakıf yapılır. Son harf harekesiyle okunmaz, ancak şedde / idğâm sebebiyle bu harf, sükûnu ile birlikte biraz tutulur.¹¹⁰

﴿ السَّامِرِيُّ ﴾ السَّامِرِيُّ ﴿ ﴿ صَوَّافٌ ﴾ صَوَّافٌ ﴿ ﴿ فَطَلٌ ﴾ فَطَلٌ ﴿

Şeddeli olan son harf; tekrar sıfatına sahip “ra” harfi, kalkale harflerinden biri ya da kendilerinde ğunne sıfatı bulunan “mîm” veya “nûn” harfi olduğunda, bu harfler sahip oldukları sıfatlar sebebiyle diğer harflerden daha belirgin olarak tutulurlar:

﴿ وَتَبَّ ﴾ وَتَبَّ ﴿ ﴿ مُسْتَقَرٌّ ﴾ مُسْتَقَرٌّ ﴿

﴿ فِي الْيَمِّ ﴾ فِي الْيَمِّ ﴿ ﴿ مِنْهُنَّ ﴾ مِنْهُنَّ ﴿

4- Esreli ve ötreli tenvinler, vakıf halinde cezimli olarak okunur.¹¹¹

﴿ كِتَابٌ مَرْقُومٌ ﴾ كِتَابٌ مَرْقُومٌ ﴿

﴿ وَمِزَاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ ﴾ وَمِزَاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ ﴿

¹⁰⁸ Zihni, *el-Kavlî's-Sedîd*, s. 33-34.

¹⁰⁹ Bkz. bu çalışma s. 80-81.

¹¹⁰ Bkz. İbn Bâzîş, *İknâ'*, I, 512; Zihni, *a.g.e.*, s. 35.

¹¹¹ Ebû Şâme, *İbrâz*, II, 192; Husarî, *Ahkâmu Kırâati'l-Kır'âni'l-Kerîm*, s. 228; Zihni, *a.g.e.*, s. 34.

5- Tâ-i merbuta (yuvarlak tâ: ë) tenvinli ise, vakıf halinde tenvin düşüp sükûnlu okunacağı gibi,¹¹² “ë: tâ” de “ë: hê” ye dönüşür:¹¹³

﴿ لُمَزَةٌ ۖ لُمَزَةٌ ﴾ ﴿ رَابِيَةٌ ۖ رَابِيَةٌ ﴾ ﴿ وَاحِدَةٌ ۖ وَاحِدَةٌ ﴾

6- Vakıf yapılan kelimenin son harfi, “ma kabli ötreli bir vâv” veya “ma kabli esreli bir yâ” harfi olduğunda bu harfler med harfi olurlar ve birer elif uzatılarak okunurlar:¹¹⁴

﴿ فَنَسِيٍّ ۖ فَنَسِيٍّ ﴾ ﴿ وَمَنْ مَعِيَ ۖ وَمَنْ مَعِيَ ﴾ ﴿ هُوَ ۖ هُوَ ﴾ ﴿ هِيَ ۖ هِيَ ﴾ ﴿ لَنْ نَدْعُوَ ۖ لَنْ نَدْعُوَ ﴾

7- Müfred müzekker gaib zamiri olan “ë: hû” üzerinde vakıf yapıldığında, sükûn üzere vakıf yapılır:

﴿ وَحَدَهُ ۖ وَحَدَهُ ﴾ ﴿ مَالَهُ ۖ مَالَهُ ﴾ ﴿ مِنْ دُونِهِ ۖ مِنْ دُونِهِ ﴾

8- İki sakin harfin bir arada bulunması sebebiyle hareke verilen harf, üzerinde vakıf yapıldığında yine sükûn üzere vakıf yapılır:¹¹⁵

﴿ وَآتُوا ۖ وَآتُوا ﴾ ﴿ اشْتَرُوا ۖ اشْتَرُوا ﴾ ﴿ مِنْهُمْ ۖ مِنْهُمْ ﴾ ﴿ اشْتَرُوا ۖ اشْتَرُوا ﴾

¹¹² Zihni, *el-Kavlî's-Sedîd*, s. 34.

¹¹³ Ebu'l-Beka, Eyyûb b. Mûsâ el-Hüseynî, *el-Külliyât (Mı'cem fî Mustalahât ve'l-Furûk el-Lüğaviyye)*, Matbaa-i Âmire, İstanbul-1287/1870, s. 183; Zihni, *a.g.e.*, s. 34. Ancak müenneslik “tê” si olduğu halde Kur’ân-ı Kerim’de “نَعْمَتْ”, “رَحْمَتْ” şeklinde açık “tê” ile yazılan bazı kelimeler, Asım kıraatinde Mushaf’ın hattı dikkate alınarak yazıldıkları şekilleriyle açık “tê” ile okunurlar (İbn Cezerî, *Neşr*, II, 129).

¹¹⁴ Zihni, *a.g.e.*, s. 35.

¹¹⁵ İbn Bâziş, *İknâ’*, I, 531.

b) Elif Üzere Vakıf Yapılan Yerler

1- Sonu elif ile biten bir kelimedede vakıf yapılması halinde kelime olduğu şekliyle okunur:

﴿ وَاعْفُ عَنَّا ﴾ ﴿ وَاعْفِرْ لَنَا ﴾ ﴿ وَارْحَمْنَا ﴾

2- Vakıf halinde, üstünlü tenvin elife dönüştürülür ve meddi tabî üzere vakıf yapılıır:¹¹⁶

﴿ وَفَاقًا ﴾ ﴿ وَفَاقًا ﴾ ﴿ سَوَاءً ﴾ ﴿ سَوَاءً ﴾ ﴿ مِهَادًا ﴾ ﴿ مِهَادًا ﴾

Aslında sakın birer “nûn” olan وَيَكُونَا (Yusuf, 12/32) ve لِنَسْفَعَا (Alak, 96/15) kelimelerindeki tenvinler de Mushaf hattında tenvin ile yazıldığından elif üzere vakfedilirler.¹¹⁷

3- Birinci tekil şahıs zamiri olan, “أَنَا” vasıl halinde çekilmeden “أَنَا : ene”, vakıf halinde ise çekilerek “أَنَا: enâ” şeklinde okunur.¹¹⁸

Âsım kıraatine göre لَكِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا (Kehf, 18/36) âyetindeki “لَكِنَّا”; vasıl halinde çekilmeksizin “لَكِنِّي: lâkinne”, vakıf halinde ise çekilerek “لَكِنَّنَا: lâkinnâ” şeklinde okunur.¹¹⁹

Ayrıca, الطُّنُونَا (Ahzab, 33/10), الرَّسُولَا (Ahzab, 33/66), السَّبِيلَا (Ahzab, 33/67), قَوَارِيرَا (İnsan, 76/4), سَلَايَا (İnsan, 76/15) kelimeleri de vakıf halinde elifleri isbat edilerek, med ile vasıl halinde elifleri iskat edilerek kasır ile okunurlar. Ancak سَلَايَا kelimesinde سَلَايِلْ şeklinde de vakıf yapılabilmektedir.¹²⁰

¹¹⁶ İbn Bâziş, *İknâ'*, I, 505; Ebû Şâme, *İbrâz*, II, 192; Husarî, *Ahkâmu Kıraati'l-Kır'âni'l-Kerîm*, s. 228; Zihni, *el-Kavli's-Sedîd*, s. 34.

¹¹⁷ Zihni, *a.g.e.*, s. 34-35.

¹¹⁸ Ebû Şâme, *a.g.e.*, III, 334; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 150; Zihni, *a.g.e.*, s. 34.

¹¹⁹ Ebû Şâme, *a.g.e.*, III, 334-335; Dimyâtî, *İthâf*, II, 215; Zihni, *a.g.e.*, s. 34. Bu elifler Kisâî kıraatinde de Âsım kıraatinde okunduğu şekliyle okunurlar (Bkz. Kir-mânî, *Kıraati'l-Kisâî*, s. 76, 99, 128).

¹²⁰ Ebû Şâme, *a.g.e.*, IV, 91, 235; İbn Cezerî, *Neşr*, II, 394; Zihni, *a.g.e.*, s. 33.

B. İBTİDA

1. İbtidanın Tanımı

İbtida, sözlükte, “bir şeye ilk defa başlama” demektir.¹²¹ İstilahta ise “kıraate ilk defa başlamak veya vakıf yaptıktan sonra kıraate devam etmek için tekrar başlamak” demektir.¹²²

2. İbtidanın Kuralları

İbtida, anlam gözetilerek ve hareke ile yapılır. Âyet sonu olmayan ya da vakıf işareti bulunmayan bir yerde okuyuşuna ara vermek zorunda kalan okuyucunun uygun ibtida için bilmesi gereken bazı kurallar vardır.

İbtida da anlam dikkate alınacağından, uygun bir başlangıç yapabilmek için öncelikle fiiller, atıf edatları (و، فَ، ثُمَّ vb.), tahkik edatları (أَنَّ، إِنَّ) ya da teşbih (ك) edatı gibi anlam başlangıcı olabilecek kelimeler tercih edilmelidir.

Kendisiyle okumaya başlanacak olan kelimenin ilk harfi, “hemze-i vasıl” olduğunda ise şu hususlara dikkat edilmelidir:

a) Başında marifelik takısı (أَلْ) bulunan bir isimden ibtida yapılacak ise bu hemze-i vasıl, üstün ile harekelenir:

﴿ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ ﴾

﴿----- الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ ﴾

b) İbtida yedi isimden (إِبْنٌ، ابْنَتٌ، امْرُؤٌ، امْرَأَةٌ، اِسْمٌ، اِسْتَيْنٌ) biri ile yapılacaksa, bu kelimelerin hemzeleri, esre ile harekelenir:

﴿ اِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللّٰهِ اِثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللّٰهِ ﴾

¹²¹ Râzî, *Muhtârü's-Sihâh*, s. 43.

¹²² Sakar, *Tecvid ve Ulûmu'l-Kur'ân*, s. 149.

﴿-----إِنَّا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ﴾

c) Fiillerdeki hemze-i vasılları kısaca şu şekilde ele alabiliriz:

1- Üç harfli fiillerin emr-i hâzırlarının başındaki hemzeler, hemze-i vasıldır. Bu fiillerin muzarileri - يفعل da “ayn” harfi- esre ya da üstün ise hemze esre ile ötre ise hemze ötre ile harekelenir. Bu tür fiillere aşağıdaki emr-i hazırları örnek gösterebiliriz:¹²³

﴿إِرْحَمْ﴾ ﴿إِرْكَبْ﴾ ﴿إِذْهَبْ﴾ ﴿إِقْرَأْ﴾ ﴿إِرْجِعْ﴾
﴿أَدْخُلْ﴾ ﴿أَنْظُرْ﴾ ﴿أَذْعُ﴾ ﴿أَذْكُرْ﴾ ﴿أُتْلُ﴾

2- Üç harfli ve dört harfli fiillere harf ilave edilerek yapılan -if'âl babı hariç- kalıpların; “mazi”, “masdar” ve “emr-i hazır”larının başındaki hemzeler de hemze-i vasıldır. Bu hemzeler esre ile harekelenir:

﴿إِنْقَلَبْ﴾ ﴿اسْتَخْرَجَ﴾ ﴿إِيْبِضْتُ﴾ ﴿اسْتَكْبَرَ﴾ ﴿اسْتَيْسَّرُوا﴾

Sonuç olarak âyet sonlarına ve durak işaretlerine riayet ederek okuyan kişi, ibtidaya uygun okuma yapmış olur.

¹²³ Muhammed Mekki, *Nihâye*, s. 181-182; Husarî, *Ahkâmü Kirâati'l-Kur'âni'l-Ke-rîm*, s. 302-314.

VI. VASIL VE KURALLARI



A. VASLIN TANIMI

Vasıl, sözlükte, “ulaştırmak” ve “bir şeyin diğer bir şeye bi-tişmesi” mânâlarına gelir.¹²⁴ İstilahta ise, “Tilâvet esnasında, bir kelimeyi, sesi ve nefesi kesmeden kendisinden sonra gelen kelimeye bağlayarak okuma”ya denir.¹²⁵

Bir kelimeyi diğerine bağlayarak kelime aralarında geçiş yapmak vasıl olduğu gibi, âyet sonlarında vakıf yapmayıp müte-akip âyeti okumaya devam etmek de bir vasıl halidir. Bir sûrenin sonunda durmayıp, diğer sûreye geçiş de aynıdır.

B. VASLIN KURALLARI

Tilâvet esnasında bir kelimeyi, kendisinden sonra gelen kelimeye bağlamakla ilgili bazı kurallar vardır:

1. Vasıl yapılacak iki kelimedenden birisinin veya her ikisinin harekeli olması halinde, bu harfler hareketleri ile aynen okunurlar:

﴿ هُوَ التَّوَابُ ﴾ ﴿ لَقَدْ جَاءَكَ الْحَقُّ ﴾
﴿ السَّمَاءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ ﴾ ﴿ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي ﴾

¹²⁴ Râzî, *Muhtârü's-Sihâh*, s. 725.

¹²⁵ Karaçam, *Kır'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s. 401.

2. Vasil yapılacak iki kelimenin de sakin olması halinde, sakin olan birinci harfin ya okuyuştan düşürülmesi ya da hareketlenmesi gerekir:¹²⁶

a) Vasil yapılacak ilk kelimenin sakin olan son harfi, med harfi ise uzatılmaz:¹²⁷

﴿ نُحْيِ الْمَوْتَى ﴾ ﴿ لَهُ الْحُكْمُ ﴾ ﴿ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ ﴾
﴿ قُلْنَا اهْبِطُوا ﴾ ﴿ وَجَنَى الْجَنَّتَيْنِ ﴾

Ancak Kur'ân'ın bazı yerlerindeki mütekellim zamiri olan ya harfleri, bu kuralın dışında tutularak üstün ile hareketlenir:¹²⁸

﴿ عِبَادِي الصَّالِحُونَ ﴾
﴿ رَبِّي الَّذِي ﴾ ﴿ وَلِي دِينِ ﴾ ﴿ نِعْمَتِي الَّتِي ﴾

b) Vasil yapılacak sakin harf, -med harfi değilse- genel kural gereğince, esre hareke verilerek okunur:¹²⁹

﴿ قُمْ اللَّيْلَ ﴾ ﴿ وَأَنْ أَعْبُدُونِي ﴾
﴿ فَاعْبُدِ اللَّهَ ﴾ ﴿ قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ ﴾ ﴿ مَنْ اتَّبَعَ ﴾

Tenvinler de sakin nûn hükmünde olduğu için vasil halinde esre ile hareketlenir:¹³⁰

﴿ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴾ ﴿ اللَّهُ الصَّمَدُ ﴾ ﴿ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴾ ﴿ اللَّهُ الصَّمَدُ ﴾
﴿ وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا ﴾ ﴿ وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا ﴾

¹²⁶ Zihni, *el-Kavlîi's-Sedîd*, s. 29.

¹²⁷ Husarî, *Ahkâmü Kirâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 198; Zihni, *a.g.e.*, s. 29.

¹²⁸ Zihni, *a.g.e.*, s. 29.

¹²⁹ Zihni, *a.g.e.*, s. 29.

¹³⁰ Zihni, *a.g.e.*, s. 32.

﴿وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ الَّذِي ۖ وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ الَّذِي﴾

Bu kuralın birkaç istisnası olarak, sakin olan cemi mîmle-ri¹³¹ ve makabli üstün cemi vavlarının, ötre ile¹³² “min” harfi cerinin de üstün ile harekelenerek geçiş yapıldığını belirtmek uygun olacaktır.¹³³

﴿رَزَقَكُمُ اللَّهُ﴾ ﴿أَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ﴾

﴿آتَوْا الزَّكَاةَ﴾ ﴿لَا تَخْشَوْا النَّاسَ﴾

﴿وَمِنَ النَّاسِ﴾ ﴿مِنَ الْأَجْدَاثِ﴾

¹³¹ Bkz. Zihni, *el-Kavlî's-Sedîd*, s. 31; Muhaysin, *Mihezzeb*, I, 36.

¹³² Bkz. Mekkî, *Keşf*, I, 275; Zihni, *a.g.e.*, s. 31.

¹³³ Zihni, *a.g.e.*, s. 30-31. Ayrıca bu konu hakkında bkz. Karakılıç, *Tecvid İlmi*, s. 75-76; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s. 401-403; Ünlü, *Kur'ân-ı Kerim Tecvidi*, s. 129-131; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 105-106.

VII. TEMSİLÎ TİLÂVET



Kur'ân, okumaya yönelik bir emir¹³⁴ ile nazil olan ve bu okumanın tertil¹³⁵ niteliği taşımasını vurgulayan ilâhî bir kitaptır. Tertil ile okumanın en belirgin özelliği de tefekkür hedefleyen bir okuma tarzı olmasıdır.¹³⁶ Dolayısıyla Kur'ân okuma, anlam eksenli olmalı, düşünmeye, anlamaya ve uygulamaya yönlendirici bir tarzda yapılmalıdır. Nitekim Hz. Peygamber'in Kur'ân'ı güzel bir sesle okuması¹³⁷ ve sesini çevresindekilerin duyacağı bir tonda,¹³⁸ bazen yükseltip bazen alçaltarak, hüznü ve duygulu¹³⁹ bir tarzda kullanması; düşünmeye sevk

¹³⁴ Bkz. Alak, 96/1.

¹³⁵ Bkz. Furkân, 25/32; Müzzemmil, 73/4.

¹³⁶ Bkz. Suyûtî, *İtkân*, I, 313-314.

¹³⁷ Bkz. el-Buhârî, Muhammed b. İsmâil (ö. 256/869), *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul-1979, "Ezan", 727, "Tevhid", 6991; Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî (ö. 261/875), *el-Câmu's-Sahîh*, Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyye, Beyrut-1972, "Salat", 706-708; et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Seyre (ö. 279/892), *el-Câmiu's-Sahîh* (Sünen), Thk. Muhammed Şâkir, Kahire-ts., "Salat", 285; Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî*, "İftitah", 990-991; Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (ö. 275/888), Sünenü Ebî Dâvud, Thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Dâru İhyai's-Sünneti'n-Nebeviyye, Beyrut-ts., "Salat", 1032; İbn Mâce, *Sünen*, "İkâmeti's-Salati ve's-Sünneti fihâ", 826; Mâlik, İbn Enes (ö. 179/792), *el-Muwatta*, Çağrı Yayınları, İstanbul-1413/1992, "en-Nidâ li's-Silati", 161.

¹³⁸ Bkz. Ebû Dâvud, *Sünen*, "Ref'i's-Savt bi'l-Kıraeti", 1327, 1333.

¹³⁹ Bkz. İbn Mâce, *Sünen*, "Hüsni's-Savt bi'l-Kur'ân", 1337.

eden bir okuyuşun prensiplerini içerir niteliktedir. Dolayısıyla okumanın sesli yapıldığı yerlerde, ses hep aynı perdenin kullanımıyla monoton bir yapı sunmamalı, manayı dikkate alan, yukarı ve aşağı hareketli bir seyir izleyen tarzda olmalıdır. Kur'ân tilâvetinde ses tonu “temsîl” prensiplerine göre belirlenir. Kur'ân okurken ses tonunun dikkate alındığı temsili şu şekilde ele almamız mümkündür:

A. TEMSİLİN TANIMI VE ÖNEMİ

Temsil sözlükte, “birinin verdiği yetkiye dayanarak onun adına hareket etme”, “bir şeyi canlandırma”, “tasvir etmek”, “eziyet etmek”, “özümleme” ve “benzetme” gibi anlamlar taşımaktadır.¹⁴⁰ Tilâvet kelimesi ise sözlük anlamıyla “terk etmek”, “tâbi olmak” ve “okumak”¹⁴¹, ıstilahî anlamıyla “Kur'ân okumak”¹⁴² demektir. İki sözcüğün oluşturduğu “temsîlî tilâvet” kavramı ise “Kur'ân kıraatinde, mana edatlarını rollerine, kelimeleri manalarına, âyetleri mefhumlarına uygun bir ses tonu ile okumaya” denir.¹⁴³

Kur'ân okumada, harflerin kendilerine özgü yapılarına ve niteliklerine uygun telaffuz edilmeleri, tecvid kurallarının uygulanması ve makam önemli hususlardandır. Ancak Kur'ân tilâvetinin önemli dinamiklerinden biri de hiç şüphesiz, ilâhî hitabı icazına uygun bir ses tonu ile okuyabilme yani tilâvette, manayı aksettiren ses tonu kullanmaktır. Bu husus, ilâhî hitabı anlayacak anlam bilgisine, gerektiği yerde sese uygun perdeyi verebilecek ve okuyuşu sanatsal boyuta taşıyacak icra kabiliyetine bağlı önemli bir dinamiktir.

¹⁴⁰ Râzî, *Muhtârı's-Sıhah*, s. 165; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XI, 614-615; Mehmet Kanar, *Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Derin Yayınları, İstanbul-2005, s. 718.

¹⁴¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XIV, 102.

¹⁴² Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, VIII, 134.

¹⁴³ Sağman, *Tecvid*, s. 36.

Temsilde ana prensip, hissederek okumak ve hissettirmektir. Kur'ân, okuyucunun hissederek okuması ve bunu yansıtan bir tarz/temsil kullanması halinde gönüllere etki eder. Dinleyeni huzur verici iklimine çeker.

B. TEMSİLÎ TİLÂVET PRENSİPLERİ

Kur'ân tilâvetinde son derece önemli bir yeri olan temsil konusunu birkaç ana başlık halinde ele almamız mümkündür:

1. Ses Tonunu Alçaltmak (Hafd-ı Savt)

Temsilî okuma prensiplerinin ilki “ses tonunu alçaltmak / hafd-ı savt”tır. Kur'ân kıraatinde mananın gerektirdiği yerlerde ses tonunu ve perdesini indirmek ve mahzun bir tavır ile okuyuşu seslendirmek gerekir. Aksi takdirde, uygun olmayan yerlerde gereksiz yere sesi yükseltmek mesajdan çok şey götürebilir.

Ses tonunun ve perdesinin indirilmesi gereken yerler:

a) *Zem İfade Eden ya da Batıl Sözleri Yansıtan Âyetler*¹⁴⁴

Kur'ân-ı Kerim'de inkârcıların asılsız iddialarını, Allah'a, peygamberlere ve inananlara yönelik aşağılayıcı, kınayıcı ve karalayıcı sözlerini ifade eden âyetlerin alçak ve hafif bir ses tonu ile okunması gerekir.

Meselâ müşriklerin, Hz. Peygamber'i, normal insanların söylemeyecekleri tuhaf sözler söyleyen, büyü yüzünden aklî dengesi bozulmuş bir adam olarak nitelendirdikleri¹⁴⁵ ve mü'minlere

¹⁴⁴ Bkz. Salih, *Mebâhis*, s. 339-340.

¹⁴⁵ Bkz. el-Beğavî, *Mesûd el-Ferrâ* (ö. 516/1122), *Meâlimü't-Tenzîl* (Tefsîrü'l-Beğavî), Matbaatü Mustafa el-Babî el-Halebî ve Evlâdihî, Mısır-1375/1955 (Hâzin tefsiriyle birlikte), V, 94; ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer (ö. 538/1143), *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl*, Beyrut-ts., III, 83; el-Hâzin, Alâüddîn Ali b. Muhammed b. İbrâhim el-Bağdâdî (ö. 725/1325), *Lübâbü't-Te'vil fi Meâni't-Tenzîl* (Tefsîrü'l-Hâzin), Matbaatü Mustafa el-Babî el-Halebî ve Evlâdihî,

“إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا” / Siz, büyülenmiş bir adamın peşinden gidiyorsunuz.¹⁴⁶ dedikleri bu ve benzeri âyetlerin, alçak ve hafif bir ses tonu ile okunması gerekmektedir. Çünkü müşrikler, Hz. Peygamber’e yönelik böyle küstahça sözleriyle O’na hakaret etmek ve O’nu küçük düşürmek amacındadırlar.¹⁴⁷

İnkârcılardan hikâye edilen bu tür âyetlerde hafif bir ses tonu kullanmak, adeta onların inkâr ve iftiralarının şiddetini ses tonuyla azaltma, sözlerini etkisiz, cılız bir çaba olarak nitelendirme anlamına gelir.¹⁴⁸

b) Dua, Yakarış ve Pişmanlık İçeren Âyetler

Gerek peygamberlerin gerek sair inananların Yüce Allah’a dua, yakarış ve pişmanlıklarını dile getirdikleri âyetlerin, ses perdesinin indirimiyle okunması gerekir.¹⁴⁹ Nitekim bu, Yüce Dergâh’a el açmanın da adabıdır.

Dua âyetlerine bir örnek olması açısından Bakara Sûresi’nin son âyetleri dikkat çekicidir: “رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ” /Rabbimiz, unuttuklarımızdan ya da yanıldıklarımızdan dolayı bizi sorumlu tutma. Rabbimiz, bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de

Mısır-1375/1955, V, 94; İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail (ö. 774/1373), *Tefsîru'l-Kur'ân-il-Azîm*, Dâru'l-Marife, Beyrut-1413/1993, X, 287; es-Suyûtî, Celâlüddin ve Mahallî Celâlüddin, *Tefsîru'l-Celâleyn*, Salah Bilici Kitabevi Yayınları, İstanbul-ts., II, 60; Furkân, 25/8.

¹⁴⁶ Furkân, 25/8.

¹⁴⁷ İbn Kesir, a.g.e., X, 287.

¹⁴⁸ Diğer bazı âyetler için bkz. Bakara, 2/13, 258; Âl-i İmrân, 3/181; A'râf, 7/109; Yûnus, 10/2; İsrâ, 17/90-93; Tâhâ, 20/63; Şuara, 26/34; Secde, 32/10; Sâd, 38/4; Nâziat, 79/24; Feccr, 89/16.

¹⁴⁹ Genel olarak hafif bir sesle okunması gereken dua âyetleri bazen heybet ve korku uyandırmak için yüksek sesle okunabilir. Hz. Nûh'un, kavminin helâkini içeren sözleri vb. (Salih, a.g.e., s. 339)

*ağır yük yükleme. Rabbimiz, kendisine güç yetiremeyeceğimiz şeylerle bizi yükümlü tutma. Affet bizi, bağışla kusurlarımızı, merhamet bu-
yur bize. Sen bizim Mevla'mızsm. Kâfirler topluluğuna karşı yardım
et bize.”¹⁵⁰*

Dua, güçsüzlüğünün bilincinde olan kulun, Yüce Allah'ın affına ve hoşgörüsüne sığınma isteğidir. Bu tür âyetler, ümit, sevgi ve heyecan atmosferi içerisinde bulunan kalplerin ürpertisini ve ruhların süzülüşünü tasvir eden; mahzun ve tatlı bir nağme şeklinde hafif bir ses perdesi ile sunulmalıdır. Bu tatlı ses perdesi; duaya yakıcı bir yumuşaklık, istek, yöneliş ve yakarış atmosferine uygun nitelik katar.¹⁵¹

c) İnkârcıların Pişmanlıklarını Dile Getirdikleri Âyetler

Meselâ, vaktiyle sürekli yaşayacaklarına, hiç ölmeyeceklerine dair yemin eden inkârcıların¹⁵² kaçınılmaz akıbet gördüklerinde “ *أَجَلٍ قَرِيبٍ نُجِبُ دَعْوَتَكَ وَتَتَّبِعُ الرَّسُولَ* / *Ey Rabbimiz, bizimle hesaplaşmayı yakın bir sürenin sonuna ertele de senin çağırma olumlu cevap verip, peygamberlere uyalım*”¹⁵³ demeleri alçak bir ses tonu ile okunursa daha isabetli olur.¹⁵⁴

d) İnananların ya da Meleklerin Bazı Sorularının ve İsteklerinin İfade Edildiği Âyetler

Bu tür âyetlerin de ses tonunun düşürülerek okunması gerekir. Aksi ses tonunun kullanılması, ilâhî hükümlerle ilgili olarak

¹⁵⁰ Bakara, 2/286. Diğer bazı âyetler için bkz. Âl-i İmrân, 3/7,8, 16, 147, 191-193; Nisâ, 4/75, 77; Mâide, 5/83; A'râf, 7/23, 89, 126; İbrahim, 14/36-41.

¹⁵¹ Kutub, Seyyid (ö. 1387/1966), *fi Zılâli'l-Kıur'ân*, Dâru's-Şurûk, Beyrut-1400/1980, I, 345-346.

¹⁵² Beğavî, *Meâlimü't-Tenzil*, IV, 52; Hâzin, *Lübâbü't-Te'vil*, IV, 52; Suyûtî, *Celâleyn*, I, 210.

¹⁵³ İbrahim, 14/44.

¹⁵⁴ Diğer bazı âyetler için bkz. Secde, 32/12; Mü'min, 40/11; Haşr, 59/16; Nebe', 78/40.

şüphe, tereddüt ya da eleştiri vurgusu sayılabilir. Bu konuyla ilgili olarak birkaç örneğin ele alınması konuyu daha anlaşılır kılacaktır:

1- İbrahim peygamberin, ölülerin tekrar diriltilmelerine dair bir arzusunun tasvir edildiği “ *وَأَذِّقَ الْإِبْرَاهِيمَ رَبِّ أَرْنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَىٰ* ” / *Rabbim, bana ölüleri nasıl dirilttiğini göster.*¹⁵⁵ âyeti hafif ses tonu ile okunmalıdır. Bu âyette söz konusu olan istek, iman için bir belge isteği ya da güçlendirici arayışı değildir. Bu arzunun, imanın varlığı, sarsılmazlığı, eksiksizliği ve kararlılığı ile de ilgisi yoktur. Bu arzu ilâhî sırrın mahiyetine, oluş ve gerçekleşme anında tanık olmaya ilişkin bir ruhi özlemdir. Allah'ın yaratma sanatının içyüzünü yakından görmeye yönelik bu arzu içli, yumuşak huylu, hoşnut,¹⁵⁶ tevhid dinine tâbi,¹⁵⁷ şükreden,¹⁵⁸ ibadete düşkün ve Allah'ın dostu¹⁵⁹ Hz. İbrahim'den gelen, dolayısıyla da tüm bu özellikleri aksettiren zarif ve hafif bir ses tonu ile okunması halinde daha uygun olur.

2- Meleklerin yeryüzünde insan türünün yaratılması konusundaki yaklaşımlarının sergilendiği “ *أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا* ” / *Â! oradaki nizamı bozacak ve yeryüzünü kan bula-yacak bir mahlûk mu yaratacaksın?*¹⁶⁰ âyeti de hafif ses tonu ile okunmalıdır.

Bu tür âyetleri alçak ve hafif ses tonu ile okuma; Yüce Yaratıcı'ya karşı kulluğun gereği, saygı ve hürmetin yansıması olarak gâyet şık durmaktadır. Aksi tarz, tavır ve kontrolsüz ses tonu, bu tür ifadeleri “sorgulama” boyutuna iter.

¹⁵⁵ Bakara, 2/ 260.

¹⁵⁶ Bkz. Tevbe, 9/114; Hûd, 11/75.

¹⁵⁷ Bkz. Nisâ, 4/125; Nahl, 16/120.

¹⁵⁸ Bkz. Nahl, 16/121.

¹⁵⁹ Bkz. Nisâ, 4/125.

¹⁶⁰ Bakara, 2/ 30. Diğer bazı âyetler için bkz. Âl-i İmrân, 3/40, 47, 48.

e) Hz. Peygamber'e Uyarı Niteliği Taşıyan Âyetler

Kur'ân-ı Kerim, bazen Hz. Peygamber (s.a.s.)'in bazı davranışlarıyla ilgili olarak uyarı üslûbu kullanır. Bu tür âyetlerin alçak ve hafif bir ses tonu ile okunması gerekir. Nitekim uyarı niteliği taşıyan bir âyete bakıldığında, gerek seçilen kelimelerin, gerek dizilimin ses tonuna dikkat edilmesini hissettiren bir üslup içerdiği görülür.¹⁶¹

1- Meselâ Tebük savaşına katılanları methetmek, katılanları yermek için nazil olduğu ifade edilen¹⁶², “عَفَا اللَّهُ عَنْكَ / لِمَ أَذْنَتْ لَهُمْ حَتَّى يَبَيِّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ / Hay Allah seni affedesice! Niçin sence doğru söyleyenler iyice belli oluncaya ve yalancılar da meydana çıkıncaya kadar beklemeyiş izin isteyen o münafıklara izin verdin?”¹⁶³ âyetinde bu durum açıkça görülmektedir. Bu anlatımda, lütufkârane bir sitem¹⁶⁴ ile önce, “Hay Allah seni affedesice!” denilerek “af” kelimesi zikredilmiş, sonra, “Niçin onlara izin verdin?” şeklinde yumuşak bir uyarı yapılmak suretiyle latif bir dizilim gözetilmiştir.¹⁶⁵

2- En belirgin uyarı olarak kabul edilebilecek uyarılardan biri de Abese Sûresi'nde yer almaktadır. Hz. Peygamber'in, Kureyş'in ileri gelenlerinden bir topluluğu İslam'a çağırırmaktayken, fakir ve gözleri görmeyen İbn Ümm-i Mektum'un, “Ey Allah'ın elçisi, Allah'ın sana öğrettiklerinden, bana da oku, bana da öğret.”

¹⁶¹ Bkz. Alican Dağdeviren, *İlâhî Mesajın Sınurunu Açısından Kur'ân'da Sorular ve Cevaplar*, Yeni Akademi Yayınları, İstanbul-2006, s. 22.

¹⁶² Beğavî, *Meâlimü't-Tenzil*, III, 102-103; er-Râzî, Fahrüddin, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer (ö. 606/1209), *Mefâûhu'l-Ğayb* (et-Tefsîru'l-Kebîr), Mısır-ts., XVI, 75; Hâzin, *Lübâbü't-Te'vîl*, III, 102.

¹⁶³ Tevbe, 9/43.

¹⁶⁴ el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed (ö. 671/1272), *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, el-Mektebetü'l-Arabiyye, Kahire-1387/1967, VIII, 154-155.

¹⁶⁵ en-Neseî, Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed (ö. 710/1310), *Medârikü't-Tenzil ve Hakâikü't-Te'vîl*, Kahraman Yayınları, İstanbul-1984, II, 128.

diyerek çıka gelmesi... Hz. Peygamber'in de yüzünü ekşitmesi ve onunla ilgilenmemesi...¹⁶⁶

İlâhî uyarıya yol açan yaklaşımı tasvir eden şu âyetlerin alçak ve hafif bir ses tonu ile okunması uygun olur:

عَبَسَ وَتَوَلَّى * أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى * وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزْكِي * أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ
الذِّكْرَى * أَمَا مِنْ اسْتَعْجَلِي * فَأَنْتَ لَهُ تَصَدَّى * وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَزْكِي * وَأَمَا مِنْ
جَاءَكَ يَسْعَى * وَهُوَ يَخْشَى * فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهَّى * كَلَّا إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ / Surat astı ve
yüz çevirdi. Kendisine o âmâ geldi diye. Nerden biliyorsun; belki o, temizlenip-armacak? Ya da öğüt alacak; böylelikle bu öğüt kendisine yarar sağlayacak. Fakat kendini müstağni gören ise, işte sen, onda yankı uyandırmaya çalışıyorsun. Oysa onun temizlenip-arınmasından sana ne? Ama koşarak sana gelen ise, 'içi titreyerek korkar' bir durumdadır. Sen ona aldırış etmeden oyalanıyorsun. Hayır; çünkü o (Kur'ân), bir öğüttür."¹⁶⁷

Yukarıdaki âyetlerin arasında yer alan “Ne bileceksin belki o armacak. Yahut öğüt alacak da bu öğüt kendisine fayda verecek.”¹⁶⁸ âyeti, okumanın alçak ve hafif bir ses tonu ile yapılmasına işaret eden yumuşak bir ifadedir.¹⁶⁹

2. Ses Tonunu Yükseltmek (Ref-i Savt)

Temsilî okuma prensiplerinin bir diğeri “ses tonunu yükseltmek / ref-i savt”tır. Kur'ân kıraatinde mânânın gerektirdiği yerlerde ses tonunu ve perdesini yükseltmek ve canlı bir tavır ile okuyuşu seslendirmek gerekir. Nitekim yüksek ses, fikirleri vurgulamak için etkili bir tarzdır.

¹⁶⁶ Bkz. Beğavî, *Meâlimü't-Tenzil*, VII, 208-209; Zemaşerî, *Keşşâf*, IV, 217; Hâzin, *Lübâbü't-Te'vîl*, VII, 208-209; İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, XIV, 246-247; Suyûtî, *Celâleyn*, II, 252.

¹⁶⁷ Abese, 80/1-11.

¹⁶⁸ Abese, 80/3.

¹⁶⁹ Seyyid Kutub, *ft Zilâli'l-Kur'ân*, VI, 3825. Diğer bazı âyetler için bkz. *Tevbe*, 9/43; *Yûnus*, 10/105-106; *Tahrîm*, 66/1; *Hâkka*, 69/44-46; *Duhâ*, 93/6-8.

Yüksek ses tonu ile okunması gereken yerler:

a) *İlâhî Emir ve Yasakların İfade Edildiği Âyetler*

Yüce Allah'ın insanlığa yönelik emir ve yasaklarının konu edildiği âyetlerin yüksek ses tonu ile okunması gerekir. Buna bir emir, bir de yasak içeren âyetlerden misal vermek istiyoruz:

1- Emirle ilgili olarak Mutaffifîn Sûresi'nden bir âyeti ele almamız uygun olacaktır. Bu sûrede, cennetin nitelikleri anlatıldıktan ve onun arzulanmaya değer yönlerine dikkat çekildikten¹⁷⁰ sonra gelen “*وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ* / O halde yarışanlar bunun için yarışsınlar.”¹⁷¹ âyeti yüksek ses tonuyla okunmalıdır. Bu emir, gerçekten özendirme son derece etkili ve kesin anlamı olan bir vurgudur. “İsteyenler, arzu edenler bunu arzulansınlar” çünkü “uğrunda yarışılmaya değecek olan kazanç budur” denilmektedir.¹⁷² Âyeti yüksek ses tonuyla okuma; çalışıp didinme, mücadele etme ve yarışmaya değer olan ilâhî mükâfatın altını çizer bir nitelik taşımaktadır.¹⁷³

2- Yüce Allah'ın yasaklarının ifade edildiği, dolayısıyla da yüksek ses tonuyla okunması gereken âyetlere örnek ise: “*وَلَا تَقُفُّ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ* / Bilmediğin şeyin ardına düşme.” şeklindeki âyettir.¹⁷⁴

Bir haber, olay ya da hareket hakkında kesin bir hüküm vermeden önce ciddi bir araştırma yapılması Kur'ân'ın temel öğretilerindedir. Kalbin ve aklın bu metotla hareket etme-

¹⁷⁰ Bkz. Mutaffifîn, 83/22-25.

¹⁷¹ Mutaffifîn, 83/26.

¹⁷² Kurtubî, *Câmi'*, XIX, 266; Seyyid Kutub, *fi Zılâli'l-Kur'ân*, VI, 3859.

¹⁷³ Diğer bazı âyetler için bkz. Bakara, 2/43, 110, 123, 136; Âl-i İmrân, 3/131-133; Nisâ, 4/59; Mâide, 5/92; Enfâl, 8/46; Yûnus, 10/87; İsrâ, 17/35; Nûr, 24/56, 58; Rûm, 30/31; Muhammed, 47/33; Mücâdele, 58/13; Teğâbun, 64/12, 16; Müzzemmil, 73/20.

¹⁷⁴ İsrâ, 17/36.

si durumunda; inanç dünyasında kuruntu ve saçmalıklara, hüküm, yargı ve sosyal ilişkiler dünyasında zan ve şüphelere, araştırma ve bilim dünyasında yüzeysel hükümler ve kuruntulara dayalı teorilere meydan verilmez.¹⁷⁵ İşte bu tür âyetler, belirgin bir perdeye sahip yüksek ses tonuyla, dikkat çekici bir tarzda okunmak suretiyle ilâhî yasaklama ve uyarı anlamını pekiştirir.

b) *Hak ve Hakikate Vurgu Yapan Âyetler*

Dini, ilmi ve sosyal gerçeklerin ifade edildiği âyetler yüksek bir ses tonu ile okunur:

1- Meselâ Kur'ân'ın doğruluğundan şüphe edilmemesi, kuşku duyulmaması gereken ilâhî bir kitap olduğunun vurgulandığı

“ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ / İşte Kitap! Şüphesiz onda.”¹⁷⁶ âyeti yüksek ses tonu ile okunur. Bu ses tonu Kur'ân'ın doğruluğunun ve gerçekliğinin ilanı niteliği taşıır.¹⁷⁷

2- İhlâs Sûresi de bütünüyle yüksek ses tonuyla okunması gereken bir sûredir: “قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ * اللَّهُ الصَّمَدُ * لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ * / De ki: O Allah Birdir. Allah Samed'dir. O doğurmamış ve doğmamıştır. Hiçbir şey O'nun dengi olmamıştır.”¹⁷⁸ Tevhid inancını¹⁷⁹ ortaya koyan bu sûre gerek içerdiği mesaj itibarıyla, gerek “söyle / deki” şeklindeki ilana yönelik emir niteliği taşıyan başlangıcıyla, gerek âyet sonlarında yer alan ve

¹⁷⁵ Seyyid Kutub, *ft Zilâli'l-Kur'ân*, IV, 2227.

¹⁷⁶ Bakara, 2/2.

¹⁷⁷ Bkz. Zemaşerî, *Keşşâf*, I, 114; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ânîl-Azîm*, I, 259-260; Suyûtî, *Celâleyn*, I, 2. Diğer bazı âyetler için bkz. Bakara, 2/119; Yûsuf, 12/40; İsrâ, 17/53-55, 82-83, 97; Secde, 32/2; Ahzâb, 33/45; Fâtır, 35/24; Şûrâ, 42/28-33; Fetih, 48/8.

¹⁷⁸ İhlâs, 112/1-4.

¹⁷⁹ Beğavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, VII, 320-321; Zemaşerî, *a.g.e.*, IV, 298-299; Hâzin, *Lübâbü't-Te'vîl*, VII, 320-321.

yapısında belirgin okuma özelliği bulunan harf (dâl harfi)¹⁸⁰ yapısıyla yüksek ses tonuna okuyucuyu sevk etmektedir.

c) Müjde, Mükâfat ve Rahmet İçeren Âyetler

Sevindirici haberler içeren âyetlerin, yapılan iyiliklere karşı sunulacak ilâhî lütuf, armağan ve mükâfatları haber veren, bağışlama, yarlıgama ve merhamet niteliği taşıyan âyetlerin yüksek ses tonuyla okunması uygundur. Bunlara da iki örnek vermek istiyoruz:

1- Yüksek ses tonuyla okumaya uygun yapısıyla dikkatleri çeken Kadir Sûresi, özellikle “تَنْزِيلٌ * مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ * تَنْزِيلٌ / الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ * سَلَامٌ هِيَ حَتَّى مَطْلَعِ الْفَجْرِ * Kadir gecesi bin aydan daha hayırlıdır. Melekler ve Rûh (Cebrail) o gecede Rablerinin izniyle her türlü iş için iner. O gece, tanyerinin ağarmasına kadar bir esenliktir.”¹⁸¹ âyetleri yüksek ses perdesi ile okunmalıdır. İnsanın içine işleyen, parlak, sevecen ve müjdeler dolu ışık seli yayan bu âyetler, bu gecenin kapsadığı büyük anlamları canlandırması açısından canlı ve yüksek ses tonu ile okunmalıdır.

2- Yûnus Sûresi'ndeki, kendilerini Allah'a bağlayan imanları nedeniyle, iyi işlere yöneltilen ve doğru yolu görmeleri sağlanan mesut insanların eriştiği yüce mertebe de yüksek ses tonu ile ifade edilmesi gereken âyetlerdendir. Ahiret hayatının varlığını kabul eden, yüce huzura çıkarılmalarını bekleyen, insanlığın olgunluk yoluna giren takva sahiplerine söz verilen cennet...

¹⁸⁰ Nitekim bu sûredeki “يَكُنْ” kelimesinin ismi olan “أَحَدٌ” kelimesi, fasıla uyumu açısından sonraya bırakılmıştır (Suyûtî, *Itkân*, II, 274). Âyet sonunda bulunması sebebiyle sükûn ile okunan, dolayısıyla da kalkale niteliği taşıyan bu kelimedeki “dal” harfi, âyet ortasında olması halinde tenvin ile okunacağından vurgulu okuma özelliği olan kalkale sıfatından yoksun kalırdı (Bkz. bu çalışma, s. 125-126).

¹⁸¹ Kadir, 97/3-5.

Sürekli bir hoşnutluk içinde Allah'ı yücelten ve O'na şükreden, O'na iman edenlerin ve güzel davranışlarda bulunanların mükâfat yeri...:“*إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمَانِهِمْ تَجْرِي*“
إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمَانِهِمْ تَجْرِي فِي جَنَّاتٍ النَّعِيمِ
Iman edip makbul ve güzel işler yapanlara gelince, imanları sebebiyle Rableri, onları içlerinden ırmaklar akan, o nimet dolu cennetlerdeki mutluluklara erdirir.”¹⁸²

Sesin yüksek perdeden kullanımı, bazen âyetin bir bölümünde, bazen tamamında, bazen de art arda gelen birkaç âyette yapılabilmektedir. Bu ses yükseltisinden farklı olarak bazen kelimelerin sadece ilk harflerine de ses vurgusu yapılabilmektedir.¹⁸³

3. Kelimelerde Ses Vurgusu Yapmak

Sese vurgu yaparak okumak, gerek kelimelerin müstakil hüviyetlerini ortaya koymak, gerek kelime manalarına kuvvet kazandırmak açısından oldukça mühimdir. Dolayısıyla kelimelerin ilk harflerine biraz vurgu/baskı yaparak prozodik bir eda ile okumak da temsilin belli başlı öğelerindendir. Bunları şu şekilde ele alabiliriz:

a) Olumsuzluk bildiren “*مَا: mâ*” (mâ-i nâfiye) da sese ton verilir:

“*مَا تَرَى فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِنْ تَفَاوُتٍ* / *Rahman'ın yaratmasında hiçbir nizamsızlık göremezsin.*”¹⁸⁴

“*مَا آعْنَى عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ* / *Ona ne malı, ne de yaptığı işler fayda verdi!*”¹⁸⁵

¹⁸² Yûnus, 10/9. Diğer bazı âyetler için bkz. Bakara, 2/277; Hûd, 11/23; Kehf, 18/30, 107; Meryem, 19/96; Hac, 22/14, 23, 50, 56; Ankebût, 29/7, 9, 57; Rûm, 30/15; Lokman, 31/8; Secde, 32/19; Sebe, 34/4; Fâtır, 35/7; Sâd, 38/24; Fussilet, 41/8; Şûra, 42/22; Câsiye, 45/30; Muhammed, 47/2.

¹⁸³ Müjde, mükâfat ve rahmet içeren âyetler için ayrıca bkz. Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s. 534.

¹⁸⁴ Müllk, 67/3.

¹⁸⁵ Leheb, 111/2.

“مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ / O zalimlerin ne dostları, ne de sözüne itibar edilir şefaathçileri olabilir.”¹⁸⁶

“Mâ-i mevsûle” de ise sese hiç ton vermeye ve vurgusuz okumaya dikkat etmelidir. Özellikle bu edatta sese vurgu yaparak okumak anlam değişmesine yol açar. Meselâ inananların dikkatlerini Allah katındaki mükâfata çeken ve bu mükâfatın oyun, eğlence, ticaret ve hayatın diğer uğraşlarından daha hayırlı¹⁸⁷ olduğunu belirten “مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهِ وَمِنَ التِّجَارَةِ / Allah'ın nezdinde bulunan eğlenceden ve ticarettten daha hayırlıdır.”¹⁸⁸ âyetindeki “مَا: mâ” edatı pes perdeden ve alçak bir sada ile okunmalıdır. Bu edatta ses tonunu yükseltmek âyetin anlamını olumsuz yönde etkiler. Çünkü buradaki “mâ”ya vurgu yaparak sesi yükseltmek, bu edatı olumsuzluk bildiren “مَا: mâ” (mâ-i nâfiye)ya dönüştürür. Dolayısıyla Allah'ın katındaki mükâfatı önemsemeye yönelik bu âyet, sözü edilen edatın yüksek bir ses tonuyla okunması halinde, oyun ve eğlencenin ilâhî mükâfattan daha değerli olması anlamına gelebilecek bir yanlışla götürür.

Aşağıdaki âyetlerdeki “مَا: mâ” edatında da sesin yükseltilmesi benzer anlam bozulmalarına sebebiyet vereceğinden, söz konusu edatın hafif bir ses tonuyla okunması gerekir:

“إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ / Kendilerine gerçeği bildiren ilim geldikten sonra...”¹⁸⁹

“مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ / Yarattığı şeylerin şerrinden...”¹⁹⁰

“وَلَكِنْ لِنَبِّئُكُمْ فِي مَا آتَيْتُمْ / O, size verdiği şeylerde sizi imtihan etmek istediği için...”¹⁹¹

¹⁸⁶ Mü'min, 40/18.

¹⁸⁷ Zemahşerî, Keşşâf, IV, 106.

¹⁸⁸ Cuma, 62/11.

¹⁸⁹ Âl-i İmrân, 3/18; Şûrâ, 42/14; Câsiye, 45/17.

¹⁹⁰ Felak, 113/2.

¹⁹¹ Mâide, 5/48.

b) Bütün olumsuzluk bildirilen “لا: lâ” edatlarında sese ton verilerek âyette ifade edilen olumsuz yapı vurgulanır:

“لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ / Onlara hiç bir korku olmayacak, hiç üzülmecekler de.”¹⁹² ”

“لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ / Bunda da size vebal yoktur.”¹⁹³

“لَا تَتْرِبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ / Bugün sizi kınama yok!”¹⁹⁴

“Tebrie lâ”ındaki vurgu ve ton diğerlerinden daha çoktur:

“لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ / O halde şu gerçeği hiç unutma ki: Allah’tan başka ilah yoktur.”¹⁹⁵

“شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ / Allah’tan başka hiçbir ilah bulunmadığına şahid bizzat Allah’tır.”¹⁹⁶

c) Tahsis ifade eden “لِ: li”, tekit belirten “لِ: le” harfinde sese tonlu bir perde verilir.

“ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ / İşte bu -rıza makamı- da Rabbine saygı duyanlarındır.”¹⁹⁷

“إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَرَحْمَةً / Elbette bunda -iman edecek kimseler için- bir rahmet vardır.”¹⁹⁸

“وَهُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ / İnananlar için bir rehber ve müjde olmak üzere ...”¹⁹⁹

d) İstisna harflerinde sese vurgu yapmak da temsil şartlarının

¹⁹² Bakara, 2/38, 62, 112, 262, 274, 277; Âl-i İmrân, 3/170; Mâide, 5/69; En’âm, 6/48; A’râf, 7/35; Yûnus, 10/62; Ahkâf, 46/13.

¹⁹³ Bakara, 2/233, 234, 235, 236, 240; Nisâ, 4/23, 24, 102; Mümtehine, 60/10.

¹⁹⁴ Yûsuf, 12/92.

¹⁹⁵ Muhammed, 47/19.

¹⁹⁶ Âl-i İmrân, 3/18.

¹⁹⁷ Beyyine, 98/8.

¹⁹⁸ Ankebût, 29/51.

¹⁹⁹ Bakara, 2/97. Ayrıca bkz. Âl-i İmrân, 3/124; A’râf, 7/2; Tevbe, 9/61; Yûnus, 10/57; Hâd, 11/120; İbrahim, 14/41; Hicr, 15/77, 88; İsrâ, 17/82; Nûr, 24/30; Neml, 27/2, 77; Ankebût, 29/44; Câsiye, 45/3; Muhammed, 47/19; Fetih, 48/20; Münâfikûn, 63/8; Nûh, 71/28

dandır.²⁰⁰

“وَمَا عَلَيْنَا إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ” / Açıkça tebliğden başka bir şeyle yükümlü değiliz biz.”²⁰¹

“فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ” / Yoksa onlar, kıyametin kendilerine ansızın gelmesini mi gözliyorlar?”²⁰²

“وَمَا أَمْرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ” / Onlara, şirkten uzak olarak yalnız Allah'a ibadet etmeleri,...emredilmişti.”²⁰³

e) Harekeli aynı iki harf yan yana gelince, ikincisine vurgu yapılarak okunur.

“رَبِّكَ كَثِيرًا”²⁰⁴ “فَصَلِّ لِرَبِّكَ”²⁰⁵ “كَيْفَ فَعَلَ”²⁰⁶

Temsili okumada bütün bunları yapmaya çalışırken tabii olmaya ve temsili yapmacılığa taşımamaya özen göstermek gerekir.²⁰⁷ Zira sese ton verme ve vurgu yapma esnasında mübalağa, okuyustaki ahengi bozar. Ayrıca tonlama yaparken (bazı okuyucularda müşahede ettiğimiz gibi) sekte yapıyor imajı verilmemesi gerekir.

Sonuç olarak; Kur'ân, gerek yapı, gerek anlam dokusundaki ahengiyle asırlar boyu gönüller üzerinde etki etmiştir. Anlam dokusu, ona inananların hayat tarzlarını belirlerken, yapısal ahengi; inanan inanmayan herkesi kendisine hayran bırakmıştır. Bu gönülleri fetheden okuma, harflerin özgün yapısını ön plana çıkaran, okunma kuralları (tecvid) gözetilen, anlamı da dikkate alındığında yerine göre duygulu ve mahzun, yerine göre coşkulu bir özellik (temsil) taşımaktadır.

²⁰⁰ Bkz. Sağman, *Tecvid*, s. 36-39.

²⁰¹ Yâsîn, 36/17.

²⁰² Muhammed, 47/18.

²⁰³ Beyyine, 98/5.

²⁰⁴ Âl-i İmrân, 3/41.

²⁰⁵ Kevsir, 108/2.

²⁰⁶ Fecr, 89/6; Fil, 105/1.

²⁰⁷ Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 128.

Anlamdan soyutlanmış; dolayısıyla da ses hacmi ya da tonunda hiçbir değişiklik yapılmadan okuma biçimi, özgün değil, sıradan ve monotondur. Oysaki yerli yerince sesi alçaltmak ya da yükseltmek, hem okuyuşa canlılık kazandırır, hem de anlamı güçlendirir. Yani ses perdesinin uygun kullanımı anlamı berraklaştırır, bir sözcüğe genel anlamından daha güçlü bir anlam katar. Ne var ki, günümüzde anlamı dikkate alarak okuma neredeyse yok denecek kadar azalmıştır. Dolayısıyla ilâhî mesajın anlaşılabilir olarak okunup, haz duyulan özgün tilâveti ile sunumu için Kur'ân öğretiminde, temsil yeniden ve dikkatle ele alınmalıdır.

VIII. KUR'ÂN OKUMADA DUDAK HAREKETLERİ “DUDAK TALİMİ”



A. TANIMI VE ÖNEMİ

Kur'ân okuma esnasında, dudakların usul ve kurallara uygun şekil alıp, hareket etmesine “dudak talimi” denir.²⁰⁸

Kimilerince bir fantezi olarak görülebilen ve bu sebeple de ihmal edilen dudak talimi, harflerin seslerini doğrudan etkilediği için Kur'ân okumanın vazgeçilmez bir kuralıdır. Çünkü dudak hareketlerine göre sesler değişir. Bu sebeptendir ki, dudak hareketlerine uygun olmayan okuyuş dudaklara bakılmadan da fark edilir.

Güzel Kur'ân okumada gerek dudakların gerek çenenin rolü çok büyüktür. Dudakların doğru kullanılmaması sadece mahreci “bâ”, “fâ”, “mîm” ve “vâv” harflerinde değil, tümü sessiz olan ve hareketlerle doğrultulu okunabilen elifbâ'nın diğer harflerinde de sorun oluşturur. Özellikle dudak seslileri arasında yer alan ötrede dudağın hareketi çok önemlidir. Doğru kullanım için ötrede dudakların ileriye doğru geçerek yuvarlak bir biçim alması kaçınılmazdır. Yoksa ses bulanık bir hal alır ve anlaşılmaz bir niteliğe bürünür. Aynı şekilde çenenin kullanımıyla seslendirilen

²⁰⁸ Geniş bilgi için bkz. Sağman, *Tecvid*, s. 38-43.

harfler, onun açılıp-kapanma, daralıp-genişleme miktarına bağlı olarak doğru ya da yanlış telaffuz edilmiş olurlar.

B. DUDAK HAREKETİ İLE İLGİLİ KURALLAR

Dudak ve buna bağlı olarak da çene; “harf” ve “harekeler”e göre hareket eder. Elifbâ harfleri arasında -harekesi ne olursa olsun- sadece “vâv” harfinde dudaklar yumularak belli miktarda öne uzatılırken, diğer harfler kendilerine doğrultu veren hareketlere göre şekil alır. Harekelerde ise ötrede dudaklar öne yumulurken, üstün ve esrede tabîî durumunu muhafaza eder. Dudak hareketlerine dair kuralları bir genelleme yaparak dört ana madde halinde incelememiz mümkündür:

1. Üstün ve Esrede Normal

Üstün, harfi seslendirmek için alt çenenin düşmesiyle ağzın açılma durumudur. Bu harekede ağız biraz açık, dudaklar ise normaldir. Ancak ağzın açıklığı kalın harflerde, ince harflere göre biraz daha fazladır. Meselâ ince harflerin bulunduğu “نَزَلَ شَفَاعَةً” kelimelerinin ve kalın harflerin bulunduğu “طَعَى خَاصَّ” kelimelelerinin telaffuzunda bu durum açıkça fark edilir.

Esre, harfi seslendirmek için alt çenenin ileri kırılmasıyla ağzın biraz açılması durumudur. Esrede dudaklar normal bir halde ve ağız açıklığı da ince harflere göre kalın harflerde biraz daha fazladır. Meselâ, ilk harfi kalın sonraki harfleri ince olan قِيلَهُ kelimesinin telaffuzunda bu fark hissedilebilir.

2. Ötre ve “Vâv”da İleride

Ötre ve vâv dudakların tabîî duruşunu değiştiren iki durumdur.

Ötre, harfi seslendirmek için dudakların yuvarlak bir biçim

olarak önde toplanması durumudur. Ancak dudakların fazla yumulması halinde ötreli harf “u” yerine “o” sesine yakın bozuk bir ses verir.

Harekesi ne olursa olsun “vâv” harfi de dudakların ileriye doğru toplanmasıyla telaffuz edilir. Bu toplanma ve yumulma dudakların içlerinin öne doğru açılımı ile yapılmalı ve dudakların arasında nohut tanesi kalacak kadar boşluk bırakılmalıdır. Dudakların dış yüzlerinin kullanılması, bu ince harfi kalınlaştıracağı gibi, boşluk miktarının daha küçük olması da “vâv”ı boğuk sesli kılar.

3. Sakin Harfte, İzhâr, İhfâ ve İklâbda “Sâkin Harfin Öncesine” Uygun

Dudaklar, sükûnlu bir harfte, izhâr, izhâr-ı şefevî, ihfâ, ihfâ-i şefevî ve iklâbda daima sakin harften önceki harfin doğrultusuna tabidir. Bu durumlarda sakin harften önce, üstün ya da esreli bir harf olduğunda dudaklar normal, ötreli olduğunda ise dudaklar öne doğru toplanmış bir vaziyet alır.

Ayrıca ihfâ ve iklâbda sakin nun ya da tenvinden önceki harfin ötreli olması halinde ihfâ ve iklâb tamamen icrâ edilinceye kadar dudaklar önde yumuk vaziyette tutulur:

| | Normal | İleride |
|-------------------|---|---|
| Sakin harf | ﴿ هَلْ ﴾ | ﴿ قُلْ ﴾ |
| İzhâr (sakin nûn) | ﴿ عَلِيمًا خَيْرًا ﴾ ﴿ مَنْ خَسِي ﴾ | ﴿ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴾ ﴿ وَالْمُنْحَقَّةُ ﴾ |
| İzhâr (sakin mim) | ﴿ كَمْ أَنْبَتْنَا ﴾ ﴿ أَفَوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا ﴾ | ﴿ وَأَنْتُمْ سَامِدُونَ ﴾ ﴿ مُنْتَشِرٌ ﴾ ﴿ عَنِّي كَرِيمٌ ﴾ |
| İhfâ (sakin nûn) | ﴿ يَنْصُرَكَ اللَّهُ ﴾ ﴿ عَلَقَةً فَخَلَقَ ﴾ | ﴿ عَلَيْنَكُمْ بِحَفِيظٍ ﴾ ﴿ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴾ |
| İhfâ (sakin mim) | ﴿ تَزْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ ﴾ | ﴿ تُنْبِتُ ﴾ |
| İklâb | ﴿ يَنْبَغِي ﴾ | |

4. İdğamda “Müdğamün Fih”e Uygun

İdğamda, sakin harften önceki hareke ile sonraki harf ve hareke arasındaki geçişler, dudak taliminin maharet isteyen kısmını oluşturmaktadır. Dolayısıyla hareketler arası geçiş sürati ve dudağın idğamın icrasındaki şekli, dudak taliminin en teknik noktasını oluşturur.

İdğamlı kelimelerde dudaklar, daima “müdğamün fih” denilen sakin harften sonraki harfin harekesine uygun vaziyet alır. Sakin harften sonra üstün ya da esre bulunması durumunda dudaklar tabii şekillerini muhafaza ederlerken, ötre ya da “vâv” bulunması halinde süratlice önde yumuk bir vaziyet alır. İdğam süresince de dudaklar bu duruşlarını korur

Sâkin harften önce üstün ya da esre bulunması halinde dudaklar tabii duruşları üzere olacaklarından müdğamün fihe geçişte bir sorun olmaz. Ancak sakin harften önce ötre ya da “vâv” bulunması halinde, dudakların önde yumulduktan hemen sonra süratlice müdğamün fihe uyum sağlaması gerekmektedir:

Normal²⁰⁹

﴿مَالًا مَّمْدُودًا﴾ ﴿وَمَنْ مَعِيَ﴾
 ﴿رِحْلَةَ الشِّتَاءِ﴾ ﴿رَبِّكُمْ﴾
 ﴿إِنْ يَعْمَلْ﴾
 ﴿عَلَىٰ بَشَرٍ مِنْ﴾
 ﴿فُرْآنٍ مَّجِيدٍ﴾ ﴿قُلْ لَسْتُ﴾
 ﴿رَسُولٌ مِنَ اللَّهِ﴾ ﴿لَوْ أَحَاطَ لِلْبَشَرِ﴾

İlerde

﴿وَمَنْ يُؤْمِنْ﴾ ﴿صُحُفًا مُطَهَّرَةً﴾
 ﴿عَلَيْهِمْ مَوْصَدَةٌ﴾
 ﴿عَدُوِّ مُبِينٍ﴾ ﴿أَذْلُكُمْ﴾
 ﴿مِنْ وَرَائِهِمْ﴾ ﴿وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ﴾

²⁰⁹ Dudaklar, idğam süresini müdğamün fihin vaziyeti üzere tamamlayacağından; müdğamün fih esas alınarak normal ya da ilerde şeklinde bir ayırım yapılmıştır.

IX. KUR'ÂN OKUMA HATALARI

“LAHN”



A. LAHNİN TANIMI

Sözlükte, “dil”, “melodi”, “sesi güzelleştirmek”, “makamla okumak”, “meyletmek”, “sözü gerçek anlamının dışında kullanılmak”, “doğrudan ayrılmak” ve “hata etmek”²¹⁰ gibi farklı anlamlara gelmektedir. Lahn kelimesi, kavram olarak ise “Kelimelerin özel yapılarına ve tecvid kurallarına uymamak sebebiyle Kur’ân kıraatinde hata yapmak” demektir.

B. LAHNİN KISIMLARI

Kur’ân kıraatinde yapılan hatalar; “lahn-i celî” ve “lahn-i hafî” şeklinde ikiye ayrılır:²¹¹

1. Lahn-i Celî

Kelime yapılarında, harflerin mahrec ve bazı sıfatlarında yapılan hatalara “lahn-i celî” denir. Bu isim, yapılan hatanın

²¹⁰ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, XIII, 379; Mütercim Âsım, *Kâmus Tercümesi*, IV, 746.

²¹¹ Geniş bilgi için bkz. İbn Cezerî, *Neşr*, I, 210-211; Suyûtî, *İtkân*, I, 100; Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 63; Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müstefîd*, s. 69-70; Muhammed Mekki, *Nihâye*, s. 22-24, 64; Karaçam, *Kur’ân-ı Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s. 259-262.

belirgin olması ve çoğu kimse tarafından fark edilebilmesi sebebiyle “açık hata” anlamında kullanılmaktadır.

Lahn-i celî şu şekilde incelenebilir:

a) *Kelime yapısını bozan hatalar*: Bir kelimeye harf ilave etmek ya da harf eksiltmek lahn-i celîdir. Kalkalenin idğamlı okunuyor gibi telaffuz edilmesi, kelime sonlarında “hemze”, “hê” veya başka bir harf varmış gibi okunması ya da medd-i tabiiyi terk etmek bu tür hatadır.

Meselâ Leheb Sûresi'nde “كَسَبَ لَهَبِ الْخَطْبِ مَسَدٍ” gibi kelimelerdeki kalkaleleri idğamlı okumak lahn-i celîdir. Bu sûredeki kalkalelerden “وَتَّبَ: tebb” kelimesi dışındakilerde idğam yapmak, kelimeye bir harf ilavesinde bulunmak demektir. İdğam yapılması gereken “tebb” kelimesinde idğam yapmamak ise kelimedenden harf eksiltmek sayılacağından yine bu tür bir hatadır.

“ذَكَآءَ” (Kehf, 18/98) kelimesindeki hemzenin telaffuzu tamamlanmadan nefesi bu harf ile birlikte bırakmak sebebiyle kelimedede bulunmayan bir “hê” harfi çıkarmak, ya da hemzenin mahrecini aşırı derecede zorlama sebebiyle ikinci bir hemze çıkarmak yine lahn-i celîdir.

“وَأَمْرَأَتَهُ” (Leheb, 111/4) kelimesindeki “tâ” harfini, sonrasında med harfi bulunur bir tarzda “vemraetuuh” şeklinde okumak, kelimeye harf ilave etme hatasına düşmektir.

b) *Harfi değiştiren hatalar*: Bir harfi başka bir harfe dönüştürmek, harfin mahrecinde ya da lazımlı sıfatında yapılan hata yine açık bir hatadır. “Dad” harfini “dâl” gibi, üç noktalı peltek bir harf olan “sâ” harfini, “sîn” gibi okumak vb. hatalar bu gruba dair hata türlerindedir.

c) *Harfin harekesini değiştiren hatalar*: Üstünlü bir harfi, ötreli veya esreli okumak suretiyle harfin harekesini değiştirmek ya da sakin harfi harekeli, harekeli harfi sakin okumak yine lahn-i celîdir.

Lahn-i celî olarak kabul edilen bu tür hatalar, kıraat imam-larının ittifakı ile haramdır. Dolayısıyla Kur'ân okuyan kimse-nin, kıraatini bu tür hatadan koruması “farz-ı ayn”dır.

2. Lahn-i Hafî

Harflerin bazı sıfatlarında meydana gelen ve harfin yapısını değiştirmeyen hatalara “lahn-i hafî” denir. Kıraat ve tecvid ko-nusunda bilgin kişiler dışındakiler tarafından çok az fark edile-bildiği için bu tür hatalar “gizli hata” olarak isimlendirilmiştir.

Lahn-i hafî de iki kısma ayrılmaktadır:

a) *Kıraat ilmi ile ilgisi bulunmayan herkesin fark edebileceği hatalar:* İhfâ, izhar ve idğam gibi tecvid kurallarını ihlal etmek, gunne gereken yerlerde gunneyi terk etmek, tabiî meddi fazla çekmek ve hareke ile vakıf yapmak bu tür hatalardandır.

Lahn-i hafînin bu kısmı tahrimen mekruhtur ve Kur'ân okuyan kimsenin bu tür okuyuş hatasına düşmeyecek kadar tec-vid bilgisiyle donanımlı olması vaciptir.

b) *Kıraat ilminde uzman olanların fark edebileceği hatalar:* Fer'î medleri gereken ölçülerinden az çekmek, kalın okunması gere-ken harflerde mübalağa yaparak haddi aşmak, ince harflerden sonra gelen elif harfini imale yapar gibi aşırı inceltmek, “ra”, harfinin tekrar sıfatında, “nûn” ve “mîm” harflerinin gunne mik-tarında yapılan hatalar.

Lahn-i hafînin bu kısmı ise tenzihen mekruhtur ve bu tür hatadan korunacak kadar tecvid bilgisine sahip olmak müste-haptır.

X. ÂSİM KIRAATİNE AİT BAZI OKUYUŞ ÖZELLİKLERİ



A. VASIL VE VAKIF İLE İLGİLİ HUSUSLAR

1. Besmelenin Sûre Başlarındaki Hemzelere Vasıl

Besmeleyle vasıl hemzesi bulunan sûrenin ilk âyetine geçiş yapılmak istendiğinde, sûre başındaki bu hemze okunmaz. Besmelenin son harfi olan mîmin esresi ile ilk âyete geçiş yapılır:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * إِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ (vakıf halinde)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ إِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ (vasıl halinde)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (vakıf halinde)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (vasıl halinde)

Yine, En'âm, Kehf, Rahman, Karia Sûreleri'nin başında yer alan hemzeler de vasıl hemzesidir. Besmeleden bu sûrelerin ilk âyetlerine geçiş yapıldığında, aynı şekilde bu hemzeler de okunmazlar.

Katı' hemzeleri ile başlayan sûrelerde, gerek vakıf gerek vasıl halinde bu hemzeler okunurlar:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْهَيْكُمُ التَّكَاثُرُ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ * اِذَا جَآءَ نَصْرُ اللّٰهِ وَالْفَتْحُ
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اِنَّا اَعْطَيْنَاكَ الْكُوْثَرَ

2. Hurûfu Mukattaada Vakıf ve Vasıl

a) \bar{m} (Âl-i İmrân, 3/1) âyetindeki “lâm” ve “mîm” harflerinde medd-i lâzım yapılır. Bu âyetten sonraki âyete vasıl yapılmak istendiğinde mîm harfi 4 elif (tul) uzatılarak ya da 1 elif (kasır) uzatılarak okunabilir. Bu geçiş halinde son harf olan “mîm”e de “lafza-i Celâl”in tazimi için “fetha /üstün” hareke verilir.²¹²

Tul ile Okuyuş: \bar{m} âyetindeki mîm dört elif miktarı uzatıldıktan sonra, üstünlü olarak “lafza-i Celâl”e vasledilir:

﴿ اَلْفِ لَامٍ مِّسِيْمٍ اللّٰهُ ﴾

Kasır ile Okuyuş: Bu okuyuşta ise mîm harfi, bir elif miktarı uzatılarak “lafza-i Celâl”e vasledilir:

﴿ اَلْفِ لَامٍ مِیْمٍ اللّٰهُ ﴾

Vasıl ve vakıftaki bu okuyuş vecihlerinde, Ebû Cafer dışında kıraat imamları arasında farklı görüş bulunmamaktadır.²¹³

b) ﴿ یٰسَٓٓٓ * وَالْقُرْآنِ الْحَكِیْمِ ﴾ (Yâsîn, 36/1-2) âyetindeki iki âyet arasında ya da ﴿ نَ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُوْنَ ﴾ (Kalem, 68/1) âyetinde vasıl yapılmak istendiğinde, huruf-u mukattaa ile sonraki harf arasındaki geçiş, hem izhâr hem idğâm ile yapılabilir.²¹⁴ Ancak (kıraatı Âsım rivayeti Hafs’a) göre her iki sûre de izhar yapılması daha uygundur.²¹⁵

²¹² İbn Mücahid, *Kitabu's-Seb'a*, s. 200.

²¹³ Bkz. Pâlûvî, *Ziibde*, s. 39.

²¹⁴ Dimyâtî, *İthâf*, II, 397, 553; Husarî, *Ahkâmu Kıraati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 159.

²¹⁵ Bkz. Mekkî, *Keşf*, II, 214, 314; Pâlûvî, *a.g.e.*, s.114.

3. “اِيَّهَا: Eyyüha” Kelimesinde Vakıf

Mushafta, vakıf yapılması halinde, elif üzere vakıf yapılan “اِيَّهَا: eyyühâ” kelimesi, اِيَّه şeklinde elifsiz yazıldığı üç yerde,²¹⁶ vakıf yapılması halinde, kiraat imamımız Âsım tarafından, elifsiz okunmuştur:²¹⁷

﴿ اِيَّهَ الْمُؤْمِنُونَ ﴾ ﴿ يَا اِيَّهَ السَّاحِرُ ﴾ ﴿ اِيَّهَ الثَّقَلَانِ ﴾

B. DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN BAZI KURALLAR

“Sad: ص” Harfi ile Yazılan Bazı Kelimelerin Okunuşları

“وَيَبْضُطُ” (Bakara, 2/245) âyeti “وَيَبْضُطُ” şeklinde ve “بِضْطَةً” (A'râf, 7/69) âyeti “بِضْطَةً” şeklinde “س: sîn” ile okunur.

“الْمُصْطِرُونَ” (Tûr, 52/37) âyeti hem “س: sîn” hem de “ص: sad” ile okunabilir.

“بِمْصِطِرٍ” (Ğaşiye, 88/22) âyetindeki “ص: sad” harfi, yazıldığı şekliyle “ص: sad”lı olarak okunur.²¹⁸

İki Vecih Okunması Caiz Olan Kelimeler

1. “الذَّكْرَيْنِ” (En'âm, 6/143-144), “الآنَ” (Yûnus, 10/51, 91), “اللَّهُ” (Yûnus, 10/59, Neml, 27/59) medd-i lazım yapılarak okunan bu kelimeler, “teshil” ile de okunabilmektedir. Ancak bu âyetlerin medd-i lazım (ibdâl) yapılarak okunması tercih edilmektedir.

2. “صَغِفٍ” (Rûm, 30/54) aynı âyette üç kez yer alan bu kelime-deki “üstünlü dad” harfi, “صُغِفٍ : du'fin” şeklinde ötreli olarak da

²¹⁶ Nur, 24/31; Zuhruf, 43/49; Rahman, 55/31.

²¹⁷ Ibn Bâziş, *İkmâ'*, I, 525.

²¹⁸ Ebû Şâme, *İbrâz*, IV, 257. “وَيَبْضُطُ” (Bakara, 2/245) ve “بِضْطَةً” (A'râf, 7/69) âyetleri “sad” ile “بِمْصِطِرٍ” (Ğaşiye, 88/22) âyeti “sîn” ile de rivayet edilmiştir (Bkz. Dimyâtî, *İthâf*, I, 444; II, 53; II, 606).

okunabilmektedir. Bu kelimenin üstünlü olarak “ضعيف: da'fin” şeklinde okunması tercih edilmektedir.²¹⁹

²¹⁹ Palûvî, *Zübde*, s. 57, 109.

BİBLİYOGRAFYA



Kur'ân-ı Kerim

Abdülbâki, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, İslâmî Kitabevi, İstanbul-1986.

Aliyyü'l Kârî (ö. 1014/1606), *el-Minehu'l-Fikriyye Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, Şirketü ve Matbaatü Mustafa el-Babî el-Halebî ve Evlâdihî, Mısır-1327/1948.

Altıkulaç, Tayyar, *Tecvîdü'l Kur'ân*, Ankara-1986.

el-Beğavî, Mesûd el-Ferrâ (ö. 516/1122), *Meâlimü't-Tenzîl (Tefsîri'l-Beğavî)*, Matbaatü Mustafa el-Babî el-Halebî ve Evlâdihî, Mısır-1375/1955 (Hazin tefsiriyle birlikte).

el-Buhârî, Muhammed b. İsmâil (ö. 256/869), *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul-1979.

el-Cürcânî, Seyyid Şerif Ali b. Muhammed (ö. 816/1413), *et-Ta'rifât*, İstanbul-1265/1849.

Çollak, Fatih, *Hafs Rivâyetiyle Gelen Vecihler ve Hücetleriyle Âsım Kıraatı*, Üsküdar Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul-1997.

Çetin, Abdurrahman, *Kur'ân Okuma Esasları*, Sahaflar Kitap Sarayı, İstanbul-ts.

Dağdeviren, Alican, *İlâhî Mesajın Sunumu Açısından Kur'ân'da Sorular ve Cevaplar*, Yeni Akademi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul-2006.

—, “Kur'ân Tilâvetinde Temsil”, EKEV Akademi Dergisi, Yıl: 12, Sayı: 35, Bahar 2008, s. 49-63.

—, “Kur'ân Kıraatinin Ana Dinamiği Harfler”, SAÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi 1/2008, Sakarya 2008, s. 20-58.

ed-Dânî, Ebû Amr Osman b. Saîd (ö. 444/1052), *el-Müktefâ fi'l-Vakfi ve'l-İbtidâ*, Thk. Yusuf Abdurrahman el-Meraşlı, Müessesetü'r-Risâle, 1. Baskı, Beyrut-1404/1984.

—, *et-Tehzîb limâ Teferrade bihî Küllü Vâhidin minel-Kirâeti's-Seb'ati*, Thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Dâru Neynevâ, 1. Baskı, Dimeşk-1426/2005.

Demşekiyye, Şeyh Hasan, *Hidâyetü'l Mübeddîn ilâ Tecvîdi'l-Kitâbi'l-Mübîn*, 2. Baskı, Beyrut-1407/1986.

Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed el-Bennâ (ö. 1117/1705), *İthâfû Fûdalâi'l-Beşer bi'l-Kirâati'l-Erbeate Aşer*, Thk. Şaban Muhammed İsmail, Âlemü'l-Kütüb, 1. Baskı, Beyrut-1407/1987.

KUR'ÂN OKUMA SANATI TECVİD

- Ebu'l-Beka**, Eyyûb b. Mûsâ el-Hüseynî (ö. 1094/1682), *el-Külliyât (Mu'cem fi Mustalahât ve'l-Furûk el-Lüğaviyye)*, Matbaa-i Âmire, İstanbul-1287/1870.
- Ebü Dâvud**, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (ö. 275/888), *Sünenü Ebi Dâvud*, Thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Dâru İhyai's-Sünneti'n-Nebeviyye, Beyrut-ts.
- Ebü Rîme**, Muhammed el-Mahmûd, *Hidâyetü'l-Müstefid fi İlmi't-Tecvid*, Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, 3. Baskı, Beyrut-1409/1989.
- Ebü Şâme**, Abdurrahman b. İsmail (ö. 665/1267), *İbrâzî'l-Meânî min Hurzi'l-Emânî fi'l-Kirââtî's-Seb' li'l-İmâmî's-Şâubî*, Thk. Mahmûd b. Abdilhâlik Muhammed Câdû, el-Câmiatü'l-İslâmiyye, Medine-1413/1993.
- , *el-Mürşidü'l-Veciz ilâ Ulûmin Tetealleku bi'l-Kitâbi'l-Azîz*, Thk. Tayyar Altıkulaç, Dâru Sadr, Beyrut-1395/1975.
- Elmalılı**, Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1361/1942), *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul-ts.
- Çavsânî**, Yahya Abdürrezzak, *İlmü't-Tecvid*, 1. Baskı, Dimeşk-1417/1996.
- Halil b. Ahmed**, Ebü Abdirrahman el-Ferahidî (ö. 175/791), *Kitâbü'l-Ayn*, Thk. Mehdî el-Mahzûmî, İbrahim es-Sâmirâî, Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbûât, Beyrut-1408/1988
- el-Hâzin**, Alâüddin Ali b. Muhammed (ö. 725/1325), *Lübâbü't-Te'vil fi Meânî't-Tenzîl (Tefsîri'l-Hâzin)*, Matbaatü Mustafa el-Babi el-Halebî ve Evlâdihi, Mısır-1375/1955.
- el-Hemezânî**, Ebu'l-Alâ el-Hasen b. Ahmed (ö. 569/1173), *Ğâyetü'l-Ihtisâr fi Kirââtî'l-Aşeretî Eimmeti'l-Emsâr*, Thk. Eşref Muhammed Fuad Talat, 1. Baskı, Cidde-1414/1994.
- el-Husarî**, Mahmûd Halil, *Ahkâmu Kirâati'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Dimeşk-1389/1970.
- İbn Âbidin**, *Reddû'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar*, Terc. Ahmed Davudoğlu ve Arkadaşları, Şâmil Yayınevi, İstanbul-1983.
- İbn Bâziş**, Ebü Cafer Ahmed b. Ali (ö. 540/1145), *Kitâbü'l-İknâ' fi'l-Kirââtî's-Seb'*, Thk. Abdülmecid Katamiş, Dâru'l-Fikr, 1. Baskı, Beyrut-1403/1982.
- İbn Cezerî**, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed (ö. 833/1429), *en-Neşr fi'l-Kirââtî'l-Aşr*, Thk. Ali Muhammed ed-Debbâğ, Matbaatü Mustafa Muhammed, Mısır-ts.
- İbn Kesir**, Ebu'l-Fidâ İsmail (ö. 774/1373), *Tefsîru'l-Kur'ânîl-Azîm*, Dâru'l-Marife, Beyrut-1413/1993.
- İbn Mücahid**, Ebü Bekir Ahmed b. Musa (ö. 324/936), *Kitabu's-Seb'a*, Thk. Şevkî Dayf, 3. Baskı, Kahire-1988.
- İbn Manzûr**, Ebu'l-Fadl Cemâlüddin Muhammed (ö. 711/1311), *Lisanü'l-Arab*, Dâru Sâdır, 1. Baskı, Beyrut-1410/1990.
- el-Kabbânî**, Muhammed Arabî, *Kifâyetü'l-Müstefid fi İlmi'l-Kirââtî ve't-Tecvid*, Dâru'l-Hayr, 1. Baskı, Beyrut-1991.
- Kanar**, Mehmet, *Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Derin Yayınları, İstanbul-2005

Bibliyografya

- Karabaşı**, Şeyh Abdurrahman, *Tecvid*, Şirketü Sahafiyye-i Osmanî Matbaası, İstanbul-1309/1891.
- Karaçam**, İsmail, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, Marmara Üniversitesi Vakfı Yayınları, İstanbul-ts.
- Karakılıç**, Celâleddin, *Tecvid İlmi*, 3. Baskı, Ankara-1977.
- el-Kirmânî**, Muhammed b Ebî Nasr (ö. 563/1165), *Kırâeti'l-Kisâf*, Thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Dâru Neynevâ, 1. Baskı, Dimeşk-1426/2005.
- el-Kurtubî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed (ö. 671/1272), *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, el-Mektebetü'l-Arabiyye, Kahire-1387/1967.
- el-Kurtubî**, Muhammed b. Abdilvehhab (ö. 463/1071), *el-Miftâh fi'l-Kırâati's-Seba'ü'l-Müsemmine bi'l-Meşhurîn*, Thk. Hâtim Salih ed-Dâmin, Dâru'l-Beşâir, 1. Baskı, Dimeşk-1427/2006.
- Kutub**, Seyyid (ö. 1387/1966), *fi Zilâli'l-Kur'an*, Dâru's-Şurûk, Beyrut-1400/1980.
- Mâlik**, İbn Enes (ö. 179/792), *el-Muvatta*, Çağrı Yayınları, İstanbul-1413/1992.
- Mekkî b. Ebî Talib**, Ebû Muhammed (ö. 437/1045), *el-Keşf an Vücihi'l-Kırâati's-Seb' ve İlelihâ ve Hicecihâ*, Thk. Muhiddin Ramazan, Müessesetü'r-Risâle, 8. Baskı, Beyrut-1401/1981.
- Muhammed Mekkî**, Nasr, *Nihâyetü'l-Kavli'l-Müfid fi İlmi't-Tecvid*, Thk. Ali Muhammed ed-Dabbâğ, Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihî, Mısır-1349/1970.
- Muhaysin**, Muhammed Sâlim, *el-Mühezzeb fi'l-Kırâati'l-Aşr ve Tevcihâ min Tarîki Tayyibeti'n-Neşr*, Mektebetü'l-Külliyyâti'l-Ezheriyye, Kahire-1969.
- Müslim**, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî (ö. 261/875), *el-Câmi's-Sahih*, Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyye, Beyrut-1972.
- Mollazade**, M. Tefvik, *Mollazade Kur'an-ı Kerim Tecvidi*, Aksiseda Matbaası, İstanbul-1970.
- Mütercim Âsım**, Ebu'l-Kemâl Ahmed (ö. 1235/1819), *Kâmus Tercimesi Okyânus*, Cemâl Efendi Matbaası, İstanbul-1305/1887.
- en-Neccâr**, Ahmed Şevki, *el-Ebcediyyetü'l-Arabiyye*, ed-Dâre, Riyâd-1976.
- Nelson**, Kristina, *The Art of Reciting The Qur'an*, Dar el-Kutub, Mısır-2001.
- en-Nesâî**, Ahmed b. Şuayb (ö. 303/915), *Sîmenü'n-Nesâî*, Çağrı Yayınları, İstanbul-1413/1992.
- en-Nesefî**, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed (ö. 710/1310), *Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*, Kahraman Yayınları, İstanbul-1984.
- Pâlûvî**, Abdülfettâh (ö. 1252/1836), *Zübdetü'l-İrfân*, Hilâl Yayınları, İstanbul-ts.
- er-Râzî**, Ebû Bekir b. Ahmed Ali (ö. 370/980), *Ahkâmü'l-Kur'an*, Dâru'l-Fikr, Beyrut-ts.
- er-Râzî**, Fahrüddin, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer (ö. 606/1209), *Mefâtihu'l-Ğayb (et-Tefsîri'l-Kebîr)*, Mısır-ts.
- er-Râzî**, Muhammed b. Ebî Bekir (ö. 666/1267), *Muhtârü's-Sihah*, Dâru'l-Kütübî'l-Arabiyye, Beyrut-ts.

KUR'ÂN OKUMA SANATI TECVİD

- Rekin**, Ertem, “*Elifbâ*”, *DİA*, İstanbul-1995.
- Sağman**, Ali Rıza, *İlaveli Yeni Sağman Tecvidi*, Bahar Yayınları, 5. Baskı, İstanbul-1958.
- Sakar**, Abdülbedî, *et-Tecvid ve Ulûmi'l-Kur'ân*, el-Mektebetü'l-İslâmî, 10. Baskı, Beyrut-1412/1992.
- es-Salih**, Subhî, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-İlim, 17. Baskı, Beyrut-1988.
- Sarı**, Mehmet Ali, “*Harf*”, *DİA*, İstanbul-1997.
- Sibeveyh**, Ebû Bişr Amr b. Osman (ö. 194/809), *el-Kitâb*, Mısır-1316/1898.
- es-Suyûtî**, Celâleddin (ö. 911/1505), *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Thk. Mustafa Dîb el-Buğâ, Dâru'l-Ulûmi'l-İnsâniyye, 2. Baskı, Dımeşk-1414/1993.
- es-Suyûtî**, Celâlüddin ve Mahallî Celâlüddin, *Tefsîru'l-Celâleyn*, Salah Bilici Kitabevi Yayınları, İstanbul-ts.
- eş-Şâtübî**, Ebû Muhammed Kâsım (ö. 590/1194), *Hırzû'l-Emânî ve Vechû't-Tehânî*, Thk. Muhammed Temîm ez-Zu'bi, Dâru'l-Matbûâtî'l-Hadîsiyye, 2. Baskı, Cidde-1410/1990.
- eş-Şenkîfî**, Semlâlî, *Tahsilü'l-Menâfi' alâ Kitâbi'd-Düerri'l-Levâmî'*, Mektebetü't-Tevbe, 1. Baskı, Riyad-1422/2001.
- eş-Şirâzî**, Nasr b. Ali (ö. 565/1169), *Kitâbü'l-Mûdah fi Vücûhi'l-Krââtî ve İlelihâ*, Thk. Ömer Hamdan el-Kübeysî, 1. Baskı, Cidde-1414/1993.
- Tebrîzî**, Veliyyüddin Muhammed b. Abdillâh, *Tecvid-i Edâiyye*, İstanbul-1280/1863.
- Temel**, Nihat, *Kur'ân Kıraâtında Vakf ve İbtida*, Marmara Üniversitesi Vakfı Yayınları, İstanbul-2001.
- et-Tirmizî**, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ (ö. 279/892), *el-Câmiu's-Sahîh (Sünen)*, Thk. Muhammed Şâkir, Kahire-ts.
- Uzun**, Mustafa, “*Ebcet*”, *DİA*, İstanbul-1995.
- Ünlü**, Demirhan, *Kur'ân-ı Kerim'in Tecvidi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1. Baskı, Ankara-1993.
- el-Yesûî**, Luis Ma'luf, *el-Müncid fi'l-Lüğâ*, Dâru'l-Meşrik, 33. Baskı, Beyrut-1992.
- Yıldırım**, Suat, *Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, Ensar Neşriyat, 3. Baskı, İstanbul-1989.
- ez-Zerkeşî**, Bedruddin (ö. 794/1392) *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, Mısır-ts
- ez-Zemahşerî**, Ebu'l-Kasım Mahmûd b. Ömer (ö. 538/1143), *Esâsü'l-Belâğâ*, Kahire-1960.
- Zihni**, Mehmed (ö. 1911), *el-Kavlü'l-Sedîd fi İlmî't-Tecvid*, Dâru't-Tibâati'l-Âmire, 1. Baskı, İstanbul-1316/1898.
- ez-Zuhaylî**, Vehbe, *İslâm Fıkhu Ansiklopedisi*, Terc. Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, H. Fehmi Ulus, Abdurrahim Ural, Yunus Vehbi Yavuz, Nurettin Yıldız, Risâle, 2. Baskı, İstanbul-1992.